

3 1761 08225322 0

8 -

NAGY FÉRFIAINK.

LEGUJABB

FÉNY- ÉS ÁRNYKÉPEK

KÁKAY ARANYOSTÓL.

BUDAPEST,

A SZERZŐ TULAJDONA.

1874.

LIBRARY

FEB 10 1971

UNIVERSITY OF TORONTO

DE

240

K36

ELŐSZÓ.

Szólni vagy hallgatni: ez a kérdés.

Mintán már majd egy jókora albumot képeznek az élő nagy férfiak általam mázolt arcképei. — tehát okulásomra kissé későn akadtam fönn egy francia író e mondatán:

Je n'aime pas à parler des vivants: parce qu'on est exposé de temps en temps de rougir du bien et du mal, qu'on en a dit; du bien qu'ils gatent; du mal qu'ils réparent.«

Nevezetes, hogy eltalálja egy gondolkozó író az embernek néha csak homályos, de legbensőbb gondolatait!

Csak hozzá kell tennem, hogy sokkal többször volt okom megbánni a dicséretet, melyet valaki jeles tulajdonának hódoltam. mintsem a roszt, mit róla mondtam.

---

*) Nem szeretek élőkről beszélni, mert megeshetik, hogy később bűnölmem kell azon jó vagy rossz miatt, melyet felőlök mondtam: a jó miatt, — mit olrontottak: a rossz miatt — mit jóvá tettek.

Midőn tehát a nagy szabásu ország történetet miniature képekben, — korszakunkat az arranémi hatást gyakorló egyénekben festeni indulnék: ismét elém tólul a kérdés: szólni vagy hallgatni?

Mi nemesebb a kicsinyes roszakarat és irigységen ezen hazájában, mik sarkába harapnak a kilépő tehetségnek, — hol a siker jele: a piszkolás, és az emelkedés: a lerántatás?

Mi nemesebb? dícsérni egy pár embert? szépitni foltjaikat is? emelni egekig? vagy oly hiven ecsetelni őket, hogy farsangi álarcuk helyébe lépjen a valódi, mely torzkép?

Csak salonba való arckép- vagy történetfestő akarok-e lenni?

De végre is mi okosabb: hallgatva nevetni a minden téren uralkodó szédelgők és svihákok fölött, vagy magad ellen zúditani a kigúnyolt ostobák, s megbántott törpék hadát, melynek kellő közepében kell élned?

Ilyen Hamleti hangulatban olvasom éppen mit Burns-ról mond életirója, hogy minden tiz tréfája száz ellenséget csinált neki.

Hát még a komoly tréfa!

Csak az a jó, hogy kevesen eléggé bátrak, nyílt ellenség lenni; legtöbbben csak titokban azok habár annál mérgesebbek. És így abban az illúsióban él az ember, hogy közkedvességü oly társaságban is, melyben a legtöbbben charpiera széttépni szeretnék.

Ime tehát a galerie de tableaux choisis! Új veteránok; ifjú öregek; friss csalódások, vagy elavult remények. kik részint már más kiállításban bemutatattak, részint koromvázlatban heverték asztalomban. várva az alkotó pillanatra, — mely — az aukciónak kedvez.

I.

A svihák.

Természetesen azt kérde olvasóm: hogy mi az a »svihák?«

A svihák nem élő egyén, ámbár uton-utfélen találkozni vele.

A svihák nem bizonyos személy; hanem »genus«; egy egész nem.

Midőn a svihákot leirom, senki sem áll előttem, hanem igen sokan. Mindnyájan a svihákok többé-kevésbé sikerült kiadásai. Variációk, — csak hogy bizonyos jellegző vonásokkal, melyek közösek.

A sviháknak csak körülbelől oda konyító körülírásával, de szabatos magyarázatával nem szolgálhatok. Bocsánat tehát ha e körülírás hosszabbocskát talál lenni.

Etymologiai ismeretim azt gyaníttatják velem, hogy a svihák szláv. és pedig lengyel eredetű, s megmagyarított szó.

Ethnographiai ismeretim szerint pedig, ha a valódi lengyel vér vegyül a magyarial: ezen Kren-

zungnak válfaji eredménye adja a svihák ide-
álját.

A mint is a lengyelekkel közelebbi érintke-
zésben állt Sáros megye, Szepes s Zemplén, Nóg-
rád Hont Nyitra megyék tótmagyar részei képezik
tulajdonkép a svihákok hazáját.

De tenyészik e faj a tiszta magyar alföldön
is; csak hogy már bizonyos varietást észlelhetni
rajta.

Előre kell boesátani, hogyminden osztálynak
vannak svihákjai. Vannak a társas életben sze-
gény és gazdag. polgár és mágnás svihákok. Van-
nak politikai s államférfiui, orvosi, mérnöki, és
más szak-svihákok. A ki fölismerte egyszer a svi-
hákság elméletét: az találkozni fog velök mindenütt.

A svihák legmagasabb philosophiai szem-
pontból tekintve tulajdonkép olyan ember, ki se
nem jó, se nem rossz: hanem kit nem lehet komo-
lyan venni.

A svihák par excellence a kor embere!

Ezzel nem akarom azt mondani, hogy annyit
tesz, mint »schwindler.«

E kettő nem synonym.

A svihák ismeretlen emberek előtt szereti ma-
gát másnak adni ki, mint a ki, és természetesen
többnek, mint a mi.

De — és ez különbözteti meg a szédelgőtől
— többet szeret mutatni, nem azért, hogy meg-
csaljon, hanem csak azért, hogy magát csalja. A
svihák nem gonosz: csak liú.

A svihák az élet minden viszonyai közt csak szerepel. Hogy ő maga komolyan érez-e, hisz-e valamit? és hogy mit érez, mit hisz, miképen vélekedik? azt maga sem tudja.

Mert a svihák, ha egyedül van is, csak a tökör előtt beszél önmagával. Saját szívébe vagy veséjébe a hosszú életen át soha sem vet egy pillantást is.

Ő szerepel; hanem ügyesen szerepel. Mert ha gyengéi vannak is: remekül érti, hogy kell azokat elrejtteni; és még jobban ismeri mások gyengéit; és ennél fogva minden téren boldogul.

A svihák ifjúságában nem szerelmes. Legfőlebb magába. És csak akkor házasodik, mikor már egy kis carriéret csinált, és jó partiet kap. Mert tudja, hogy a nőtlen embernek jobb kelete van, s több »tündérújú« protecteurje, mint a házasnak.

De akkor gazdag burgerleányt vesz el; vagy szegény ugyan, de befolyásos mágnás családbélit, kinek »nagy nexusa van.«

A svihák általában a mély érzések és komoly ragaszkodás gyengeségén fölülemelkedett ugyan de személyes érintkezéseiben kedves, sőt édes.

Ha két hétig nem látott, csókkal üdvözl az utcán, mint a lengyelek szokása. Gondosan tudakozódik, hogy létedről. feleséged s gyermekeid — kiket sose látott, egészségi állapotáról. Ha elváltok: nődnek kezét csókoltatja.

Szóval a svihák túláradon szívélyes irántad ... míg azt hiszi, hogy olyan ember vagy, kit karján hord a szerenese: hogy nagy ur, vagy nagy urakkal összeköttetésben, hogy befolyásos ember vagy

A mely pereben az ellenkezőnek gyanúja veti reád komisz árnyát: a svilák többé nem ismer.

Mint hivatalnok: alárendeltei iránt leereszkedő; fölfelé alázatos.

Szereti a tündöklést. Utánoz minden uri tempót. Csak sok pénzbe ne kerüljenek.

De pazaron nagylelkű: a hol látják. Piszkosságig fukar, ha azt hiszi, hogy senki meg nem tudja.

Vegyük typus gyanánt a sárosmegyei aristokratát. Hogyha kétszász hold földje van, ahhoz olyan »kastélyt« épít lakházul, mintha negyvenezer hold földje volna a bánságban. Cseléddel természetesen nem győzi. Mikor aztán váratlan vendég jó: utcu kikiált a nagyságos asszony a kocsinak, ki kertész is, kammerdiener és titkár is egy személyben: »szkoro chlapetz do liberia!« — — ki is aztán fehér keztyűben szolgál az asztalnál, penetrans istálló-patchouli szagot hordozva maga után.

Az asztalteriték elég urias.

Az ételek nem magyarosan zsirosak, nem is paprikásak: hanem a carfiol főtelen, a hús nagyon elsült; és minden oly izetlen és furcsa, hogy a falusi plébános, a szomszéd birtokos junker, mellesken a kisasszony udvarlója, és egy átutaztában beszólt alföldi táblabíró, kit a svilák százszor engagirozott, hogy csak látogassa meg őt egyszer — egész életükben átkozzák a »francia« (!) konyhát.

A bor félig must, félig ecet; hanem a gazda biztosít, hogy hegyaljai. A fekete kávé után igen

csinos kristály-service jó négy aranyozott föliratú üveggel: chartreuse, liquor benedictinorum, crème de mokka; és cognac. De három üveg üres; a negyedikben pedig olyan szlivovica van, mely a falu zsidájától került.

Tömérdék nálunk a politikai svihák, és egy párt sem dicsekszik kizárólagos birtokukkal.

A jobboldali svihák a párt vagyis kormány költségén választatja meg magát; azaz, hogy kifizetteti magának választási költségeit, de maga adós marad a kocsmákban és a pártfeleknél.

Tudok egy nagy urat s gazdag embert, ki erdélyben candidált hol soha sem látták. Megszállt a főispánnál vagy (hogy el ne áruljuk az illetőt, mondjuk) a királybirónál; ez azt javasolta a követjelöltnek, hogy utazza be a választókerületet: összesen négy napi kocsizás! A főispán maga ajánlkozott kísérvőjének; kocsiját is följajánlá; csak a lovakat kelle bérbe venni. Dictum factum. Mikor a lovak kifizetésére kerül, összesen száz forint. A gazdag követjelölt azt mondja, hogy e költségre nem számítván, nincs nála elég pénz; a szegény főispán kifizeti a 100 frtot. A gazdag ur egy krajcár költsége nélkül megválasztatott; a szegény főispán még is vár száz frtjára.

A jobboldali svihák, többnyire sovány ember nagy Deák-enthusiasta; vérét ontja a 67-ki kiegyezésért: minden miniszterrel per tu igyekszik lenni; aztán ha vagyonos és régi családból való, csak egy cél után eseng: főispánság! Ha szegény, akkor fáradhatlan míg maga hivatalt, testvéröcsésé-

nek fiait stipendiumot nem kapnak; s mikor heted-izigleni rokonsága is el van látva »potyával«, akkor a párt érdekében képviselői helyét átengedi másnak; és mint »satisfait« visszavonul minisiteri tanácsosi, vagy bírói állásába.

A baloldali svihák erős hazafi. Tüdeje kitünő. szónoklata pattogó, hasa nagy. mája dagadt. Otthon és privátim nagyságos ur; de nyilvános szónoklataiban nagy demokrata. Tulajdonképen legjobb szeretne a szélbalon ülni, hogy ha nem szégyelné. Hanem Ausztriát nem szereti; a közös ügyet tartja az ország szerencsétlenségének; egyébkint természetesnek tartja, hogy a Deákpárt után »ők« kerülnek a kormányra.

A hivatalvadászat és corruptio ellen dühösen kikel; reméli is, hogy ha Tisza Kálmán lesz minisiterelnök, mind elesapja e sok minisiteri hivatalnokot; és csakis baloldaliakat fog kinevezni. Ő ugyan önzetlen hazafi, és magának nem óhajt sem hivatalt, sem vasutat: hanem az már még sem igazság, hogy a deákpártiak monopolizálnak minden méltóságos vagy jövedelmes állást!

A politikai svihák egyébiránt szenvedélyes, akár mely párthoz tartozik is, akár mely szemponton áll.

De szempontjait bámulatos könnyűséggel cseréli. Minden kis esemény elég ok neki arra, hogy egy párttól a másikhoz, vagy legalább egy árnyalattól más árnyalathoz, egy vezértől más vezérhez csapjon át; vagy egyes kérdésben pártja ellen szavazzon; vagy ez a legkedvesebb kibúvó — egyáltalán ne szavazzon.

Legjobban szeretem azonban a titokban conservativ svihákat, ki többnyire a főúri osztályhoz tartozik, vagy magas hivatalnok, avagy korosabb fertálmágnás; ki ó-conservativismust affectál.

Ez, ha a báró X-el beszél, ki baloldali: a deákpárt minden hibáit elsorolja. Ha jobboldalival vagy épen kormányemberrel: akkor nincs genialisabb ember Andrásynál. De csak akkor van elemében, ha sejti hogy titkos pecsoviesszal van dolga.

»Kedves barátom, nem megy! Nem nekünk való ez a parlamentarismus. Lieber Freund, aus ist's!«

Német szót nagyon szeret közbevetni a svihák, ha franciául nem tud.

1866-ig azt mondá a conservativ svihák, hogy Ő Főlsége nem adhatja meg a 48-at; »Hisz csak nem abdikálhat.« De miután megadta: lelkes 48-as.

Tulajdonkép a svihák nem hazudik. Ő minden pereben őszintén hiszi, mit azon pereben vall. Hanem mint mondám ő a semmit sem vesz komolyan. Ő neki tulajdonképen mindegy: így vagy úgy! Csak ő kellemes lehessen. Csak célját érje. Csak szerepelhessen.

Ilyen a svihák a politikában.

A svihák tehát úgy van alkotva az égtől, hogy neki minden téren boldogulnia kell; és legalább is mint méltóságos ur hal meg.

Hanem néha magasabbra is viszi a dolgát?

Excellentiás urrá lesz. ministerré, államférfivá historiai személylyé.

Az ilyen államférfiúi svihák kerüli a keletlenséget, és munkát; a holnapnál tovább soha sem gondol. Ma így beszél, holnap úgy. Előre soha sem készül; az utolsó pillanat inspirációjára számít. Szerencsés szemfényvesztő; ki semmi kérdést egyenesen elől nem fog, hanem azt megkerüli. Semmit meg nem old, hanem vagy elodázza, vagy úgy forgatja jobbra balra, hogy pártja is meglegyen elégedve. az ellenzék se vegye zokon; sőt több gondja van arra, hogy titokban ennek tessenék mint pártjának.

A svihák államférfi elve, »l'état c'est moi! « Azaz: magyarul: az ország az én jószágom. Osztoatok belőle a mennyit s a kinek tetszik. Komornyikját kinevezi ministeri tanácsosnak; kulesárnejának férjét osztálytanácsosnak.

Az állam érdekét egyáltalán teljesen megóva hiszi az által, hogy az ő kezében van a hatalom. Kegyencei sokan vannak kiknek oly bőkezűen osztogatja a sinecurákat, mint a római senatus a proconsulatusokat. Ezeknek utasítása is körülbelől ugyanaz. Foglald el helyedet; használd ki a hogy tudod; egyébiránt dolgozz vagy ne: az mindegy.

A svihák államférfi alatt tehát diszlik a protectio. Asszonyi befolyásnak pedig egyáltalán nem bir ellenállni; mert a svihák galant ember. Maga felesége, még inkább a másé, mindent kivisz nála. Kivált ha szép.

Gyönyörű a svihák mint honvéd. Ha idős, akkor már mint őrnagy volt ott az iszaszegi, meg

szolnoki csatánál. Pedig azt mondják: csak nemzetőr, utóbb meg futár volt. Hanem azért ő igazolt honvéd. Ideálja Nagy Sándor. hazaárulója Görgey.

Más meg a fiatal honvédtiszt. Nem áll senkin olyan jól a honvédruha mint rajta. Szereti a vörös nadrágot úgy szabadni, hogy »regularis« azaz es. k. tisztnek tartassék. Bálban és a korcsolyázásnál egyenruhában jelen meg; hanem a hat heti gyakorlattól dispensáltatja magát. Ha még is szorítják: akkor végre lemond. Lemondásának természetesen mindig hazafiúi indokai vannak: a schwarzgelb befolyás! meg aztán ő nem akar a közös hadsereg reservája lenni. Hanem ha majd szükség lesz reá, ha hívja a haza: ott lesz ő!!

És a többi, és a többi!

Voila messieurs mesdames la physiologie de Chevihaques!

II.

Pulszky Ágoston.

Legveszedelmesebb ellenségei az embernek
— barátai.

»Ismerik nagyságtok Darafalvy Euxint? Legközelebb lesz szerencsém őt bemutatni. Excellens fiu! Szelemdus ember; tele élcekkel; képes harminc személynyi társaságot elmulattatni. Bátor ember, kinek sok párbaja volt. még több kalandja; mert e mellett szép fiu. Esze van mint egy miniszternek. Ugy zongoráz, mint Liszt Ferenc. Táncol mint Campilli. Szóval — nem azért mert barátom — ne de látni fogják.«

A jó barát megtette kötelességét, és büszke önmagára. Szegény jó barátjának azonban nincs oka megköszönni e jó szolgálatot! Előre is irigyeivé és ellenségeivé tette a jelen volt férfiakat; a nők várakozását pedig oly magasra fokozta, hogy midőn a jövő heti jourfixen bemutatják Darafalvy Euxint: senki sem talált rajta semmi különöst. Emma kisasszony azt várta hogy szőke lesz; hát pedig gesztenye színű; Lilla ő nagysága azt találja, hogy kissé természetes, s nem hason-

lit Adonisra. A zongorán csak dilettans; jól játszik polkát és csárdást. Társalgása mindennapi. És végre nem is oly jó táncos, mint Virág Bence, ki a vidék valamennyi báljain fórtencer.

Szegény Darafalvy! ha nem magasztalta volna ki előre senki: hihetőleg jobban reussirozott volna.

Pulszky Ágostonnak is van ilyen lelkes barátja: ez atyja, Pulszky Ferenc.

Már évek előtt mondogatta uton útfélen, apropos és unapropos, dicsekedve, vagy ha a politikai capacitások, s status férfini sucrescentia hiányáról folyt a panasz, vigasztalva: »Neveltem nektek egy minisztert; ez Guszti fiam.«

Boldogtalan fiúnak boldog apja.

Valóban boldog! Csak látni kell őt, a különben örök-ifju papa Pulszkyt, mily örömmel csügg a fia- Pulszkyn, mióta ez a nyilvános térre lépett! Nem örömmel, hanem csodálkozással! Nem csodálkozással: bámulattal! Kivált mióta képviselővé lett, t. i. a Pulszkyfiu. Minden lépten nyomában van. Ha fia a házba megy, ő is utánna megy; ha kimegy a folyosóra, ő is utánna. Mindig van neki valami mondani valója. De még több kérdeni valója. Mert a papa-Pulszkynak oráculuma a Pulszkyfiu. Minden szavát figyelemmel hallgatja; sőt el is hiszi; minden véleményét elfogadja. Mondják, mióta Pulszkyfiu beszél, t. i. a politika terén: papa-Pulszky megszűnt gondolkozni. Tökéletesen megbizik a Pulszkyfiuban.

Hisz az ő fia! »Én már nem lezek miniszter,

mondja papa-Pulszky: hanem ha Guszti fiam miniszter lesz, beállok hozzá államtitkárnak!»

Sokan azt hiszik, hogy atyai gyöngéd szívének becsületére való ezen eljárási modorral papa Pulszky göröngyösebbé tette fia utjait, mint különben lettek volna. Azonban föllépett Pulszkyfiu: és ugyancsak rugta félre a göröngyöket.

Föllépése kezdetén észre lehetett venni a még gyermekded ifjun a jelzett atyai befolyásokat. Mert fiatal lángelme ritkán tárta ki a tulemelkedett bölcsesség határozottabb öndutatával mind azon idealis eszmezavart, mit Heine oly classikai rövidséggel »Jugend-Eseleinek« nevez, mint azt Pulszkyfiu tévé az »1848« című hirlapban; mely azonban nem soká élt, mert a magyar közönség még nem volt megérve éretlenségekre; s ha már elbolondittatja magát: legalább specialis magyar nemzeti hóbort legyen az, a mivel mulattatni akar; nem pedig olasz angol-francia földről importált eszmezagyvalék.

Azon babérlevelek telhát, miket prima intrada a hirlapírói téren szerzett, aligha lettek volna elegendők egy üveg ecetes uborka fűszerezéséhez.

E kis vereség azonban nem akadályozta, hogy magát a társadalmi téren annál erélyesebben ne érvényesítse.

A mely társaságban a Pulszkyfiu megjelent, övé volt a szó. Beszélhettek művészetről, rethoricáról, csillagászatról, nemzetgazdászatról, Darwinismusról, hadtudományról, aegyptologiáról: a Pulszkyfiu rögtön beleugrott a themába, s úgy

kifejtette azt, mintha mind e dolgokról más ember soha nem látott, nem is hallott volna semmit.

Ha tiz idősbb vagy öreg ember együtt társalgott is, Pulszkyfiu elhallgattatta mind; mert ő beszélt gyorsan, beszélt hangosan, beszélt sokat, beszélt addig, míg valamennyit elnémitotta.

Egy izben a casinóban néhány magas állású s idősebb urak társaságban beszélgetve találtuk báró Gablenzet, akkor országos hadparancsnokot; ha nem csalódnunk a porosz-osztrák háborúról folyt a társalgás: egyszerre középök lép egy fiatal önkénytes altiszt, egyenruhában, belevág a különben beszélni szertő altábornagy szavába, s többé szóhoz sem hagyta jönni. Az altábornagy sajátságos mosolylyal nézi a kis fikát: de jelét sem adta csodálkozásának, csak a többi urak szemeiben olvashatta volna a kis fika — viseltének kritikáját, hanem ilyesmit ő észre sem szokott venni.

A kis fika — Pulszkyfiu volt! Ki is lehetett volna más?

Olvasóink képzelhetik, mily kedvelt egyéniséggé lön kis hősünk rövid idő alatt, minden körben.

Nem tudom, találkozott-e talán hű barát, ki papa-Pulszkynak megsugta; »barátom! ily uton fiadból soh se lesz minister!« vagy az ifju önmaga vette észre magát, vagy talán Bécsben töltött katona éve folytán többször történt vele, hogy midőn hoszu beszédet akart tartani azt mondlák neki:

»wenn sie schon überhaupt was halten wollen, so halten sie 's Maul.«

Elég az hozzá, bizonyos idő múlva Pulszkyfiun némi metamorphosis kezdett észrevehető lenni. Megtanulta talán, hogy a ki kellemes társalgónak akar tartatni, annak mindenek fölött a jól, ügyesen és szívesen hallgatás mesterségét kell értenie; vagy mint Lagrange mondá: *parlez peu, á propos, á voix basse: et vous étes sur de fixer l'attention de l'auditoire.*«

Elég az hozzá, idő múlva Pulszkyfiu — ki tudja, mily borzasztó belküzdalem között — de kezdett nem fecsegni, hanem beszélni; kezdte mutatni, hogy hallgatni is tud; sőt a komolyságot csaknem affectatióig vivé.

Ezen átmeneti korszakba esett képviselővé választatása, és miután már nyolc napig járt a ház üléseibe a nélkül, hogy szólt volna; többek közt e sorok írója is teljes hódolattal fejezte ki neki e fölötti őszinte esodálkozását!

Miután az előrebocsátottakban — mint nagy emberek életírásánál szokás — leirtam volna Pulszkyfiut, és viselt dolgait esoda-gyermek korában: lássuk már most Pulszky Ágostont, a képviselőt, a politikust.

E részben már háttérbe szorítjuk egyéni véleményünket, s inkább a politikai körök véleményének ohajtánánk adni kifejezést. És örömmel con-

statáljuk, hogy ebben Pulszky Ágoston képviselői tevékenysége által kedvező tért foglalt.

Sokan őt nagy talentumnak tartják; ki szorgalmát dicséri, ki tudományos műveltségének sokoldalúságát csodálja.

Vannak, kik ragaszkodó kedélyű jó fiúnak is mondják.

Irigyei vagy »detracteurjei« még bővebben vannak. Ugy szokott az lenni mindenkivel, ki bármiképen bármiben kivál. Az ügyes szédelgőnek is vannak bámulói; a solid értéknek is vannak s még több becsmérői.

Körülbelül annyi igaz, hogy kis hősünk — ki nektermete kicsiny, testi ereje és szervezete csaknem véznának, de azt hisszük gyengébbnek látszik, mint a milyen valóban. — arca ovál, s tulajdonkép nem sok szellemet árul el; ha leány volna, jó sonberette arc volna, kis tüzes szemeivel, s pajzánul az ég magasságába szurni akaró orrhegyével, mely szeszélyes ellentétben áll apjának híresen lekonyuló orrával, — ámbár erről sem mondhatni, hogy »er lässt die Nase hängen«, — öltözete hanyag, csaknem cynicus, tekintve korát; egész jelensége kissé tudósan vagy studentosan szeleburdi; —

igen hát, mondók, körülbelől annyi igaz, hogy kis hősünk a szellemes Pulszky-család hű ivadéka-kint nem csekély elméleti tőkével áldott meg a gondviselés által; s miután amolyan igazi Pulszky nevelésben részesült, melynek resultatuma, hogy a kis Pulszkyak már négy éves korukban Homért,

hat éves korukban Verulami Bacot, s Hugo Grotiust tanulmányozzák, — a tanulás közben pedig gyermeki mulatozás gyanánt Dante poklát, Goethe Faustját olvassák, — a mellett pedig Olaszországban s Angliában élve, ott a művészet remekei, itt az ókor emlékei, valamint a modern politikai élet jelenetei folytonos befolyásának kitéve, műérzékök s ismereteik öntudatlanul is kifejlődtek oly korban, midőn a debreceni iskolás gyerek csak egy nagy férfit ismer, és az Calvin, s más művészi remeket nem látott, mint a debreceni kolbászt; —

miután mondók ilyen nevelésben részesült: igen természetes, hogy Pulszky Ágoston, midőn az iskola porát lerázta, azonkívül a mit itt tanult sokat tudott s tud, mit kivált a mi gymnasiumaink és egyetemünk szellemileg szűk falai közt — bocsásson meg Kautz, Hoffman Pál és Ságly Gyula! — meg nem tanult volna.

Ha Pulszky Ágoston a nyilvános téren hibákat követ el, azokat önmaga ellen követi el; s azok közt legtöbbek csak az ifjuság hibái.

Oly formának tűnik föl előttem, mint a csirke, mely még egyideig a ráragadt tojáskéreggel jár, miután a tojásból már kibujt. Ifjúkori gyengeségét, a mindenbe bele szólást, társadalmi téren letette; de átvitte a politikaira.

Mindent tud, mindenről beszél; sőt ha beszélne! De beszédeket tart. Mit használ, ha okosabb, de rosszabb szónok Madarásznál. Nem is szónok; szájalkata erre nem kedvező, hangja gyenge, nyelve gyors; hanglejtése mekegés és kelepelés

Neki okosan kell beszélni, s csak annyit a mennyit kell. De nem szabad beszédet tartania.

Mint mondók, ő mindent tud, s mindenről beszél . . De ez hagyján; hanem neki minden tudomány. a közkormányzat minden ága speciálitása. Ő tanférfi kiválólag; a közoktatás ügye az ő dominiuma. Azonban nagy katonai organisator is és hadfi; hisz egy évig volt önkénytes. Magából értetődik, hogy kiváló nemzetgazdász is; s miután e tudomány egy ágacska volt a financia is, tehát ő financier is. Hanem mindenek fölött jurista. És pedig e téren is universalis. Mittermayer csak nagy criminalista volt; mások más jogi szakban nagyok: ő általános juris peritus! Büntetőjog, esküdtszék, vád vagy inquisitori módszer, hallgató vagy magánrendszer, polgári codex, közigazgatási jutstitia, közjog; a világ valamenynyire országainak alkotmánykérdései: ő mindenben otthon van.

Az igaz, ha az ember az iskolában jó tanuló volt s nem rég hagyta el az iskolát: még igen sokra emlékszik, a mit ott tanult, és miután ott az elemi ismereteket, s a tudomány alapveit, s annak s módszereinek történetét is tanulta, s bizonyos, bár szűk körben, de jelenkori színvonalát ismerte meg: természetes, hogy igen sok tárgyhoz elég alapossággal, s rendszerességgel szólhat; mely azonban mindössze iskolai compendiumi tudományt képez; de meglep a dilettant és naturalistát, pedig hazánkban a mivelt osztályok 99 századrésze csak talentumos naturalista

vagy műkedvelő: sőt confundálja pillanatra azokat is, kik szintén alapos jó tanulók voltak, hanem már régen; kiket azonban az élet kényszere már régen csak bizonyos szaktudományok művelésére szorított.

Ha Pulszky minden téren vél alapos, mélyen átható tudós és gyakorlati politikus lehetni, a mitől még távol van: akkor csak azt tanusítja, hogy az ifju kor tévedéséből még nem bontakozott ki.

Az ifju előtt a minő vég és határtalan a világ, oly fékezetlen az ösztön, és oly erős a hit — azt egészen átkarolhatni.

Minél mélyebben hat be valaki egy s más tudományba, annál élénkebb öntudatára kezd jönni annak: miszerint — hogy csak keveset is jól tudjon — kevésre kell szoritkoznia.

Mai időben, midőn minden tudomány oly vastum studiummá fejlődött ki, hogy a ki csak egyben is nagy akar lenni: azon tudománynak is csak valamely kisebb nagyobb részletére kénytelen korlátozni magát; mint például a nemzetgazdaszat terén igen nagy terjű alapos ismeretek mellett — még nagyon gyenge financier lesz, a ki specialiter a finance szakra nem adja magát;

mai időben az universal genie, ki e nevet megérdemelné is, és nem universal-schwindler: még nagyon meddő leend akár a tudomány, akár a gyakorlat terén, ha egy vagy két külön szakra nem korlátolja magát, melyben vagy melyekben azután »au fait« fog lenni.

A lélektani s physiologiai momentum is ugyanazon észleletre vezet.

Az ember ifju korában magát végtelenre hiszi képesnek. Az egész világot egy hajtásra véli lenyelhetni. Kapkod ide, kapkod oda, nem ismer napot, éjet; élvezetben s tettkedvben kifáradhatlan; kezd mindent, s befejezhetni vél mindent; nincs egy célja; céljai határ- és számtalanok; magát halhatatlanak, az életet kimeríthetetlennek képzei.

Jönnek az évek s velök az idő, és tehetség közt, s más részt a föladatok nagysága közt létező különbségnek öntudata. És azzal jó a mérlegelés, s eredménye: az önkorlátozás.

Miután az ember észreveszi, hogy nem lehet minden: legalább valami akar lenni. A ki minden akart lenni: abból nem lett semmi. Az okosanszerűből lett legalább valami.

Ha ez áll a tudósról, még inkább áll a politikusról.

Ismerünk államférfiakat, kik alaposan semmit sem tanultak: és az emberek s nemzetek kormányzásához ösztönszerűleg értenek. Nekik nincs semmi specialitásuk. De olyan kormányférfit s politikust, kinek minden szak specialitása volna, még nem ismerünk.

Pulszky Ágoston szép talentum, sokoldalú de nem mély, nem nagy tehetség; ha egyszer tehetőségének s hivatásának öntudatára jövend: egyben s másban ki fog magasodni verseny- és kortársai közt.

Az universalismus útján el fog lapulni.

Még egyre figyelmeztetnök: a veszélyre, mely a legnagyobb talentumot is fenyegeti a politikai pályán, ha fiatal korában erőszakolja érvényre jutását.

Sokat beszél, sokat mond a fiatal ember, miket, hogy elmondott, néhány év múlva, midőn a tapasztalás más szempontokat nyitott meg előtte, bántni fogja. Az ember érik, nézetei változnak. Akkor önmagát rectificálja, egykori mondatait maga cáfolja, multjával ellenkezésbe jó. Tekintélyét ezzel nem emeli. A buta tömeg pedig apostasiát kiált.

Észre sem veszi az ember: s itt is ott is áthághatlan chinai falba ütődik. Szeretne s tudna mozogni: de nem lehet.

Azt mondják leéltte magát.

Tehát csak szépen lassan. *Va piano va lontano!*

Mióta e sorokat irtam, egy év lejárt.

Sajnálattal kell constataílnom, hogy fiatal barátunk meg nem szivlelé önzetlen figyelmeztetési-met. A »naturam si furca expellas« igazságát újra bebizonyítandó, maradt mint volt. Sőt ügyetlenséggel eljátszotta érvényre jutását. Mert Pauler nem hitta meg egy enquetebe: dühös támadást intézett ellene. Személyes indokból nem tartózkodott az intrigától. Ilyenek által a maga ellen ugy is létező ellenszenveteket fokozta, — és a mi na-

gyobb baj — vesztett azoknak becsülésében kik ninesenek ellene elfogulva.

Pulszky Guszti egy év óta nem haladt semmi irányban előre, sem befolyásban, sem elismertetésben, sem a közérzület rokonszenvében.

Hátha papa Pulszky csalódott volna? és soha sem lesz fiának államtitkára?

III.

Báró Kemény Gábor.

Némely embert Fortuna kisasszony mutat be a világnak. E jótékony lidérc a legszebb tulajdonságok látszatával ruházza föl kegyeltjét, úgy, hogy az első fölléptekor azonnal »talentum« gyanánt üdvözöltetik. Ezután már csak tőle függ megvédeni a nyert positiót, melyet másnak, kit nem ezen jótékony nagynéne aufführolt a társaságba, hanem ki csak saját szakálára s saját emberségéből szerzett belépti jeggyel rontott be a világba, még csak kivivnia kell.

De még az sem sikerül mindenkinek. És innen ered azon tapasztalati tény, hogy sok olyan talentum, merül föl a nyilvános téren, ki igen soká talentum, s mindig csak talentum marad; míg egyszerre azt vesszük észre, hogy a világ megunt várni, vajjon mi lesz már e talentumból, s áttér fölötte a napirendre.

Azonbau mint állítólag rendesen a férj az utolsó, aki megtudja, hogy mit csinál és mi hírben áll neje? úgy itt is az illető az utolsó, ki észreveszi, hogy talentuma tulérett, s mint egy ülve maradt kisasszony elsavanyodott.

Szeszély-e vagy véletlen vagy akaratlan malitia, hogy éppen b. Kemény Gáborról szólandó, ereszkedtem ezen szemlélődésbe? Azt majd később ítélje meg az olvasó.

Báró Kemény Gábor néhány évvel ezelőtt csinos fiatal ember vala; sötétszőke bajusza még akkor nem volt oly merev, mint most; ma szürkés szemei, még akkor ábrándosabb kékbe játszottak át; szenvtelen nyájasságú egyénisége, közép magasságu karcsu termetével, eleven mozgékony-ságával, pipiske lépéseivel válogatós öltözké mellett, kissé dandyfied jelleggel bírt, melynek rendszerinti türességével azonban ellentétet képezett az, hogy politikáról, művészetekről, irodalomról s egy kicsit mindenről szeretett, sokat és okosan, szellemesen s alaposan beszélni; és hallgatóját alkalmilag arról is meggyőzni, a mennyire udvariatlanság nélkül lehetett, hogy nálánál ezen dolgokhoz ő, t. i. b. Kemény G. jobban is ért.

Minthogy báró is volt, Keménynek is hívták, újságcikkeket is írt, majd képviselő is volt, az uralkodó párt uralkodó catterialhoz is tartozott: igen természetes, hogy leírtam egyénisége mellett ideje korán nem hétköznapi talentum hírébe is jött, mint kinek jövője van.

Joggal-e? vagy elegendő ok nélkül? most ne vitassuk.

Ammit azonban ma már mondhatunk: b. Kemény Gábor elég régen áll a nyilvános élet mezején arra, hogy már ne tekintessék határozatlan ta-

lentumnak, hanem konkrét hivatásos hatáskörben hatályos tényezőnek ismertessék el.

Igaz, hogy ő is a kor átka alatt nyög, mely a sokoldalu, de határozottan semmiben sem erős talentumokat sujtja.

Báró Kemény Gábor elsőbben is az erdélyi aristocratia tagja; kiknek mindenike bir legalább egy össel, a ki addig a meddig »fejedelem« volt.

Ezen speciális körülmény az erdélyi aristocratianak, mely különben fesztelenebb, magyarabb, s szivélyesebb a Magyarországinál — némi különös parfumejét adja a gőgnek, mely nem oly prononcirt, mint p. o. az apró német mediatisáltaké, hanem néha még grotteskebb, kivált ha a »souverain« igényü származás fönségével az egyéniség jelentéktelensége némi ellentétet képez. A mi többnyire az eset.

B. Kemény Gábor sokkal miveltebb ember, semhogy e jellemvonás nála öntudatos, vagy épen kirívó volna. Ő a jó modor, nyelvismeret, szóval a socialis miveltség azon legnagyobb magaslatára emelkedett, melyet erdélyi, magyar, kálvinista ember, ezen három kvalitásának ónsulya mellett egyáltalán elérni képes.

Erdélyi véreink szorgalmasabbak, tanulékosabbak, alaposabbak nálunknál; ismeretekben is tultesznek rajtunk.

De ha még oly sok oldalu vagy mély tudományos is világ-miveltségök: valami félszegség, vagy befejezetlenség, vagy incoherentia mindig észlelhető bennök. Rendesen kissé pedausok, és ne-

hézkesek, hogy ne mondjuk ügyetlenek. Érdekes pályakérdés volna, melynek megfejtésére ha egyszer sok pénzünk lesz, jutalmat nem fogunk kitűzni: vajjon erdélyi atyámfiai még meg nem magyarosodott hunnok-e? vagy már eloláhosodott magyarok?

Vajjon e rejtély megfejtése nem a nyelvértékek hiányosságában keresendő-e? Nem csak azt a bizonyos istentelen »erdei ákcentust« értem.

Bocsásson meg Gyulay Pál barátom; elismerem, hogy ő a legcorrectebb magyar stylistá, hanem még ő sem ment egészen oly erdélyiségektől, melyek nem ős magyar jellegűek, hanem sok más nemzetekkel való közösülés koros hagyományai: és — a mit itt tulajdonkép kiakartam emelni, hogy a mivelt erdélyiek tulajdonkép magyarul sem tudnak — beszélni. Annál kevésbbé tehát más nyelven. Van akárhány, a ki németül, franciául, angolul ért és tud; de azon nyelveken a száját a világért sem nyitná ki; vagy ha beszél, ép oly erdélyi rithmussal beszél, vagy is énekli, mint a magyart.

B. Kemény Gábor, mint mondók. honfitársai közt még legmesszebb vivé: de erdélyiségét még magyarul sem volna képes sikerrel eltagadni.

Ő sokoldalú miveltséggel, s szellemi készülékkel bir. Nem volna a Kemény család sarja, ha az írói babérok iránt közönyös volna. Sok jeles hirlapi cikket irt, és magát a metier emberének is tartja. Hanem a Kemények genialitása hiányzik

benne. Ez az oka, hogy nagyobb szerű kísérlete szerény bukás mérvei közé szorult. Nem követett el valami kiáltó extravagantiát, mint a geniek szoktak, hogy aztán nagy zajjal bukjanak meg: hanem a nagyot merés biztossága lassankint hagyott nála alább; a tehetetlenség sejtelve lassan érlelődött öntudattá, hogy csendes észrevétlenségben vonuljon félre.

E néhány sorral véljük legegyszerűbben jellemezni br. Kemény Gábor, mint Lónyay miniszerelnök hiedelme szerint kitünőleg qualificált és installált lapszerkesztőnek, pályafutását is; mely a különben, mellékesen szólva, csupa merő erdélyi írók »társasága« által szerkesztett, és eredetének félreismerhetlen jellegével birt »Korunk« nevű, Pesten nyomtatott erdélyi hírlapnak rövid pályájához volt kötve.

Azt hiszszük, hogy a journalistai hivatás irányában minden kellemes csalódásból kigyógyulván, csak annál erélyesebben fogja képviselői minőségében ápolni becsvágyának magasabb röptü álmait.

Ha már most törvényhozói működésének utolsó phasisait tekintjük, meg kell vallanunk, hogy azon concret hatáskör, melyben talentumá kifejlődött, s érvényért küzd: a pénzügy.

Mint képviselő, s kiválólag. mint a delegátio tagja előzetesen a financiális kérdésekkel foglalkozik. Részemről minden ismeretes malitiám dacára, meg kell vallanom, hogy mindaz. mit e szakban

b. Kemény Gábortól hallottam és olvastam, igen értelmes, s könnyen érthető volt.

Hogy azonban sem a szűkebb és kritikusabb szak-körökre, sem a szélesebb, de hálásabb közönségre mind az, mit b. Kemény Gábor országgyűlésen, delegatióban, lapokban mondott és irt, nem tévé azon benyomást, mely nagyobbra, például ministeri tárcára törő ambitiót, — melytől azonban b. Kemény Gábor keble szüzien tiszta — kielégíthetne, azt mégis mint száraz tényt constataínom kell.

Legfőlebb succès d'estime az, mit ő e téren kivivott, mert ő igen tiszteséges, mivel, jóakaratu férfinak ismertetik, kitől e succès d'estimet meg nem tagadja senki. És ezen irányában létező előzékeny hangulaton még az sem igen változtatott, hogy újabb időben, mint Lónyay deficittörlő, budgetegyensulyt helyre balancirozó ezermesteri eszméinek megelőzője, uttörője szokott szerepelni! Mert hisz tudja a világ, hogy ebben b. K. G. részéről sem működik egyéb mozgató erő, mint a háladatosság azért, hogy a már néhány hónappal Lónyay bukása előtt combinatióban volt kereskedelmi ministerségét Lónyay csakugyan realisálni akarta, midőn az új kabinet alakítására irányzott gondjaitól, várakozása ellenére, egyszerre megszabadult.

Igy vagy úgy annyi áll, hogy b. Kemény Gábor mint financier, habár újat nem szokott fölfedezni, de a közepszerűségen is annyira tulemelkedett, hogy valami meglepőt sem mond; hanem

a járt nyomok gondos tanulmányozásának elismerésre méltó jeleit adja.

Hogy azokat kissé hosszadalmasan szokta előadni, az mindenesetre nagy hátrányukra szolgál; a mennyiben a tisztelt ház megunja azokat hallgatni. Hihetőleg ez az oka, hogy jeles pénzügyi nézetei még eddig nem realizáltattak a törvényhozás által.

Ezen hosszadalmasság jellemzi egyébiránt legrövidebb beszédeit is, a mennyiben ezek is ugyanazon hatást idézik elő, mintha hosszuk volnának.

Mint szónok ugyanis magas discantban, egyhangun, gyorsan, helyenkint indokolatlan haragossággal, vagy nyomatékkal, de nyomtalanul beszél, mint valaki, a ki meg van győződve arról, hogy a mit mond, nem hiába mondja.

És ez talán legnagyobb csalódása.

Mindent összevéve azt hiszem, hogy b. Kemény Gáborban egy ministerré nem lett minister bukott meg!

Elveszté a tárcát, mielőtt megkapta!

Szerencsés ember! Lelépett a nélkül, hogy blamirozta volna magát.

Ha haza megy, elmondhatja: nem leszek »többé« minister, a nélkül, hogy e szóba »többé« annyi keserűség vegyülne, a mennyit más nálánál boldogtalanabb, mert a ministerség édességeit megízlelt ministeri elődei abba fek-

tetnek, midőn azt mondják: »nem leszek többé minister!«

Csakhogy — de hogy mondják! Vajjon melyikök hiszi, hogy többé nem lesz 'miniszter?

Pedig oda is könnyebb bejutni, mint vissza-kerülni.

IV.

Széll Kálmán és Bujanovics Sándor.

Széll Kálmán, Bujanovics Sándor.

Bujanovics Sándor és Széll Kálmán.

Széll Kálmán jegyző. Bujanovics Sándor előadó. Széll Kálmán előadó. Bujanovics Sándor jegyző.

Széll Sándor, Bujanovics Kálmán. Széll Bujanovics. Bujanovics Széll. Eduard és Kunigunde.

Bismarckot kivéve, nincs név, mely oly gyakran fordulna elő — legalább magyar lapokban, mint e kettő.

Nincs osztályülés, országos ülés. bizottmányi ülés, delegationalis ülés, — de nem is képzelhető, Bujanovics Sándor és Széll Kálmán részvéte és aláírása nélkül.

E két ember és név külön nem is képzelhető. Minap azt álmodám, hogy egy napi lap szerkesztője vagyok. Kopognak, benyit hozzám Széll Kálmán: »Jó napot!« Hozta Isten; Minek köszönhetem e szerencsét? »Hoztam önnek valamit. « Örülök rajta s mi legyen az? — »Ez az alsó-háznak a pipaszurkáló-adó ügyében kiküldött bizottmánya által választott albizottmánynak jelentése.

Még ezt egy lap sem kapta meg tőlem; kegyedé az elsőség. Melékesen megemlítheti ön, hogy a bizottmány engem akart előadóul választani; de minthogy a krumpli-cukor enquetéről kell holnap referálnom, s azonkívül a házadó-, padlásadó-, kuleslyukadó törvényjavaslatok iránt kiküldött bizottmányok jegyzője vagyok — helyettem Bujanovics Sándor választatott meg.«

Értem uram, meglesz.

Elment. Alig ment el, ismét kopogtatnak. Jön Bujanovics Sándor. »Alázatos szolgálja« — köszönt szerény büszkeséggel. — Van szerencsém! mit méltóztatik hozni nekem, vagy mi jó hozza hozzám.? »Tisztelt barátom, itt van a népis-kolák ügyében kiküldött huszanötös szakbizottság jelentése; valamint a hadügyi főbizottságnak a panganét fényesítési albizottmánya kisebbségének különvéleménye, végre az országos marhatenyész-tési bizottmány jelentése a hazai cimeres ökröknek a világkiállításra való küldetése tárgyában. Mind a hármat magam dolgoztam ki; roppant munka volt. Melékesen legyen kegyes megemlíteni, hogy a krumpli-cukor-bizottmány engem akart előadóul választani, de miután ugyanis nyolc bizottmány és tiz albizottmány jegyzője vagyok, és azon kívül a delegatióban a hadügyi bizottmány előadója . . tudja, ez nehéz dolog laikus embernek; — tehát Széll Kálmán barátomat választották meg. No de ezt csak pro privata notitia.« — Természetesen! Ajánlom magam.

Fölébredtem. Hát a Deák-körben találtam

magamat, a hol, ha az ember se nem whistez, se nem tarokoz, se nem tártliz, a hónapnak 30 estéi közül 29 estén át igen nyugodtan alhatik; — ha csak valami nagy esemény menyköve nem esapott le az nap, mint például, hogy kilenc bizottmány közül az ötödik már hol az ellenzék többséget kapott; — avagy miniszterválsági hírek keringenek; avagy néhány új, méltóságos címmel s vagy ötezer forinttal járó hivatalok betöltése imminens — a mikor aztán zsúfolt a kör, s láthatók ott különben láthatatlan arcok is, egy-egy miniszter kézzszorítása után való esengések; és gróf Andrássy ő kegyelmessége előtt olyan »katzenbuckli«-k, hogy Persepolis uramnak, a híres kautschukmannak is becsületére válnának.

Mert hát azt mondják, hogy a büszkék ezen hazájában is, melyet még actu Magyarországnak hívnak valónak bizonyul a *K é k s z a k á l l* című operette egy fönségesen komikai jelenetében énekelt ama mondat:

»Man muss sich bücken, bücken, tiefer bücken, immer bücken, — wenn man was erreichen will!«

Avagy igaz! hát — a deákkörben ültem, és belép az ajtón Széll Kálmán. Meglehető s gömbölyű fiatal ember; piros, szabályos arccal, domborodásra hajlamot mutató embonpointtel. komoly képpel, beszédes fekete szemekkel. Rendes jelenség. Utilevelébe azon rubrikába: »K ü l ö n ö s i s m e r t e t ő j e l e k « azt írják, hogy »nincsenek.«

Persze szóba kell vele állni: és akkor az

mondjuk: okos ember. Tanult és komoly; látszik, hogy törekvés van benne. Nem ideálok, hanem elérhetők után. Ő liberalis, mint a deákpárt. De józanabb és gyakorlatibb sokaknál. Tiszteletre-méltó talentum és munkaerő.

Jó beszélő; de nem szónok. Hangja tompa, s nem csengő. Eszes; de magasabb lendület és szívmelegség, mely kivált nálunk hatni képes. nem sajátja. A hazai politikában jártas; de magasabb világnézetet adó tanulmányokra nem volt még ideje. Igen tisztességes fiatal táblabíró. Every inch from the top to the teeth; tetőtől talpig.

A mint az iskolapadok közül kilépett, a képviselőpadok közt foglalta el helyét. Hja, atyja Vasmegye főispánja, nagybátyja pedig Magyarország főispánja: könnyű volt neki oly választókerületet találni, mely ráruházza — bizalmát.

De ő mint képviselő soha sem volt urfieska, hanem mint a háznak jegyzője, legszorgalmasabb tagjai egyike. Ilyenek pedig kevesen lévén, a kevesek tagadhatlanul sokat dolgoznak.

Az országgyűlések jegyzői az 1848. előtti korszakban is a követek jelesbjei voltak. A jegyzői toll rendszeren gradus volt ad parnassum. Protonotarius, királyi táblai ülnök, helytartó tanácsi consiliariusok lettek akkoriban a jegyző urakból.

Mai időben, midőn alig iskolavégzett ifjancok egyszerre miniszteri titkároknak neveztetnek ki (természetesen édes atyjok érdemei fejében), az alsóházi jegyzőknek a carriére végtelen horizonta mintegy orruk előtt áll.

Nem vitatjuk az 1848 előtti korszakban volt-e terhesebb és kívánt-e több ismeretet, nagyobb tehetséget az országgyűlési jegyzői hivatal? Amnyi bizonyos, hogy e hivatal nem annyira önálló és termékeny elmét: mint inkább értelmet és hiven reproducáló, mások eszméit szerencsésen formulázni tudó emlék- és nyelvadományt és szorgalmat kíván. Ezek nem elsőrendű, de igen becses szellemi tulajdonok.

A jegyzői hivatal továbbá igen jó közigazgatási praxist. Az országgyűlésből miniszteriumba, törvényhozásból administratióba átlépni nem oly természeteszerű, sem oly könnyű mint azt miniszteriumunk még ifjouskorában gondolta, sőt bizonyos kinevezésekről ítélve, gondolni látszék még utolsó időben is. Megvallják a képviselőházból miniszteri hivatalokba lépett képviselők — legjelesbjei, hogy bizony sokat kellett nekik itt tanulniok. Habár nem vallják is be azon miniszteri titkárokul fizetett kegyenc urficskák, kik legfőlebb szivarozni, vagy a tanácsos urat az éppen lefolyt bálók és soirée dansanteok krónikájával félóraig mulattatni jelennek meg hetenkint egyszer miniszteri hivatalszobájukban . . lenézve azt a szegény proletárt, ki már husz év óta nyeli az akták porát s húzza az igát az urficska helyett is.

Az administratiót tanulni kell. Igen; de a tőzsde és sorsjáték mai korszakában, midőn mindenki egy csapásra akar nagy és gazdag lenni nem azért választatja meg valaki magát per fas et

nefas képviselőnek, hogy majd ministeri titkári vagy osztálytanácsosi hivatalra competáljon. Miniszteri tanácsosság a legkevesebb; de már ma ez is kevés; osztályfőnök — államtitkár: ez a minimum.

»Igen barátom, de hiszen te soha sem szolgáltál. Azt se tudod, hogy kell szóba állani valamelyik hatósággal?»

»Hát mire valók a régi beamterek? Majd fölteszik és concipialják őket. Én majd csak aláírom, mint miniszteri tanácsos.«

»Hátha lóvá tesznek, s valami bolondot iratnak veled alá?»

»Hát mire való az államtitkár? Majd revidcálja ő, a mit én aláírtam, mielőtt expedialhának.

»És te már ennyit tudsz a bureaukratiából? De már látom, téged bátran kinevezhetni «

Szivesen constatáljuk, hogy Széll Kálmán nem e fajta ember. Már rég kínálták államtitkári állomással egyik miniszteriumban; de ő ellenállt a kísértésnek, még pedig a következő indokolással: »tavaly nem fogadtam el miniszteri tanácsosságot, mert éreztem, hogy még nincs elég készültségem: ha most az államtitkárságot elvállalnám, azt mondanák elleneim, hogy keveslettem a miniszteri tanácsosságot!« És e szerint cselekedett.

Ezen elutasítás is mutatja, hogy Széll Kálmán mindennapi fiatal ember volt.

És mint rendesen lenni szokott, hogy a kinek magának is van mit enni, azt mások is meghívják

ebédre; a ki nem könnyen fogad el hivatalt, hanem szabadkozik: azt kínálgatják; míg ellenben, midőn már kötéllel fogják a miniszterjelöltet, még sem kerül arra a sor, ki éjjel-nappal eseng a tárca után: újabb időben Széll Kálmán állhatatos pénzügyminiszteri jelölt; állhatatos, mert egyáltalán nem bírja rászánni magát a ministerség elfogadására, tehát marad jelöltnek.

Széll Kálmán néhány év óta jegyzője vagy előadója a pénzügyi bizottnánynak; s úgy beletanult az államháztartás rendszerébe, összes részleteibe, hogy nincs a házban, ki vele versenyezhetne. Ha tehát a pénzügyminiszteri állásra elég volna a parlamenti téren elérhető financismeret, és az, hogy kívülről tudja a budgetet: akkor Széll Kálmán egyéb kitűnő tulajdonságai: szorgalma, alapossága, solid esze, s komoly jelleme mellett kitűnő pénzügyminiszter fogna lenni.

Csakhogy az államháztartás vázának átnézetével s részleteinek ismeretével, a pénzügyi ressortnak közigazgatási ismerete s gyakorlata nélkül nem is könnyű vállalkozni e nehéz állásra. Ezenkívül a pénzügyminiszternek a finanttudomány gyakorlati alkalmazása képezi egyik próbakövét, a pénzvilágban honosság, bankműveletek, hitelügyletek gyakorlati ismerete; *savoir faire* és leleményesség: szédelgés nélkül; ravaszság: furfang nélkül; becsületesség: bárgyúság nélkül; némely tulajdonság birtoka, mely Lónyayban meg van, — és egynek sem mely Kerkápolyit mint pénzügyért kitünteté — mind ezzel bizonyos hatodik

érzék, melyet rövidség okáért zsidó-talentumnak nevezek: . . . nem szólok tovább, csak azt mondó vagyok, hogy Széll Kálmán önismeretének, lelkiismeretességének, jellemének fényes tanúsága, hogy eddig nem vállalta el a pénzügyminiszteri tárcát.

Azonban nem állok jól érte, hogy rá nem erőszakolják!

V.

Bujanovics Sándor.

A jegyzői dioscurok másika, ha nem csalódom, Sáros megyéből származik; az mely hires pecsovics vármegye volt mindenkor s az aulicusok hazája.

Csaknem elmondhatni róla, mit Bach minister mondott Prágában egy ünnepélyes alkalommal Csehországról: »hogya az az osztrák intelligentia faiskolája;« értsd a beamter-csemeték melegágya.

Áldott tótnagyar vérvegyülék. A magyar józan észnek és urhatnámságnak a tót szorgalommal és simulékonyysággal összeházasodása, melynek eredménye a régi magyar, még méltóságos, beamterek mintapéldányai.

Semmi kétség, hogy a magyarországi schematismusban a consiliárius uraktól le az accessistákig valaménuyi megye közt aránylag Sárosból került ki a legtöbb; s ha a régi dicasterialis időben élnénk, Bujanovics Sándor is, mint régi nemes családból való, innen onnan helytartó tanácsai tanácsos, s referendarius volna.

Csinos szőke, szelid arcu, nyájas modoru fia-

tal ember; kin szintén semmi jellegző vonás nem vehető észre, mi őt, ha egyszer láttuk, emlékünkből fixirozná.

»Anständig« mondaná róla a német. Ruhái mindig gondosan kefélték; fehér inge, mit fölhuz, mindig tiszta; mit levet még mindig elég tiszta volna Zsedényinek. Csizmája fényes. Cylinderje a legujabb divathoz közel áll. Kezében sétabot. Bizonyos beamteri elegancia ömlik el rajta; a mint is valóban régtől fogva osztály és ministeri tanácsosi, sőt államtitkári candidatus volt... ha nem is kormánykörökben.

Csakhogy a sors másképp rendelkezett felőle. Lőn belőle bankok s pénzüzetek titkára és majd alelnöke; a minélfogva nem is esett porba a pecsenyéje. Belevonták őt is a részvény-szédelgésbe; — jutott neki is egy kicsi abból a tejfölből, melyen vagy két tucat deákpárti coriphaeus fölhizlalta magát, — versenyt az exprofesso zsidókkal. Ámbár tulajdonkép nem mondhatni, hogy valami tény árnyat vethetne rá.

Azonban, bár a politikában s képviselőházi teendőiben nem fejté ki előbbi munkásságát — megmaradt képviselőnek. Képviseli az incompatibilitást. Melyre később törvényjavaslatot is indítványozott. És ő legkevesebbé részesül azon ellenszenvben, mely a házban az üzérkedő képviselők ellen nem annyira eskölesi érzületből, mint irigységből eredőleg — létezik: mert csendes, maga körül zajt nem ütő, modest viselete lefegyverzi a barátságtalan érzelmeket.

Egyébiránt sokoldalú, nem annyira elméleti, mint gyakorlati irányu ismeretei a politika, jogtudomány, közgazdászat terén páruľva rendkivűli szorgalommal, s a fiatalság munkaerejével a háznak ép oly hasznos tagjává tevék, mint, nem kétkedünk, hasznos a bankigazgatás körében.

Azonkivűl nem megvetendű szónok. Magasb politikai talentum eredetisége, vagy lendűlete és megragadó erő nélkül, de mindig értelmesen, s úgy beszél, mint a ki azt, a mit beszél, alaposan meg is tanulta. Hangja kellemes, modora szerény, előadása parlamentaris, s egy mérsékelt fokig melegedni is tud.

Majd ha bankjai megbuknak: visszanyerjük őt a politikai s közigazgatási pályának; és ez nyereség lesz a közügynek.

A mikorra nem is tartózkodom neki szép carriéret jósolni; s ezen esetre magamat kegyes gratiájába ajánlani.

Mert hát már valóban kezdem únni, hogy midőn már majd minden új és régi barátom és ismerősöm legalább is méltóságos urrá lett: én még mindig csak »tekintetes« vagyok; azaz — semmi. Je suis rien — bien rien!

VI.

Gorove István.

Gorove István a középtermetűnél valamivel alacsonyabb, ha nem is köpcös, de legalább jól ápolt testü férfiú. Látni rajta, hogy valamikor éhezett, mindig jól esett reá neki az étel.

Epicureusnak tartanád, ha nem hiányzanék arcából a finom érzékiség derült kinyomata, mely a mivelt bonvivantot jellemzi. Így az csak erőteljes emésztésre mutat.

Én egy az üzlettől visszavonult francia nádálykereskedőt ismertem. Kire nagyon emlékeztet. Hanem természetesen sokkal több méltóság van tartásában.

Most ugyan ötven és néhány év, és négy évi minsterkedés roppant gondjaitól meggyérültek őszbeboruló fűrtei, azaz őszbevegyültek gyér fűrtei: de vagy harminc év előtt bájos fekete hajzatú élégan volt, karsu termettel, ki mindig választékos toiletteben nem annyira járt, mint lengedezett utcán s salonokban.

Az ő stutzer-korában ugyanis divatban volt bizonyos lengedező, táncolgotó, vulgo »schaschiro-

zó « járás, melyről nem szokott le máig sem. Hasonlókép »faishon« volt akkoriban találkozásokkor nyájas üdvözlétel a két kart félkörben nyitni s a vállakat a műtétnél fölemelni, és úgy meghajolni, mi igen keeses volt, mint azt Gorové uron néha máig is észlelhetni.

Mikor született, maga is jelen volt: egyébkint semmi különöset nem tőn, mit más csecsemő ezen tragikai esemény alkalmával ne tett volna. Csak-hogy rendkívüli hangerőt fejtett ki, miből a bába azonnal megjósolta, hogy jeles szónok válik belőle.

Ugy is lőn. Ha nem is jeles szónok Gorové, mert ahhoz eszmeforrásai és ismeretei nem elegendők: de hangja kerek, és férfias; nyelvezete tiszta; előadása illőn mérsékelt; kissé affectált és dictiózó nem megnyerő; mert fölsőbbiségérzettel impregnált; nem föllengő, mert a szív mélyebb hurjaihoz ismét csak a meleg szívben rejlik a kulcs.

Szellemileg közészerű, modorra nézve parlamentarís.

Gyorsan és jól ripostiroz, a mennyire eszme-köre terjed. A hol felelni nem tud: megvetőleg hallgat. Ily helyzetben a legokosabb, mit ember tehet.

Temesmegyében hatályos szónokul ismer-tetett.

Gazdag szülőktől származva, a mivelődés ut-jai simák voltak előtte. Előszeretettel is járta azo-kat. Sokat olvasott már ifju korában. De tanulni nem tanult semmit. Fejét nem igen törte, ámbár elég kemény. Utazott Európában; le is írta két

kötetben, mit már mások is megírtak előtte; és ha nem csalódom »Nyugat« cím alatt saját költségén ki is nyomatta. Sőt ő maga el is olvasta.

Mindezeknél fogva előnyösen kiváló fiatal ember volt.

Az irodalmiból átment a politikai műkedvelőségre; divatból liberalis lőn, s hajlamból az maradt. 1849-ben bieskáját, azaz tollát valami mérges makulaturába törte, és emigrálni kényszerült. Párisban szenvedett martiromságot. Pénzt, mint Szemere emlékirataiban mondja, elegett kapott hazulról; és szeretett jó szivar mellett politizálni a hazáért. De végre látván, hogy ezzel sem lehet fordítani a hon sorsán: haza jött repceföldjeihez, melyek, mint mondják, nem roszul jövedelmeznek. Valahogy meg ne tudja a pénztigyminister.

A sors elkényeztetett gyermekének mindent megadott, a mi kell; csak a rokonszenveséget tagadta meg arcától. Meglehet, hogy nem oly önhitt, magát nem annyira tulbecsülő, másokat nem annyira megvető, nem oly durva szívű, mint a milyennek arevonásai talán hazudják. De végre fölfuvalkodott arca olyannak mutatja.

Ráadásul valamely szerencsétlen lidérc, rosz geniusa, még ifjabb korában belebeszélte, hogy neki a »monokli« jól áll. A monokli pedig minden arcnak félszeg kifejezést ad. Az arc symetriáját megrontja, mert egy oldalát megmerevíti. Egészen pedig a suffisance jellegét nyomja reá.

Mindezt összevéve Gorove ur nem rokonszenves. Pedig az ördög nem oly fekete a minőnek fes-

tik, Gorove nem érzéketlen, legalább önmaga iránt: mutatja az is, hogy neki a legszelidebb nyilvános kritika is igen fáj: és ezt nem is tudja eltitkolni, mint Pulszky Ferenc, ki nevetve dicsécszik, ha rámászott — valamely hirlapíró.

Szóval, a nemzetnek az alkotmány helyreállítása fölötti öröme nem volt volna teljes, ha Gorove kereskedelmi miniszternek nem neveztetik ki.

Persze minden ember azt kérdé magától, hol legyen azon kettős rejtély kulcsa, hogy Gorove először is miniszterré, másodszor éppen kereskedelmi miniszterré neveztetett ki?

A kereskedők, bankárok, iparosok, kiknek Gorove urral ezután dolguk lőn, éppen legkevésbé tudták ezt megmagyarázni. Mert Gorove ur efféle ügyekhez még annyit sem értett, hogy legalább eltitkolhatta volna, hogy nem érti; a mi pedig az értelemelső stádiuma. *Tantum scio, quod nihil sciam.*

No de legalább emelte az Andrássy-ministerium liberalis színezetét. Mert Gorove nem csak nem mágnás, hanem valódi demokrata is.

Legelőbb is ministeriuma hivatalnokai ismerték föl őt annak. Egy ízben ugyanis G. ur hivatali szobájába hívatta R. fogalmazó urat, ki hivatalos buzgalmából szaladt, a hogy tudott, irodai kabátjában ő excellentiája szolgálatára. Szerencsétlen flautás! Bezzeg ki kapta a demokrata, liberalis, 48-as excellentiástól: hogy miként merészel más-kép, mint frakkban vagy fekete salonkabátban nála megjelenni!

Sőt még az nap ad *circulandum* adatott ki

egy ministeri ukáz, mely elrendelé, hogy a hivatalnokok ő excellentiájánál teljes toilletében jelenjenek meg mindenkor.

A kereskedői és iparos »gesindellel« pedig oly formán bánt, mint a hires G o l u c h o w s z k y Galicia volt helytartója, ki a leMBERGI iparkamarának nála tisztelgett tagjaira ráfőrmedt. hogy nem tudnak-e fehér glacé-keZtyüt huzni?

Következése e viseletnek az volt, hogy Gorove magát, kivált a főváros minden köreiben, rendkívül megkedvelteté és a ministerium népszerűségét is mód fölött fokozta.

Minden ember rettegett, a kinek vele dolga volt, és örült, ha nem találta. És csakugyan ez volt Gorovének már mint kereskedelmi ministernek is legszebb oldala, hogy csak nagy nehezen volt található. Hivatalba 1—2 óra tájban kocsizott; de ott »dolga« levén, vele senki se beszélhetett; — négy óra tájban haza ment, de senkit hozzá be nem boCSátottak; ötkor ebédelt; ebéd után »szeret szivar mellett politizálni,« és egy új világ ábrándai fölött elmerengni. És így mestermű volt Gorove urral szólhatni.

No de legjobban kedvelték ministeriama hivatalnokai nem csak exquisit bánásmódja miatt, hanem azért is, mert a hivatali órákat reggeli 9-től délutáni négyig szabta. Pesten négy órakor már csak a casinóban lehet ebédelni, mi köztudomás szerint a hivatali fizetésből »nem futja ki,« kivéve, ha az illető legalább is ministeri•tanácsos és nőte-

len. Hanem mi köze ahhoz Gorove urnak? ő öt órákor diniroz!

A mi már hivataloskodását illeti, Gorove mint kereskedelmi minister valóban kitüntette magát. Ámbár korunkban az ipar s kereskedelmi ministerium föladata, minél kevesebbet avatkozni a kereskedelem s ipar szabad mozgásába, — a mint csakugyan sokat nem is tehet e téren, s működése csak negatív; ámbár tehát az a legjobb kereskedelmi minister, a ki minél kevesebbet tesz (és így elvileg Gorove idealja lett volna egy kereskedelmi minis-ternek) még is egy roppant ministeriumot alkotott, melynek elhelyezésére nagy három emeletes házat kelle kibérelnie.

Hanem egy ministeri tanácsosi állomást nem töltött be. És ez elég volt arra, hogy »takarékos« hírébe jusson.

Vagy két évi nyavalygás és vajudás után — az ipartörvényt létre nem hozta; a postaszekereket háromszinre festette, — de a postakezelést előbbi megbizhatlan nyomoruságában hagyta..

Egyébiránt reformtervekkel állandón teherben volt; és bizonyosan szült volna is, ha a ministeriuma vezetése alatt tanusított képessége, még nagyobb föladatra nem jelölte volna ki.

Egy szép reggel hajuala mint közmunka- és közlekedési ministert üdvözlé.

Azt mondák, midőn Gorove kereskedelmi minis-terré lőn, hogy nagy szegénységi bizonyítvány, mely ezzel a nemzetnek adatik.

Ez igazságtalan mondás volt. Száz embert

nevez vala akárki, ki Gorovénél jobb kereskedelmi minister leendett. De midőn Gorove közlekedési ministerré lepett elő, fölháborodottan mondák az emberek: ez már koldussági bizonyítvány! Ez sem volt igaz. Erre az állomásra is volt található külön ember; kevésbbé arra való nem. Persze nem a »kormányképes« cliquen belől. Hanem a »koldussági« bizonyítvány abban állt, hogy ezen országnak ilyen közlekedési ministert bátran lehetett adni. — És mi még élcelünk a lajtátuliak Jirecekre, kik legalább szakmájukban tanult emberek.

Oh Széchenyi István, ki megalkodta a magyar közlekedési rendszer eszméjét, hitted volna-e, hogy a kis Gorove Pista fog azon nagy férfit lenni, ki mint hivatalodban utódod, fogja azt létrehozni? Jó, hogy ezt is meg nem érted.

Ha Gorovén már mint kereskedelmi ministeren mutatkoztak a nagyság-kór (Grössen-Wahn) veszélyes symptomái, hogy ne fejlettek volna ki ezek makacs chronikus bajja, midőn magát egyszerre »ministre á toutnak«, magyarul ministeri adutnak látta, kit in casu nettis, vagy is mikor a partie már veszendőben van, mint utolsó trumpfot játszanak ki?

Ha Gorove soha vértolulásban nem szenvedett volna is, ennyi dicsőségtől lehetetlen, hogy ne szédelgett volna.

De csak hiúságból szédelgett; különben modern értelemben éppen nem szédelgő. Sőt ellenkezőleg éppen annak köszönhető új tárcáját, mert a szédelgés elleni reactio mindenek fölött megvesztegethetlen becsületesség hírében álló fér-

fit keresett ezen állomásra, mely a gyanúsításnak »verlorner Posten«-je.

A reactio rendesen tulló a célon; és így a szakértelemre való tekintet fölálldoztatott a becsületre való tekintetnek.

Gorove ugyane szempontból fogta föl állását. Azt hitte földolognak, hogy becsületes közlekedési miniszter legyen. Azon észlelet, hogy senki sem találta oly becsületesnek, hogy közlekedési miniszternek tegyék, határtalan bizalmatlanságot költött benne mindenki ellen.

Az ő szemében minden vállalkozó — tolvaj. Minden hivatalnok pedig — ezeknek cinkosa. Nem bizik tehát egyikben sem: hanem mindent maga akar látni, megítélni és saját belátása szerint eldönteni. De minthogy más oldalról maga nem képes megérteni és megítélni az eléje terjesztett ügyeket, attól féltében, hogy valami bakot lő, nem mer elintézni semmit, nem mer aláírni semmit.

És így nőnek az acták halomra; és az elégtelen, vagy jogos érdekeikben sértett emberek száma ezerekre, és az elintézetlen keresetek, vasuti tervek, administrationalis ügyek elodázásának hatása ezért disgustál kicsit nagyot, s hozza hirhedt hirbe a magyar kormányt.

Nem hiányzottak a nagy föltételek Gorovében, sőt sejtette is az országgyűléssel, hogy ő például a vasut-engedélyezés rendszerében egészen más elveket fog követni, mint sem előde. Hangsúlyozta hogy ezután a szabad verseny lesz eldöntő, hogy államgarantia többé nem adandó stb.

Azonban első előterjesztéseinél már kivételt kelle tennie, levén ezek mind oly vonalak, miknek biztosítására »magasabb államszempontokból« nem elég a »legolcsóbb ajánlat,« de még állami kamatbiztosítás is szükséges. Tehát ott vagyunk a hol voltunk.

Másik jellemző sajátsága, hogy a hol fölmerülő újabb eszmék alkalmából a közlekedési miniszter — más országokban — fölvilágositaná a házat, hogy ezen eszme in praxi így vagy úgy mutatkozott a kivitelben más országokban, vagy a tudomány által már elejtetett: ott Gorove ur azt igéri, hogy a kérdést majd »tanulmányozni« fogja.

Igy tanulmányozza még folyvást azon kérdést: hogy egy vasutvonal építési költségei viselésében — a határos birtokok értékelkedésének alapján — mennyire lehetne és kellene részeltetni a birtokosokat? . . a mely szép kérdést kitanulmányozni Gorove ur nem fogja halála napjáig, ha mathuzalemi kort érend is el; és így addig mindig szerencsénk lesz őt közlekedési miniszterünknek tisztelni.

Igy tanulmányozza — a vasuti tarifikérdést, stb.

Azt hinnók, hogy találkoznék más ember is, ki miniszteri fizetés mellett rá szánná magát ily tanulmányokra, s kiről föl lehetne tenni, hogy gyorsabban és sikeresebben tanulmányozná mint Gorove ur.

Hiszen, ha stipendiummal külföldre küldet-

nek tanárjelöltek, vagy művészek: rendszeren a talentumosabbak választatnak meg.

A mi a tevékenységet és jó-törekvést illeti, ezt nem lehet tőle megtagadni.

Miután Gorove Pesten lakik, hivatali helyiségei pedig Budán vannak: folytonos népvándorlás uralkodik a két város közt; a mennyiben hivatalnokai, e fehér rabszolgái a liberalis excellentiásnak, kiket rendszeren magához rendel, folyvást járnak oda s vissza — a gyors administratio igen nagy előnyére. Ugyan is az ide-oda járás, vagy is — mert a szegények nem járhatnak bérkocsin, ő excellentiája pedig nem küldi érték saját equipageját — e kutyagolás kerül másfél órába; két-három órán át antichambriztatja ő excellentiája; akkor kiüzen, hogy tessék holnap jönni, ma ő excellentiájának nincs ideje. Ez történik három nap egymás után; negyedik napon bebocsáttatik a miniszter ragyogó fönsége elé.

Ez tehát négyszer ötödfél óra. Szóval négy nap munka ideje, melyet a tisztviselő elvesztegetett.

De ő excellentiája néha napján föl is kocsiz hivatalába, ugy 1—2 óra tájban; és akkor bezárkózik bureau-szobáiba, hol tornyokat képeznek az elintézetlen acták; — és ott időz pár óráig.

Egy roszakaró démon azt sugja nekem, hogy ő excellentiája ilyenkor igen buzgón — alszik. Legalább annyi bizonyos, hogy mikor elmegy: az acták halmai maradtak in statu quo. Mi sem árulja el, hogy ő excellentiája csak egyikhez is hozzá

nyúlt volna. Vajjon kitől tudhatja mindezt ez a fölkötni való Kákai? Bizonyosan a praesidialis hivatalnokok az árulók! Így fog magában tünődni Gorove ur. Pedig hát ártatlanok a szegény praesidialis hivatalnokok. Hanem Kákainak ördöge van. Sok egyebet is tudna az elmondani, de Kákai tud illedelmet, discretiót, és határt. Majd csak emlékirataiból fogja a legpikansabb dolgokat megtudni az utóvilág — ha még kíváncsi lesz rá.

Képzeltető, hogy a közlekedési miniszteriumban is fordulnak elő néha ügyek, melyeknek elintézése vagy az állam közérdekében, vagy egyes polgárok érdekében igen sürgős, és el nem intézése vagy az államot károsítja, vagy a magánjogot s birtokot veszélyezteti: — kívált ha meggondoljuk, hogy e miniszterium néhány vasutvonalat is kezel.

Azonban a miniszterhez magánember be nem jut 3—4 napig; a hivatalnokban pedig oroszláni bátorság kell, hogy ő excellentiáját sürgesse.

»A miniszter nem ismer sürgős ügyeket« mondá egy ízben; — »a miniszter nem engedi magát sürgettetni« modja más ízben kathegorice. Punctum.

Ezen tulajdonságok igen mulatságos adomákká esúcsosodnak ki, ha például valami idegen vállalkozó, pénzember, vagy bármi jogosan érdekelt fél mesze földről eljő Pestre egy-két napra, csak azon célból, hogy Magyarország közlekedési miniszterével e vagy ama tárgyról értekezzen: de három négy napig sem sikerül magas színe elé bo-

csáttatni, és re infecta vissza megy. Egy másikat meg, a ki, nota bene, tisztességes nevelt ember, de persze nem excellentiás ur, vagy — ez is történt dolog — sokszoros millióért, a mi nem mindig egyértelmű a rablóval, ő excellentiája fogad, de le sem ülteti, hanem maga szivarozva beszél vele. Ez nem is volna rossz tréfa egy demokrata minisztertől, ha erre csak azt mondaná az illető: »képzelje mily gőgös ember az a Gorove, még székel sem kínált meg;« — hanem az Európaszerte azt fogja terjeszteni boszujában, hogy milyen parasztok ezek a magyarok!

Egyébiránt midőn G. ur urbanitását jellemző ezen apróságokat főlemlitem, korántsem szándékom őt liberalis körökben aristokratasággal gyanúsítani. Tulajdonkép ezen társas modor nem is aristokratikus, mint inkább a pénzgőgös burgert szokta ékesíteni.

Mielőtt befejezném Gorove urnak, kiről egész könyvet lehetne írni, e futólagas ismeretését, egy eszme ötlött agyamba.

Mintán éppen a közlekedési budget kerül tárgyalás alá és a Deákpárt köréből is merültek föl bizonyos interpellatiók és merülnek föl panaszok, melyek a pártbizalomnak nem legfényesebb jelei: nem lehetetlen, hogy valami parlamenti non putarem Gorove urat tárcája letételére birandja; és ezen esetre nehogy tehetségei a hazára nézve elveszenek, tudnék egy neki való állomást, vagy is »üllömést« ajánlani.

Tegyék meg a minisiteri tanácsban brief-

b e s c h w e r e r - n e k , magyarul »levélsúlyoknak ;«
ültessék őt azon acták tetejére, melyeket a minisz-
teri tanács sem szándékozik hamarjában elintézni.

A mire ő ráül, azt el nem mozdítja senki.

Irtam pedig ezeket 1871 tavaszán, Gorove
István miniszteri teljes dicsőségének fényes nap-
jaiban.

Az eredmény az volt: hogy harmadnapra
reá, az ellenzék is ostentatióval szavazta meg
neki a budgetet; de négy hét nem folyt le, és Go-
rove lelépett.

Az ellenzéknek is voltak vasuti terveik és
érdekeik. Gorove pedig kitünő becsületessége
mellett még is csak jó ember volt; s ha gyanusi-
tott is sok becsületes embert, de hitt olyan szédel-
gőknek, kiket az emigratióból eredő vagy régibb
pajtásagnál fogva »gentlemeneknek« tartott. Ezek
egyike hozta be Waringet is, a keleti vasut hir-
hedt »nemépitőjét.« Ez járta be a minisztereket,
Lónyayt, Gorovét; bemutatván és ajánlván nekik
Waringet, mint három próbás becsületes embert.
Hogy ezért neki az állam által garantirozandó
építési tökétől dús provisio köttetett ki, azt jó Go-
rove nem sejté.

Igy volt az egyebekben is.

Hogy Gorove urnak módszere az actákra rá
ülni, és sürgető ügyet nem ismerni, mily cred-
ményeket szült: azt tanusítják azon sok millióra
menő követelések, miket több rendbeli vasutak a

kormány mulasztásai és félszeg rendelkezései következtében keresenek az államon; mutatja azonban leginkább a keleti vasut története; melynek folyamába a kormány joga és kötelessége szerint a maga idején belevágni nem mert, hanem rendeleteiben nagy bölcsen azt mondá: hogy a társulat viszályai Waringgel a társulat »belügyei,« mikhez neki semmi köze! — de most e »belügyek« el nem intézése miatt fizet az ország 17 millió ftot, s fizetni fog még többet. Akor pedig, midőn már Waringet be kellett volna fogatni, s a vasutat sequestrálni: akkor azt tanácsolja az igazgató tanácsnak, hogy Waringgel egyezzék ki!

Igy tőn egy becsületes miniszter több kárt az állampénztárnak, mint tett volna egy szakmájához értő, de nem becsületes miniszter. Amaz bezsebelt volna egy-két milliót; ő elzsebeltetni engedett huszszor annyit.

Becsülöm Gorove ur becsületességét: és a haza érdekében csak sajnálatomat kell kifejeznem hogy e hazában a ritka becsületesség még ritkábban párosul az észbeli tehetséggel.

Gorove lelépése óta a chronicus miniszterinség komikai oldalaihoz tartozik, hogy ő mint a kiválólág liberalis »Horváth-Gorove« párt egyik feje miniszterelnöki combinatiók tárgyát is képezi, legalább barátai szűk körében és a satiricus tréfa kedvelői között.

Azon kétségtelenül galád gyanusításnak, mint ha Gorove ur tulajdonkép egyedül önmagának volna kormányelnöki jelöltje, csak egyetlen körülmény

ád némi valószínűséget: t. i. rendkívüli nyájassága minden képviselő és újságíró irányában, melylyek mindenkinek kezét szívére szokta szorítani, mintegy sejtetni akarva azon magasztos hazafiui érzelmeket, melyektől az hangosan dobog.

Egyébiránt ne tréfáljunk; mert éppen midőn e sorokat írom, dől el a miniszter-crisis. Az ördög pedig nem alszik.

VII.

Móricz Pál.

(Irtam 1873. februárban.)

Móricz Pál természetes, vállas, vastag ember, tehát nagy árnya van. Azaz, hogy udvariasan szóljunk: nagy ember, tehát vastag árnyéka van. Föltevé, hogy nap süt. Mert napfény nélkül nincs árny. De viszont Móricz Pálról is igaz, hogy ámbár baloldali, (s miután ők is verik a mi zsidónkat, mi is verhetnők az ő zsidajukat) valjuk meg nemes lélekkel, hogy még sincs árnyoldala fényoldal nélkül.

Gyermek koromban mindig így képzeltem magamnak a hazafiak akkori eszményét, Vesselényi Miklóst; ilyen fekete képűnek, ilyen mérges fekete szeműnek, ilyen despotikus arckifejezéssel. Zöld turbánnal fején, fehér burnuszban nem rossz beduin főnököt adna. Frakban köcsög kalappal respectabilis főispáni alak.

De e csaknem marcona arcban van bizonyos táblabírói kényelmesség. És e mérges szemekben orientális lágyaság, hogy ne mondjam, ábrándozás is lelhető. Hanem ha festő, vagy regényíró így ecsetelné: ugyan csak csalódnék. Mert hőstünk nem

álmodozó költőiség, hanem ellenkezőleg gyakorlati számoló tehetség által tűnik ki; és az emelé ki őt a társadalmi szűk körből azon posztíóba, melyet elfoglal . . t. i. Biarmegyében, hol Tisza Kálmán alatt és Gyórrfy Gyula mellett ő képezi a triumviratust, illetőleg azon csak édesen szorongató, s szelid nyomást gyakorló háromfejű »tyrannist,« — a mely kormányforma alatt oly elevenen diszlik az ellenzéki kert. Paradicsoma annak a mi kissé Rákóczyas, kissé kalvinista zamatu, s így kissé elavult oppositíónknak, melynek feje az a megfoghatlan Tisza Kálmán.

És mondják is, hogy ezen ellenzéki respública, legalább már Biharban, még elegendő keleties resignatíóval türi el a hatalom örökölte legitim Tisza Kálmánnak fölsöbbségét s uralmát; hiszen már ősei, nagyatyái és nagybátyái voltak azok, kik az eklézsiát Mária Terézia alattvédték, vezették, József császár óta pedig a szegény református pappal ugyancsak éreztették főcurátori kegyes uralmukat.

Az ilyen született pátronusok, és örökös urak basáskodását könnyebben türik el egész országok és nemzetek is, mint a sorsnak valamely fölvetődött kegyencét; habár ennek tehetsége, s érdemei még annyi jogcímet adnának is neki a vezérszerpre s uralkodásra.

De már hogy Móricz Pál is, kit fiatal korában még szegényebb legénynek ismertek az ottani tekintetes, nagyságos táblabírák, ki saját esze után emelkedett ki a társadalmi lejtőzeten, hogy

az is parancsokat osztogasson a pártnak, — sőt, hogy mellette még a kis Győrffy Gyula is nagy képeket vágjon: ezt már egy liberalis bihari nemes ember nem könnyen nyeli el.

No de türik; s habár morognak, forradalom még nem ütött ki. Nem lehetetlen azonban, hogy ha akadna egy tekintélyes ember, ki a »független« ellenzék zászlóját kitűzné, hogy ez a tyrannis még valamivel könnyebben sülné ki — szappanbuboréknak, mintsem III. Napoleonnal volt az eset.

Legalább ilyesmit hallok bihari ellenzékiektől.*)

Egyelőre maradjunk Móricz Pálnál, kiről az a legnevezetesebb dolog, melyet tudunk, hogy a baloldal pénzügyministeri jelöltje, a bankügyben főszakfőfia, az ellenzéknek azon egész árnyalatára nézve, melyet a szűz-dohány-sectájának lehetne nevezni, valóságos Messiás.

A baloldálnak ilyen magas fogalmai levén Móricz Pál képességéről, nagyon természetes, hogy a jobboldal őt ignoransnak tartja. Baloldali lapok őt játszásként mint átut-t, a budgetvitákban, bankkérdésekben, és államkölesöntügyletek, hála isten már épen nem ritkán előforduló tárgyalásainál. A jobboldali lapok ellenben Csernátonitól tanult angol illemmel variálják viszont róla azon nem hizelgő véleményöket, mely szerint Móricz Pál, hogy is mondjam tisztességesen — úgy ért a financiához, mint hajdu a harangöntéshez.

---

*) Ugy látszik volt egy kis előérzetem 1872-ben arról, mi 1873—4-ben történt.

Jó lélekkel mondhatom, hogy egyiknek sincs igaza. *In medio veritas.* Azért, mert Móricz Pál ok-szerű gazda, s helyi viszonyok jó ismeretében jól spekulált, megvevén Tisza Kálmánnal, s nemtudom még kivel egy Eszterházy-féle dominiumot, melynek parcellirozása igen szépen kifizette a fáradságot: még ebből nem következik, hogy a bankkérdést vagy az adó- és vámrendszert érti, hogy a dohánymonopolium megszüntetésének lehető következményeit helyesen ítéli meg, hogy egy államkölesőnműveletet sikeresen vihetne keresztül, szóval, hogy — financier.

De viszont ámbár csakugyan távol van egyönyörűséges alchimiai tudomány magaslatától: nem igazság még is tőle megtagadni a jogosodást e tárgyakhoz hozzá szólni; mert ő e tárgyak tanulmányozásával komolyan foglalkozott, és foglalkozik; — sokat olvasott, és olvas folyvást, azon mindig tiszteletre méltó törekvéssel, hogy behatoljon az igazság templomába, s kihozza onnan a haza javára a kincsek titkos kulesát, az aranynyal föléró nemzeti bankot. No csak ki vele, elkelne nekünk az a magyar bankó; mert akárki mit mondjon: nem elég a német, ha még amnyi volna is. És tulajdonképen itt fekszik a nyul. Erre megy ki az egész nemzeti önálló magyar bank kérdése.

Nem is tudom, őszintén szólva, mikor kezdett e tanulmányokba? De azt hiszem, hogy kisse későn. Rendszeresek voltak-e ezen tanulmányok? szintén alig hiszem.

Nem gáncsolási szándék költi bennem e hitet, hanem fáradozásainak látható eredménye.

Jellemzi a naturalistát. Az elementaris ismeretek meg is lehetnek, nem is. De azoknak rendszeres kibontakozásában minden esetre hézagok lelhetők; összehalmazott részek azok, de nem organikus egész. Móricz Pál sok jeles közgazdászati munkát olvashatott. Sok érzéke is van a közgazdászati élet fölfogásához. Hanem nem bírja a közgazdászati eszmék és tapasztalatok egyetemes történetét. És még kevésbé ismeri a praxist. Soha sem képezett ő kereket valamely nagy hitel- és pénzügyintézet gépezetében: mindaz, mit bank- és pénzügyekről nem lehet könyvből tanulni, tehát a nagyobb részük, csak sejtelem alakjával bírnak elméjében. Pedig egy tényleges tapasztalás pótol vagy rectificál, vagy meghazudtol egy egész nagy könyvet. És egy kis commis valamely bankban a tárgyról sokat jobban tud, mint az, ki megglehetősen tudós könyvet ír róla. (Élő példa erre Kerkápolyi, ki különben pénzügyminister volna.)

Ő általán az autodidaktok átka alatt szenved. Ezek nagy fáradsággal tanulnak, mert tájékozva nincsenek, sem a források sem a módszerek iránt. Legyőzhetnek talentummal sok nehézséget; de ha csak nagyon ritka lángelmével nem bírnak, az új eszméket nem annyira teremthető, mint azokba belebotló lángelmével: — rendszerint az történik velök, hogy erős gondolkozásuk egy-egy eredményét — fölfedezésnek tartják, holott az már rég fedeztetett föl mások által, és már historiával bír, sőt már túl is ha-

ladott szempont! . . Egy jó iskolai tankönyv, vagy egy történeti-kritikai kézikönyv, vagy egy encyclopaediai cikk erről fölvilágosíthatta volna.. de épen az nem került a kezökbe. Ez fatuma minden autodidaktának.

Élénken illusztrálta Móricz Pál ezen tapasztalati igazságot minap a bankkérdésben tartott beszédével, mondván (a bécsi nemzetire vonatkozólag), »hogy olyan bankot, mely normalis időben a fémkészletnél 3-szor több jegyet bocsátott ki, egészen solid intézetnek nem tarthat;« s hogy a magyar banktól azt követelné, hogy »fémkészlete a kibocsátandó jegyekhez képest úgy álljon, mint 1 : 2 $\frac{1}{2}$ -hez.«

Ime a Columbus tojása! Nem 1 : 3, hanem 1 : 2 $\frac{1}{2}$. Itt oly valamit fődözött föl az autodidakt: a miről már kötetek vannak írva; egy egész irodalom tárgyalja már e kérdést. És az eredmény, melyben körülbelől megállapodott a világ, az levén: hogy normalis időben az 1—3 arány sem szükséges; kritikus időben, midőn az 1 : 3 arány nem elégséges, az 1 : 2 $\frac{1}{2}$ mellett is szépen megbuknék Móricz Pál ur bankja.

Buzgalma egyébiránt, és érdekeltsége e dolgokban őszinte. A dohányegyedáruság eltörlése plane szenvedélye. Egy izben pár napig vasuton utazván együtt baráti körben, ha az ut, meleg, por, dictiók és vitatkozás jobb és balpártról, bankról, államadósságról, a »nők« érdekes fejezetéről kifárasztott, s Móricz Pált már Szontágh Pali adomái sem bírták ébren tartani: csak meg kellett ütni a

dohány monopolium kérdését: és ő azonnal talpon volt, és két óráig táplálta a vitát ernyedetlen eréllyel; mert meggyőződése van, melyek ha teljesülhetnének is — százat merünk fogadni egyre e hogy sem jobb, sem olcsóbb szivart nem kapnánk, mint ma. A szüz dohánynak, mint a szüz nemesi vállaknak vége. Pfutsch!

És ez az oka, hogy én tisztelem becsülöm, de nem óhajtom pénzügyministernek.

Szidjátok Kerkapolyit! Csakhogy mint Simoncsics mondá: »Kommt selten was besseres nach!«

VIII.

Szilágyi Dezső.

»Ez az ember miniszternek képezi magát.«

»Nomég azt se hallottam. Mert hogy valaki mérnöknek vagy orvosnak képezheti magát: a mi specialis tanulmányt igényel, azt értem. Hanem hol van az a facultás vagy az a hatóság, mely érettségi bizonyítványt vagy diplomát adna miniszterjelöltségre: azt nem tudom.«

»De rövidlátó vagy. Hát ez a hatóság a parlament, a közvélemény. Miniszternek nem kell specialis tudomány. Semmit se kell tudnia és mindent.«

»Annyi bizonyos, hogy Sz. D. miniszternek készül; és úgy ír róla fény-és árnyképet, hogy — meg is lesz.«

»A bizony! hát már annyira vagyunk, hogy egy jó beszéd elég arra, hogy az embert miniszterré candidálják.«

»Hogyne? mikor már kevesebb is elég.«

»No csak ne satirizálj!«

Isten neki tehát, ismerkedjünk meg ezzel a leendő miniszterrel. Mindig jó miniszterekkel is-

merősnek lenni. Én ugyan nem tudom, hogy mire jó? ha csak jó ebédet nem adnak.

»Quels diners les ministres m'ont donné,
Que j'ai fait de bons diners.«

Még így énekelt meg őket Béranger.
De már ezek is kimennek a divatból.

Már csak is egyedül az első és a második belügyér b. Wenckheim és Tóth Vilmos ebédei bírnak kedves emlékekkel képviselői s szerkesztői körökben.

Egyáltalán már annyira takarékos kezd lenni ez a híres vendégszerető Magyarország, hogy az ember ma holnap csakugyan kénytelen lesz otthon jól lakni. Példának okáért minap egy »paprasmorgó« liberalis barátom szememre hányta, hogy lapom nagyon katolikus színezetű; »te nagy barátja vagy az egyháziaknak; bizonyosan csak azért, mert a püspököknél jó lehet enni — *gourmé que vous-êtes!*«

»Igazad van, felelém én. Tegnap ő hercegségénél a primásnál voltam 8-tól 10 utánig este.

Bizonyosan arról tanácskoztatok, hogyan lehetne Magyarországba behozni az inquisitiót?»

»Hogyne? Már meg is rendeltük a kinzó gépeket a Vidacs gyárában. De ne szakíts félbe. — Tíz óra után elbucsuzván — mert már nagyon emlékeztetett a gyomrom, hogy régen ebédeltem, a másik szoba asztalán látok terítve, egy tácát. Rajta félmeszely bor, nagy palack vízzel, egy tányér, rajta szelet kenyér. »Látja ez az én vacsorám?» mondá ő főméltósága a primás.

»Ez igen egészséges lehet ; hanem mégis kikérem magannak, hogy erre meg ne hujon hercegséged«, mondtam én nevetve.

Látod, ilyen jól eszik az ember a magas clerusnál. Hidd el, nem érdemes a mai időben ultramontánnak lenni!

Azonban hol is hagytuk Szilágyi Dezsőt?

Bizony attól félek ez is olyan Kerkápoly-féle puritánus miniszter lesz, nem hiába kálvinista ő is. Ő is azon balitéletben fog élni, hogy elég a szabad alkotmányos ország miniszterének, ha esze van, jó akarata, tiszta keze, és hogy nem is szükséges egy jó dinervel, mely inkább nagy legyen mint rossz, fölhevíteni maga mellett a képviselők és ujságírók keblét, mely hogy honnan veszi melegét, megmondá azt a népnek Menenius Agrippa.

Minden embernek van azonban bogara, vagy ha tetszik vessző paripája. Szilágyi Dezső a magasra törő ambitio, mely áthatlan vért sok földi salak ellen; de másrészt elárulja, hogy hősünk még fiatal . . . mert csakugyan a miniszterségre irányzott ambitio a mai Magyarországon bizonyos tisztakeblűséget, vagy hogy érthetőleg magyarul fejezzem ki magamat, bizonyos fiatal naivságot föltételez, mely még nem végezte be az élet rideg iskoláját, honnan az ember a legmagasb bölcsesség azon arany axiomájával lép ki, hogy minden csak hiábavalóság, vanitum vanitas.

Szilágyi Dezső fiatal ügyvéd, ki pályáján több elismerést, mint pénzt szerzett; nagyobb erkölcsi, mint anyagi sikert vivott ki. Mint szakíró

alapos jogtudományi ismeretei, egészséges judiciuma, élesen megkülönböztető elméje s az érvelésben leleményessége által rég kitűnt. Mint jogügyi szónok hatályos beszédje, gyors észjárása, jó emlékező tehetsége, virágozatlan, de világos stylje, s szóbősége: az ügyvédi szónoklatnak tehát legkíválóbb tulajdonai jellemezték. A nevéhez tapadt jó hír Horváth Boldizsár igazságügyi miniszterig elhatott; és így történt megfoghatatlanképen, hogy Horváth Boldizsár emberismerete mellett véletlenül egy capacitást is nevezett ki ressortjába . . . . De:

Az igazságügyminiszteriumban, majd a codificáló osztályban elfoglalt szerepéről, s befolyásáról nem sokkal több transpirált, mint hogy az nem nagy; de annál nagyobb a feszültség egyrészt közte, másrészt a miniszter és udvaroncainak kis cliqueje között, mely az igazságügyminiszter nemes irányzatu, de aszonyiasan gyenge szívébe betolta magát azon ajtón, mely a világon a legtágabb és legnyitottabb . . . . tudniillik a hiúság ajtaján, melyen a hizelgés lágyan, sima papucsain csuszva-csoszogva legkönnyebb bejutni a nagyok kegyébe. Az utolsó években láthatóbban érvényesíté magát; a codificationalis osztály főnöke minőségében majd minden fontosabb törvényjavaslat megbirálása, szerkesztése, vagy átalakítása tért nyitott munkaercjének, s kifejté tehetségét; míg közvetve kormány-befolyás a képviselőházba juttatá.

— Ezentul már az osztályokban, a Deák-

clubban, a politikai magán körökben nyilvánult tehetsége, terjedt hitele, érvényesült eleven, beszédes, kutató vitató, kissé prokátórosan ergotizáló, kissé oktató, de okulni is tudó politikai egyedisége. Terjedő tethköre fokozza ambícióját s munkásságát. Hivatalos és képviselői teendőin kívül a legjelesb tudósok történeti, politikai, közjogi műveit alaposan tanulmányozza; koronkint hirlapi cikket ír; naponként egy-két órát francia s angol nyelvgyakorlatoknak szentel. Szóval a legkomolyabban tör előre.

És így történt vala, hogy Sz. D. szűz beszédére, mint valami fényes lakodalomra, előre kíváncsi és nagy várakozások képződtenek; pedig ismeretes dolog, hogy első föllépésnél ennek tudata épp oly veszélyes, a mily rossz szolgálat a társas életben, ha valamely társaságban előre úgy anonciroznak, mint valami rendkívüli szép, kedves, szellemes egyént. Szóval nagy veszély rejlik abban, ha az embertől sokat várnak.

E veszélyen Szilágyi Dezső szerencsésen átesett. Nem véletlenül esett át rajta, hanem legyőzte azt. Beszéde készült, jól átgondolt, messterileg szerkesztett; és elég jól előadott volt arra, hogy maiden speechnél ritkán elért, valójában igen nagy hatást tegyen. De ezen előadás csak kísérlet volt; nem ment a lámpaláztól; kissé fátyolozott, kissé magasan intonált hangja, kissé elfogult előadása — ámbár ezek dacára diadalt vívott ki — még is csak sejtették azon szónokot és debatert, kivé Sz. D. kifejlődhetik, és kinek később be is bizonyult.

Általános benyomása az volt, hogy Sz. D.-ben ezen a sucrescentia hiányát, az ifju tehetségekben ijesztő szegénységet méltán panaszló nemzedék új erővel gyarapodott; a közügy egy talentumot nyert; az alsóház fényes tehetséggel szaporodott.

Nem volna itt helyén beszédét elemezni. Annak azon része, mely a törvényjavaslat opportunitásának indokolására vonatkozott, ügyes volt, ellenfeleinek állítása cáfolatában éles elmét, sőt elmésséget is mutatott: de politikai egyéniségének solidabb belértékét s hivatását azokban documentálta, miket az Európa szerte, sőt világszerte működő, de mindeddig vita tárgyát képező általános alkotmány-elvekről, s különösen a választási jog és kötelesség correlációjáról a választási qualificatio szűkebb-tágabb terjének az alkotmányos életre való befolyásáról diadalmasan elmondott.

Igaz, hogy az nem mind eredeti; nem mind olyan Erfindungspatentre jogosított saját találmány, mint a minap említettem Moricz Pál bankelmélete az $1 : 2\frac{1}{2}$ arányról.

Nehéz is valami eredetit, újat mondani a parlamenti országlás oly problémáihoz, miket évtizedek óta experimentálván a világ legnagyobb cultúr-nemzetei, minden oldalról fejtegettek és vitattak a legnagyobb államphilosophok, világhírű francia, angol, olasz, német tudosok, írók, államférfiak.

Szomorú alak a meddő plagiator, ki ha egész

könyvtár van is fejében, de önálló nézletet nem bir önvelejéből kifejteni.

Nevetséges alak a politizáló naturalista (honny soít qui mal y pense) ki itt-ott kapkodott egy-egy eszmetöredék után, de alaposan nem ismeri azt, mi már az emberiség birtokába ment át; és azt hiszi, hogy ő »természetes eszével« pótolja a gondolkozás és tanulmány által mélyedett elmék fölfödözéseit.

A középen áll — azon természetes ész, mely tanult, azaz mások eszméit kritikailag elsajátítás bensőleg magáévá tette, magában egytöntetű organismussá dolgozta föl, melyben a kölcsönözöttnek és az eredetinek határvonalai oly finoman egybe folynak, hogy megjelölni nem lehet; mely aztán magából továbbfejlődésre és teremtésre, propagatióra képes; és ez magasb értelemben a talentum.

És ilyen talentum Szilágyi Dezső.

Mily nagy véleményt keltett magáról első beszédével, mutatja az, hogy igen sokan Kerkápolyval tették párhuzamba.

A párhuzamot elfogadjuk.

Mind a kettő capacitás. Mind a kettő munkás ember, mind a kettő egyéniségét magyaros eredetiség jellemzi, mely még el nem mosódott a mivellirozó europai társas formák által. És roppant politikai tanulmányaik s tehetségek dacára: egyik sem bir államférfiúi jelleggel, mert mind a kettőben hiányzik az, a mit könyvekből tanulni, gyakorlatilag ellesni nem lehet, a mivel születni kell: a politikai érzék, politikai ösztön.

Enyiben rokon jelenségek.

Lássuk miben különböznek?

Mig Szilágyi Dezső csak talentum: Kerkápolyi portentum. Szilágyi Dezső sokoldalú tanulmányai dacára csak mint szakminiszter, mint igazságügyér tűnnék ki. Kerkápolyi universalis.

Mind a mellett Szilágyi Dezső észjárása solidabb, gyakorlatibb; egyenisége hasznosíthatóbb a közszolgálatban; mig Kerkápolyit, ideolog hajlamai, tervekben termékeny phantasiája, s öncsaló könnyelműsége, vagy hogy szelidebben szóljunk, vérmessége veszedelmessé teszi a kormány-poleon.

Szilágyi alapos, mivelt jogász, és szellemvilágának az adja meg az uralkodó jelleget. Kerkápolyi elméje philosophice iskolázott. Annak szükebb, de tömörebb; ennek szélesebb, de kevésbé biztos basisa.

Szilágyi éles kritikus; elvekre viszi vissza a tételeket; és erős az érvelésben. Kerkápolyi éle mélyebben hat; szétszedi a gondolatot izmaira, mint egy anatom.

Szilágyi az állítások logikátlanságát, a tényleges ellenmondásokat kideríti a vád és védírat halmazából: Kerkápolyi ellenfelének gondolatát geneziséig kíséri vissza, s kimutatja hogy halva született.

Sophista mind a kettő. De Szilágyit meg lehet érteni: Kerkápolyi overfine. Célt ér mind a kettő, legalább egy pillanatra: mert az emberek

nagy része, még az okosabbja is, nem tud gondolkozni.

Azután, mint a maga helyén előadom. Kerkápolyi roppant beszélő tehetséggel, de szónoki-val nem bír. Szilágyi is tud beszélni, bőven beszélni, és agyonbeszélni; és a beszéd közben rechthaberei, s bizonyos nem mindig sikerülten gyakorolt csipős-élcelési kedvtelés azon apró hibái közé tartoznak, mik nagy férfiuvá acceptáltatásának érzékeny akadályai: de Szilágyi szónok is. Hangja ha nem igen csengő, de modulatióra képes; az érveléshez és az affectushoz alkalmazott; és rokonszenves. Beszéde rendesen az ars oratoria szabályainak tudatára mutat, ámbár kissé ügyvédies. Hol nyájas, hol persuasiv, hol elhnés, igyekszik leterelni ellenét; de megnyeri a bíró — a halgatóság — jó vélelmét; és érezteti felével, hogy ugyancsak jól védelmezték.

Csak egyre vigyázzon a mondottak után. Tartsa szem előtt reggeltől éjfélig, hogy a ki jól beszél, hajlandó sokat, hajlandó bőven beszélni; hajlandó elfeledni, hogy a legszerényebb vagy legeggyűgyűbb ember is szeretné néha önmagát is hallatni; és a ki e gyönyörűségétől megfosztja: annak ellenségévé lesz.

A mi még az embert illeti: Szilágyi Dezső alig a harmincon túl levő férfiú; — ki — és ezt csak azon reményben mondom el, hogy bájos hajadonok e sorok olvasásával nem rontják igéző szemciket — kissé kora testesedésnek indult. Ugy látszik nála a szó testté válik. Egyébiránt középalkatú,

széles vállai, vivás edzette izomu férfiú; jókora fejjel, melyen még sűrű kefét képez a hajzat; értelmes élénk szemekkel, s bajuszszakál övezte beszédes ajkakkal. Arcának kinyomatában kevés érzelmesség, több józanság, mosolygó kötekedési hajlam, szilárd önérzet, mely a positivitással jár; míg a philosophnak, tévedező skepticismus, a költőnek ábránd és hiuság rejlik arevonásaiban.

Még fiatal ember, korán elért siker diadalában és veszedelmében.

E veszély az elkapatás, a hiuság gyermeke, mely a jellemet kivetközteti férfiaságából, s nem egy élő, halott, vagy lejárt államférfiből csinált bohócot. A hiuság úgy is vegyüléke a magyar jellemnek; tudunk rá példákat kis- és nagy-költőink, államférfiaink, híres embereink közül, kik ép oly önteltséggel mondják el magukról a napnak minden órájában maguknak, mint az a pökhendi huszár:

»Nem tudom hová legyek dicsőségemben!«

A hiuság, mely elkapatta Kossuthot sikerei után, s megfosztotta eszétől, s romlását okozta.

Szilágyi józan s egészséges érzülete fölöslegessé teszi a figyelmeztetést. Az ő szakadatlan tanulmányai mutatják, hogy ő tudja, mennyi mindenre van szüksége, kinek nem köznapi becsvágya.

Hanem ez a nemzedék nyugtalan, gyors sikerre mohó. Elfeleli, hogy mindennek életképességéhez még bizonyos időre is van szüksége. Az idő érlelő esendében fogamzik meg minden, a mi tartós akar lenni. Nem él sokáig, a fokozott melegben életre

siettetett üvegházi növény, sem a csodagyermek. Az idő rejtélyes varázsereje az, mely nem csak az uralkodó családok trónjait, hanem az egyéni becsvágyat és szellemi tekintélyt is legitimálja.

Azonban elhallgatok, különben Szilágyi Dezső ellenem fordítja fegyverét, s rám fogja, hogy sokat beszélek.

No, tudom, hogy fájt neki ily soká hallgatni. Ám elhallgatok.

IX.

Hoffmann Pál,

jogtudor, tanár, képviselő.

(Íratott 1871. nyarán.)

Kedves drága olvasóm! Miután engem itt-ott journalistának tartanak, és koronkint lapszerkesztő is voltam, vagyok, és leszek: nagyon természetes, hogy azt hiszik, és hiszed talán te is, hogy én tulajdonkép semmit sem tanultam, és a hat iskolát sem végeztem; melyen pedig a hazai intelligencia és a politikai vezérfiak szép száma átesett; mert hála isten, municipális alkotmányunk legdicsőbb oldalai egyike volt és maradt 1871-ig, hogy a vidéki nemes ember még főszolgabíróvá sem lehetett, ha »legfőlebb« négy iskolát nem végzett... a mely körülménynek köszönhetjük is a mi hazai administratióknak anekdota szerű hires hírét... és ezen körülménynek fogja köszönni legujabb ministeri martyrunk Bittó István, hogy ha majd el fogja róla mondani az ügyes-bajos világ: »szervezted uram a törvényszékeket, de nincs köszönet benne... mert hisz Bittó István igen tiszteletre méltó ember, de hát, a la Wallenstein, vajon tényszerén nőnek e a jó birák? és a földből rughatja-e ki a tanult jogászokat?

Igen is, édes olvasóm, én tanultam a jogot is; még pedig a pesti egyetemen; és — ámbár nem nagy rokonszenvvel, mert mindig valami rohadt szagot éreztem rajta, de buzgalommal hallgattam a jus patriumot; sőt a jó öreg Frank, ki midőn a jus patriumot halálra sebezte Dr. Alexander Bach: szívében érezte a döfést, és Bécsben egy negyedik emeletbeli alakból előzte meg Nyáry Pált, s kinek temetésén úgy éreztem magam, mintha az ősz hazai jogot temetnék vele — ! elég az hozzá, a jó öreg Frank huszonnegyedik eminensnek tőn.

Eminens vigesimus quartus. Még akkor — 1843 — latinok voltunk; és apám ezen eminentiámnak hihetőleg jobban örült, mintsem öcsém egyik levelének, melyben az a zirciek fehérvári convictusából írja: »Kedves uramatyám; Én igen szorgalmasan tanulok, hat eminens között hatodik vagyok a primában. Betegek is voltunk mind, mert egy fiu rühet hozott magával; ha tetszik uramatyámnak, jőjjön el az ünnepekre. Maradok legkedvesebb fia...«

Huszonnegyedik eminens! Nem tudom, nem voltam-e az utolsó? De ha az ember meggondolja, hogy csak a pesti egyetemből is évenként vagy 25 eminens jogász került ki, — hát még az ország számos jogakadémiájából! — lehetetlen, hogy álmélkodva ne kérdezze: vajon hát hova lett ez a sok jeles tudós? — Vajjon 99 százalék részét a föld nyelte-e el?

És e szerint hallgattam az egyetemen a jus romanumot is. Szerencsére Henffner tanár még akkor

latinul adta elő; és azt meglehetősen megértettem. Bezzeg, ha most Hoffmann Pál magyar előadásait kellene hallgatnom: nem érteném meg felét sem.

Sőt a mi több: midőn már régen leráztam az iskolaport magamról, habár inkább a moly által emésztettem ügyvédi diplomáimat, semhogy a pesti Simon Florentek dicső nyomdokaiba lépve prókátorkodjam — koronkint visszatértem a jogtudományokhoz, kivált midőn a Bachrendszer morális kényszere alul kibujni nem lehetett, és az ausztriai jogtudomány kenyérkérdés alakjában — lenni vagy nem lenni? — gyakorolta ingerét.

Hogy én mindezt sem nem azért emlegetem, hogy magamat az igazságügyministernél insinuáljam, sem nem dicsekvésből: azt azonnal észreveendéd nyájias olvasóm.

Az előadottak után ugyanis nem fog egészen természetellenesnek tűnni föl, hogy én olyan jogi munkát is kezembe veszek, minő a Hoffmann Pál tanár ur kidolgozta: »Általános magánjogi törvénykönyvnek tervezete Magyarország számára;« és pedig nem csak úgy veszek kezembe, mint a Fliegende Blätterben ama tanár, ki Horatiusért él hal, s Horatius nélkül egy pillanatig sem lehet el, s Horatiust mindig magával hordja a szabadban is, és ott egy terebélyes fa árnyékába fekszik, és Horatiust a feje alá téve. jó izűn alszik; de Horatiust soha sem olvassa.

Én bizony hozzá fogtam Hoffmann ur tervezetének olvasásához, és mondhatom, minél tovább haladtam előre, annál nagyobb élvezetet találtam benne.

Miután azonban lapom egy igen tisztelt munkatársa e tudós mű jellemzéséül azt mondá, hogy a ki megérteni akarja, annak előbb a csuvasz nyelvet kell megtanulnia: gyanakodó olvasóm bizonyosan olyasmit fog hinni élvezetemről, minő azon parasztasszonyé volt, ki elragadtatva mesélé a vasárnapi prédikációról, hogy »oly szépen beszélt a plébános ur, hogy egy szót sem értettem belőle.«

És itt érkeztem meg tulajdonképi vallomása-imhoz, a mennyiben őszintén bevallom, hogy a megszégyenülés mély érzete fogta el lelkemet, midőn Hoffmann ur munkáját olvasni kezdvén, azonnal észrevevém, hogy én azt nem értem, hogy a tárgyhöz sem értek; hogy az én egész és összes hajdani juristai tanulmányom haszontalan mert ime, mint ő szereti emlegetni: »a tudomány mai szempontján és színvonalán álló« jogi munkából annyit sem értek, mintha csakugyan csuvasz nyelven volna írva.

Megengedem tehát, hogy az én csekély jogismeretem részint régi iskolából meritett, részint egyáltalán sem nyugszik a böleselet mély alapján s csak olyan magyar táblabirói és műkedvelői jurisprudentia, mely nem éri föl a Hoffmann-féle jogtudomány magaslatát, vagy nem ér le mélységébe. De minthogy — mint már Börne mondotta — tudatlanság gúnyolódni szokott, »nichts is spötterischer als die Dummheit« — én is vizsketeget érzek, Hoffmann ur munkáját, melyet tekintélynek kürtölt ki Saághy ur, szintén tudós tanár, és nagy stylistá, mint tudja olvasónk, és a mely mellett

nagy zajt ütött a claque, nem igen válogatott lapokban is, például a Pester Journalban... mivelhogy a P. Lloydnak nem volt kedve ütni a nagy dobot.

De nem! Légy nagylelkű Kákai! Ne szaporítsad malitiád ártatlan áldozatait!... Emlékezz vissza Gorovéra, kinek ártatlan vére most is párolog az ég felé, sebeire a »valódi excellentiás« cím nem képezvén irt!

Jó. — Megadom magamat. Én nem szólok részemről semmit, hadd szóljon helyettem Hoffmann Pál ur maga; és aztán ítélj olvasóm!

Ha az idézeteket megsokallod, nem lesz az én hibám.

Szerzőnk mint első közleményt nyújtá az »általános részt« nagy negyedrétnyi 195 lapon. Terjedelme ellen tehát, ha így halad, nem lehet kifogásunk.

A könyv tulságos szépen is van kiállítva, az igazságügyministerium, más szóval a szegény adófizetők, és így a magam költségén. A szöveg szélei feketén nyomott eredeti idézetek a szász vagy austriai törvénykönyvből; közepén vörös betűkkel diszlik Hoffmann urnak állítólag magyar textusa, — a javasolt törvény-szöveg.

A mi már ezeket illeti, bizony nagyon helyesen tette, hogy nem ragaszkodik épen egy-egy tétel szövegezéséhez, hanem alternatívákat állít föl, néha hármat is, a mik közül szabad a vásár; tessék választani.

Például a 6. §-ban kimondja, hogy törvényt

magyarázni csak maga a törvényhozás van jogosítva. Erre a 7-ik §. így folytatja:

»Máskülönben a törvények értelme azok szóhangzása szerint, és a törvényhozásnak egyebekből kitetsző akaratához képest állapítandó meg.

»Törvények szavai teljes összefüggések és a hozatalukkor divatozott közönséges nyelv szokás szerint magyarázandók, kétség esetében a jogi műnyelv szakértelméhez képest, egész általánosságuk szerint, és úgy, hogy fölöslegest tartalmazni ne látszassanak; nyelvtanilag el nem oszlatható határozatlanság vagy többértelműség esetében azon értelelem fogadandó el, mely a szabályszerű jogtól kevésbé tér el, vagy mely a dolog természetének és a főnforgó célnak inkább felel meg, vagy mely eredményre vezet, vagy mely enyhébb hatáshoz.

»A szóhangzás (értsd: Wortlaut!!) mellett azonban mindig figyelembe veendő: a törvény hozatalának külső oka, a törvényhozás szándéka és célja; a magasb jogszabályok (főelvek), a rendszeres összefüggés, a történeti fejlődés; és egyáltalában mindaz, mi a törvény készítésénél tartalmi tényezőül szolgált.»

V a g y:

»Máskülönben a törvények azok szóhangzása szerint értelmezendők; de továbbá mindig figyelembe veendő: a törvény hozatalának külső oka, a törvényhozás szándéka és célja; a magasb jogszabályok (főelvek) a rendszeres összefüggés, a történeti fejlődés, és mindaz, mi a törvény készítésénél tartalmi tényezőül szolgált.

V a g y:!

»Máskülönben a törvények értelme legközelebb azok szavaiból, de mindig a törvényhozásnak egyebekből kétségtelenül kitetsző akaratához képest is állapítandó meg.»

Erre a három vagy-ra, mint általában a még gyakran előforduló egyéb »vagy«-okra nézve szintén »vagy«-gyal felel minden józaneszű ember:

t. i. vagy jó és kielégítő a három variáns közül egy s tán a legrövidebb? és akkor a többi kettő fölösleges? vagy: mind a három rossz. És ez a legvalószínűbb.

A 8. §. így szól:

»Általában pedig: bizonyos célra jogositás a szükséges eszközök használatára is jogosit; tiltott célra szolgáló eszközöknek használása is tilos sat.«

Például hozhatta volna föl a tört, melyet emberölésre használni tilos; ennél fogva nem szabad vele sajtot sem vágni.

A 21. §.

»Emberi jogképesség.«

»Minden ember jogképes (személy), ezen általános emberi jogképességet megszüntető hatalom Magyarországon nem türelik.«

Ez galimathiás. Jogképességet megszüntető hatalom nem türelik? Hát a jogképességet meg nem szüntető, csak ideiglen vagy részben sértő hatalom? De továbbá: talán nem is hatalom? Potestas! Hanem hatalmaskodás, bitorklás, erőszak hatalomgyakorlás?

Legalább magyarra fordítani tudna H. ur. Akkor a Szász trvk. szövegezését így adta volna vissza: »Minden ember jogképes. Rabszolgaság és arra vonatkozó hatalomgyakorlása tilos.«

Igen mulatságosak Hoffmann urnak következő nyelv-ujtásai: »hireveszett ember;« érts alatta eltűnt embert, »jogutódlás;« jogutódból — jogutódlás; — »viselkedés« — ha jól sejtjük, viselet

helyett; következtetős; aztán szóhangzás — wort-laut helyett, a mi szószerinti szöveget tesz, már a vakmerőségnél is több, mert az értelem elleni vétség.

Hoffman ur a legyszerűbb tételt sem tudja egyszerűn magyarul formulázni. Például e helyett, hogy: »joga gyakorlatára sem kényszeríthető „ő azt mondja (§. 122 »Jogát gyakorolni rendszerint senkit nem kényszeríthetni.«

Azután e »rendszerint« szóból logice az következnek, hogy hát kivételképen mégis kényszeríthetni. Azonban H. ur nem hoz föl ily kivételeket. Tehát akkor mi értelme, vagy célja van a »rendszerint«-nek. Semmi egyéb célja, mint praecisióját gyengíteni egy zavaros fogalomnak.

Hoffmann ur valamelyik tapsonca egy pesti német zuglapban t. k. azt mondá: »Hoffmann ur magyar irányát zavarossággal vádolják. Ezen hiánya teljesen el fog enyészni, ha az németre fog lefordíttatni.«

Köszönje meg Hoffmann urc bókot; ha ugyan bóknak veszi.

De a dolog nem egészen így áll. Ha H. ur magyar szövegezése helyett egyszerűn odatesszük a szász vagy bajor, vagy austriai német szöveget: ez kétségtelenül világos fog lenni.

De a Hoffmann ur tételeit szigorú hűséggel és mint ő mondja »szóhangzás szerint« fogják németéé fordítani: bizony csak ismét galimatias fog abból lenni.

134. §. »Igény kétfélekép szünhetik meg: közvetlenül és mindenkép; avagy pedig csak közvetve és olykép, hogy önmagában véve még mindig fennáll, azonban (kezdetől fogva fennforgó vagy későbbben támadt) kifogás (137.§. által) visszautasítható.«

145. §. »Az idő kétféleképen jogi tényező; önmagában véve, vagy is, mennyiben maga is jogi tény; és mennyiben más valami tény csak időbeli vonatkozásánál fogva leszen jogivá.«

Nem érted olvasóm? Látszik, hogy nem tanulmányoztad Hegelt, minden zavaros fők véd-szentjét! A tényező, mely tény is egyszersmind!

251. §. »Felperesnek azon (akár igen akár nemleges) tényeket kell bizonyítani. melyeket az általa érvényesített igénynek megállapítása végett állítani szükséges, mennyiben azok t a g a d h a t ó l a g t a g a d v á k: a jogszerző tényeket.«

Szent Hegel légy velünk.

A definitió — metaphysika. Törvényben nagyon kerülendő; de miután el nem kerülhető: épen annak szabatossága képezi a codificátori elme és nyelv tűzpróbáját.

Hoffman ur e részben hihetetlen dolgokat mivel. Például a 44. §-ban a lakhely meghatározása így hangzik:

»Valamely személy lakhelyének azon hely tekintendő, mely saját elhatározásából avagy jogi kényszerűségnél fogva viszonyainak és tevékenységének központját képezi.«

Példának okáért, kinek öt megyében van jószága, és sehol állandón nem lakik, miféle cirkalommal fogják megtalálni viszonyainak s tevékenységének központját?

De hát kérdjük meg csak a jogtanár urtól és törvénykönyv-alkotótól, hogy mi a jog? Ez a fő, az első, a sarkalatos kérdés! Szerző így felel meg reá:

102. §. »Jog alanyilag véve: a jogrend (tárgyilagos jog) által elvonntan meghatározott avagy (kiváltságnál) öszszerüleg fennforgó tényálladék alapján engedett érdek és hatalom.«

Servus neked! most már tudod ugy-e olvasóm, hogy mi a jog? A ki még nem tudná, mi a jog: tanulja be e sorokat szóról szóra. Ez mintája a definitio egyszerűségének és szabatosságának.

Ezen idézetekből elégé megitélheti mindenki, hogy Hoffmann ur akár mint jogphilosoph, akár mint nyelvész, és magyar stylista bir-e hivatással odificatori munkálatra? És hogy ezen műve szolgálhat-e a törvényhozásnak alapúl, és kiindulásúl? És ezen abstract és abstractióiban zavaros jogtanból fejlődhetik-e ki életképes magyar polgári jog?

Részemről túlzás nélkül hiszem mondhatni, hogy ezerszerte csekélyebb baj a mai zürzavar, mintsem annak helyébe ezen elméleti zürzavart léptetni, mely csak anyiban elméleti, mert teljesen gyakorlatiatlan; melyet a magyar nép fölfogni s magába venni képtelen.

Talán azért, mert a magyar nem philosophicus elméjü nép? És jogmíveltsége a gyakorlat empiriájából nem emelkedett a jogbölcselet magaslátára, a korlátolt hazai joghagyományokból a tudomány absolut értékü szabványaihoz? ?

Meglehet, de annyi bizonyos, hogy a magyar jogászatot nem Hoffmann ur rendszere fogja e magaslatoakra emelni, mert Hoffmann ur tudománya életképtelen áltudomány. Idétlen gyermeke azon német iskolai philosophiának, mely semmivel sem ér többet a középkori scholastikánál, és már-már magában Németországban is »a legyőzött szempontok« lomtárába kerül, annak utolsó nagy koftájával Hegellel egyetemben.

Egyébiránt Hoffmann Pál ur ezen munkájának nivoltát megmagyarázza egyénisége, és eddigi politikai működése.

Hoffmann Pál ur mindenek előtt és fölött professor. Akarom mondani szoba-tudós. Az abstract tanok rendszereivel ismerős. A gyakorlat életviszonyok visszahatása a jogi tanokra, és ezeknek módosulásaira előtte teljesen idegen. Hogy az életnek kell áthatni a tant, hogy a jogfogalmak nem philosoph egyedáruja, hanem minden józan-eszü ember által elsajátíthatók, s kell, hogy olyak legyenek; hogy a polgári jog nem lehet merő pusztá tan, hanem concret tényezők, birtokviszonyok, hagyományok, a népfelfogás és erkölcsök sajátása stb. behatása alatt, azokkal harmóniában kell kifejlődnie: ez — pardon — azt hiszem, a mi philosophunknak nagyon mélyen fekvő igazság.

Hoffmann Pál urnak egyéniségét kell csak szemügyre venni a psycholognak és azonnal fölismerni, hogy az nem mély gondolkozó, sem kifejezésében szabatos író vagy szónok, sem köz-

ügyekről nézeteiben szilárdan megállapodott férfi nem lehet.

E szemekben sokkal több az ábránd, és nyugtalanság; ezen test egész szervezetében, s a fő mozgásában sokkal nagyobb az idegesség, mint a menyi nyugodt és mély gondolkozással megférne, vagy a szilárd megállapodottság lehetőségére következtetni engedne; e hosszú hajban sokkal több a költői tetszelgés és hiuság: mint a mennyinek realis és gyakorlati emberben lenni szabad; e halvány finom arc szellemdús vonásaiban sokkal több a lágyság: mintsem hogy tulajdonosuk szabatos styllel birhatna. Mert szabatos styl nem csak tiszta gondolatokat föltételez. A szabatos stylben erő van. Erőt csak a jellem ad.

Hogy pedig Hoffmann ur a szellemdús emberek ingadozásában szenved: politikai pályája mutatja. E részben elég a municipalis törvény vitáiban mondott beszédeire emlékeztetni. Azoknak ellenmondásaiból álláspontját tisztába helyeznie nem sikerült se másnak, sem neki.

Ő a Deákpártban bizonyos különállást negélyez, magát gyökeresebb reformernek és liberálisnak akarná föltüntetni, mintsem a párt zöme. De e részben is homályos theorián tul menni, gyakorlatilag hatni vagy magáról azon hiedelmet költeni, hogy ezen, vagy csak általán politikai hivatálással bir --- nem volt képes.

Ő jó szónok, a mennyiben copia verborummal bir; beszédeit jól szerkeszti: s csinnal, nyomatékra törekvő hangon adja elő. És mégis legfő-

lebb egyes tételeivel arat tetszést; hanem egészben hatást nem gyakorol. Hiányzik modorában a mély, a benső meggyőződés kinyomata; hangjában az igazság ereje. Ugy látszik és hangzik, mint ha e komolyság nem volna komoly; e szenvedély nem volna érzett. Mintha ezen argumentumokat a szóló képes volna meg is fordítani, és ugyanazon tűzzel adni elő. És nem költ bizalmat, és nem győz meg senkit. Azt kérdik végül hallgatói: vajjon mit akart ez a Hoffmann?

Hiányzik a kormány és Deákpárt köreiben . . politikai jelleme iránt a bizalom. Én nem mondom, hogy ő képes volna a baloldalra térni; de ha tenné: senki sem fogna ez által váratlanul meglepetni. Ambitiója ugyan roppant; talán helyesebben szólva: hiúsága.

Mint mondtam ő jól beszél; s habár lelkesedése csinált, és nem benső; hogy ha nem gyújt is, de sziporkáz, susterog, zajt csinál; . . . s főleg füstöt. Ez a füstje pedig oly nagy, hogy maga is megfűlna benne; hanem hiúságának kifejlett érzéke tömjént szagol ki a füstből; és ő azt élvezi.

Vannak, kik Hoffmann Pált komoly embernek tartják. Azok t. i. kik még nem ismerik; kik csak egy beszédet hallottak tőle; kik nem méltatták figyelmökre e kis medrű, de fordulatokban gazdag, és zajosan csörgedező politikai patakocska hosszabb folyamát.

Hoffmann oly arányban áll a komoly talentumhoz, vagy politikai egyéniséghez mint egy zenénegyeshöz áll például egy zenélő óra; mely

sok szép áriát csinosan elketyeg; de taktus, öszhang, lélek nélkül: zeneértő borzad tőle.

Hoffmann egy a tudományokon megzabált, de semmit meg nem rágott, még kevesebbet megemésztett beteges, ideges fő. Egy szökdécselő elme, mely vagy közvetítés nélküli eszmék csúcsairól könnyedén ugrál ide s tova; vagy egy gondolat szövetébe ellentétes disparat gondolat-fonalakat sző belé; mint egy tébolygó elméjű nő, merő színzavart himez ráájába, s azt hiszi, szép szőnyeget himezett.

Ő egy aristocratico, demagogico, autonomico, burocratico confusionsrath; nem szellem nélkül s tetszetős sophisticával.

Ilyennek mutatkozott megbizhatlan, coquette, ingadozó politikai pályáján; a törvényhatósági törvény tárgyalásakor.

Valahányszor ugyanis miniszterválság volt a levegőben, Hoffmann mindig megragadta az alkalmat valamely momentosus beszédre, — mely rendszeren tönkre tette volna candidaturáját, ha arról valaha szó lett volna. Ezért beszélt a törvényhatóságok rendezésének tárgyalásakor is.

Neki a virilisek nem kellenek. Mert ő demokrata. Ő a szegény osztályt véli védendőnek a vagyonos ellen; nem megfordítva.

Hanem ő a megyéket »ingyenes békebirói intézmény alapján szeretné szervezni.« A mi mindenki szemében, ki a dologhoz valamivel többet ért, mint a tyúk az ábécéhez, annyit tesz, mint a

vagyonosok kezeibe tenni le az egész közigazgatást; s a tiszviselői magasb állomásokból, mert ezek ingyenesek, kizárni a szegényebbeket. Ingyen csak gazdag ember szolgálhat. Itt tehát Hoffmann ur számrétü aristokrata.

Megengedi, hogy ingyenszolgálat nélkül nem lehetséges autonóm közigazgatás. Pedig csak az és a büroaukrátia közt van választásunk. Igen, de ettől »multunk kedvéért is irtoznunk kellene,« ugymond.

Multunk kedvéért? ezt nem érthetni. Node a baloldal megtapsolta ezt is, azt is, amazt is, a mit Hoffmann ur tüzesen eldarált.

A »virilisták themája egyébiránt az, a mely Hoffmann ur számításaiiban az aranyhidat képezi a baloldalhoz. Igyekezett is tultenni a baloldalon is erélyes támadásban. Sőt mi hisszük is, hogy a sit venia verbo, e szellemi proletár sokkal őszintébb ellensége a virilis intézménynek, mint a középbal sok tagja, ki maga is a virilisekhez tartozik.

Hanem pathosa ezuttal oly sophismákra ragadta, melyeket a badarságtól alig választ el szük határ.

Egy kis nevetségessé válás nem genirozza Hoffmann urat, ha nagyot akar mondani. Például azt mondja: azon körülmény, hogy az országban nem nyilatkozik ellenszenv a virilisták ellen, csak a törvénytisztelet jele! Eltalálta! Hát a dohány-csempészet, adó alól kibuvás, a közöstügyes kormány elleni állandó szidalmak, és a többi szintén

e törvénytisztelet kiáltó jelei? Hát Hoffmann ur szélbali phrasisai és rossz élcei a virilis intézményre, a törvénytisztelet jelei?

Hogy H. urban a jogtanár egy néplázító sy-cophanttal foly egybe, mutatja egész észjárása.

Tételei közt csak a partikulákat, az »és, pedig, hanem« szócskákat kell fölcserélni, s H. egy ellenkező szellemű beszédet mondott ugyanazon lelkesedéssel.

Mily fölületesek egyébiránt álokoskodásai, arra még egy példát hozok föl. »Világszerte, úgy mond, a nagy államtudósok azon törik fejöket, hogy a nagy vagyon tulságos bofolyását hogyan lehetne ellensúlyozni? Csak mi fordítjuk meg adolgot; a vagyonos osztályt akarva megvédeni a szegény ellen.« A baloldalon erre is tapsoltak. Pedig Hoffmann ur itt is csak összezavarja a kérdéseket. A nagy államtudósok nem azon törik fejöket, hogy a községek vagyoni és politikai kezelését hogyan lehetne a legszegényebb osztályok kezére játszani, a választás elvének abszurd tulfe szítése alapján: ez csak a micon-fusus esztí demagogjaink törekvése!

Hanem a nagy államtudósok által végleg még meg nem oldott, de már nagy gyakorlati sikerig érlelt kérdés abban áll, hogy a szegény munkás osztályt hogyan lehessen a tőke elnyomó hatalmának ellensúlyozásával érdekeiben megvédeni? anyagi, szellemi fejlődését biztosítani? nem a vagyonos osztály jogos fölényének confiscálásával; a mint ezt éppen az általa hivatolt Anglia, Amerika is mutatják, hol bizony a vagyonos osztály

tályok kezében van az administratió. De Franciaországban sem lehet egy megyei (departementi) adót is fölemelni a nélkül, hogy a nagyadófizetők meg nem kérdeztetnék.

A vagyonos osztály nálunk nem erős: ellenkezőleg csaknem egészen el van már nyomva nemzetellenes, oktalan liberalismus következtében beültetett demokratiai intézmények által. Példárá ez a jogtanár is, ki politikai ambítióból helyes számításnak tartja a szélbali demagogiával is tetszelegni!

Ez a jó Hoffmann Pál nagyon szomorú jelen-ség tulajdonképen. Ha ilyen fölületes zagyvalékkal, ellemnondásokkal traktálja mint egyetemi tanár is hallgatóit, boldog Isten! az utánunk jövő generáció jobb és okosabb lesz-e a miénknél? Félünk, hogy a tanszabadság és nagy didactrum mellett is csak fölületes szajkók s szép beszédű szájhősök kerülendnek ki ezen egyetemből: de sem theoreticus, de igazi tudósok; sem gyakorlati komoly politikusok.

Mondják, hogy egy politikai napilap volt keletkezöben, melynek ő leendett föszerkesztöje. E lap mindenesetre unicummá nötté volna ki magát a magyar napisajtó történetében. Vezércikkiei előreláthatólag körülbelöl így fogtak volna szólni:

»A két autokrata találkája a sókamarai uralom hegydús fővárosában nemcsak időbeli vonat-

kozásánál fogva foghat (akár igen, akár nemleges) tényezőnek bizonyulni a nemzetközi viszonyokban működő (állandó vagy mulékony) tényezők, (melyek egyuttal tények is lehetnek) érvényesülésében, önmagukban vagy közvetve és olykép, hogy tagadhatólag tagadható eredményei majdan egy szebb vagy talán nem szebb utókor belátásának határvonalába lépendnek: hanem az özszerüleg főnforgó tényálladék alapján állandó és elvont szempontból tekintve a következtető cselekvények magasb egybefüggésének szabályait, világos azoknak nemzeti viselkedésünk föltételezte befolyása is saját honunkra; melynek hire-veszett nagysága csak a nemzetélet követelményeinek életrederítése és nemesebb kielégítésében találhatja föltételes újjászületésének logikai kényszerét. . . . »

És a többi. Minden huszonnégyórában beveendő egy nagy ív velin papiron; és kiadandó hasonlóképen.

Post scriptum.

Hoffmann Pál ur egy idő óta oly szerényen hallgat, hogy csaknem azt kell himnünk: észre tért!

Ezen nem valószínű esetben őszintén sajnáljuk, hogy — e szerencsés fordulat nem előbb történt, mielőtt t. i. e sorokat megírtuk.

X.

Paczolay János.

És egy kis vallásfelekezeti történeti cultur-
tanulmány.

Ez az én emberem!

Nagyobb pecsovics nálamnál!

Had öleljem át!

De ez nem könnyű dolog: természetes alkata, széles válla, nagy mellkasa mellett, mely alatt illő arányokban domborodik ki az emberi lény azon nemes központja, melyet már Menenius Agrippa megénekelt, s minden ember önmagán legbuzgóbban ápol és dédelget és a magyar még is prózáilag úgy nevez, hogy »has.« A honnan ered alkalmasint a magyarnak azon kedvenc foglalkozása is, melyre nagy nemzeti költője is serkenté, mondván:

hasalj, — alkoss, gyarapits!

Képzeld ezen törzsre vastag rövid nyakat, s azon hatalmas nagy főt, szőke, kissé őszbevegyülő hajdansűrű hajzattal, jókora homlokkal, vastag szemöldök alatt szürkés szemekkel, gömbölyű arcot, erős száját, bajuszszal s rövid körszakállal: és akkor előtted álland azon eredeti jelleges alak, melyet torzképezni könnyű föladat, — melynek arc-

vonásaiból azonban a lélekbuvár könnyen kiolvassandja a jó akaró bonomia mellett az éles ész, a becsületesség mellett egy kis gunyort, és a csendesség mögött a bátorságot és hirtelen föllobbanó szenvedélyt.

Élelapjaink szeretik úgy verni el rajta a port, mint egy korlátolt elméjű, vidéki ótáblabíró, s szenvedélyes és haszonleső pártférfit, ki a szabadelvű s hazafias baloldaliaknak dühös ellensége, és ráadásul még ultramontán is. Többször rajzolták már őt csuklyás barátoknak.

Élelapjainak rendes betegsége a chronicus élchiányon kívül — az emberismeret hiánya is. Élenek tartják a jellemsértést; és a satyrát vagy humort nem abban keresik, hogy az ember meglevő hibáit s félszégeit komikai színben állítják elő, vagy akár tullozzák is, a mi szabad: hanem abban, hogy rá fognak valami nevetséges vagy gyűlöletes tulajdonságot melylyel nem bír; — igazolván e szerint Goethenek észrevételét, melylyel az emberek többségének ostobaságát akarta jelezni, miszerint többnyire nem azon hibákért itélik meg és el az egyént, melyek benne léteznek, hanem olyanokért, mikben egészen ártatlan.

Élelapjaink — kivált azok az izlésteljes baloldaliak — hálás themának tartják Paczolayt: mert először is tüzes ember lévén, ki nyelvével gondolkodik; másodszor az igazság embere lévén, ki minden valótlanságért föllázad, és néha, ha nem is épen az utólérhetetlen Csanády »iggaz-nem-máll«-féle modorában — de bizony sokszor közbe-

vet egy baloldali szónoklat alatt — valamely tagadást vagy ellentételt; mert hát Paczolay János nem az az ember, ki csak a szakállába morog, vagy a zsebében mutat fűgét, s legfőlebb négy szem közt mer dúhni — fúlni a csinált közvélemény, liberális nyegleség s a koreszmének keresztelt hóbort ellen; hanem a hol és a mikor bele ütközik — nyílt sisakkal szembe száll a phrasissal és a hazugsággal, vagy azzal, a mit hazugságnak mond meggyőződése.

Mert hát ő is azon kevesek egyike, kiknek korunkban még meggyőződése, és hite van; és a ki annak bátorságával is bir. Meglehet, hogy látköre nem foglalja be az universumot; s bizonyos nézeteiben makacs és mozdulatlan: de ezen hiba mily ritka mai napság, melyet nem a hajthatlan-ság, hanem a jellemek lágy-sága, mobilitása jellemez!

És ilyenkor a szenvedély első kitörésekor bizony nem nagyon sima szokott lenni János bátyánk, hanem érintése olyan mint a keményszőrű keféé. Pedig különben a legjobb szívű, legelőzékenyebb, s legtisztesebb modoru férfit.

No de aztán a kik őt ismerik, igen jól tudják, hogy neki némi joga is van épen olyannak lenni, mint a milyen. Mert szigorú becsületessége mellett jogtisztelete s méltányossága is rendületlen, nem csak a magán, hanem a közéletben is.

Bármily határozott pártember is ő, és ugyan csak súlyos kalapácsa a baloldálnak, ha kell: de jól tudják meggyében is a Deákpártiak, hogy egy

bizonyos határon túl nem vihetni őt. Be sem merik avatni az olyan pártmanoeuvrebbe, mely jog és méltány szempontjából nem egészen correct; és a mely különben a hazánkban igen tág pártpolitikai lelkiismeret mellett eléggé divatozik is.

Paczolay János szellemi tehetségei is minél tovább tagja a parlamentnek, s minél gyakrabban szólalt föl: annál inkább nyilvánultak. Ő nem igényli az elméleti miveltség, vagy magas államférfiúi hivatás nymbusát. Hanem gyakorlati téren: positiv ismetekkel, a közigazgatás és jogszolgáltatás ügyeiben: tapasztalatokkal, józan judiciummal bíró tiszta fő, s erős érvelő, kit nem könnyű kiforgatni.

Nem tart beszédeket. Szól a mihez ért; tüzzel, erős logikával; keresetlenül; nem tévedezve magas régiókba; szól practice, és hatással.

Mind a mellett a mi Paczolay Jánosnak jelentőséget, és némi szerepet ad a Deák-pártban az tiszta jelleme.

Ő itt van mint képviselő; — napidijai nem kárpótolják mit ügyvédi pályáján, s gazdaságában mulaszt. De ő itt van, s rendesen teljesíti kötelességét. Hü pártember; támogatja a kormányt önzetlenül, nem várva hivatalt, nem lesve koncot; nem árulgatva voksát részvénytársulatoknak; nem mozditva elő bank- s vasuti vállalatokat, hogy igazgató tanácsaikba válaszszaák; nem akarva, nem keresve semmit: ezért van Paczolaynak a Deák-pártban becsülete, befolyása, több mint némely

nálánál sokkal nagyobb készültségű politikusnak, vagy ismertebb coriphaeusnak.

Ez mind igen szép, csak hogy nagyon conservativ irányu, s azonkívül még vallásos ember is, sőt katolikus mer lenni. Hogy nem szégyenli magát!

Mert hát ezen nemzedéknél hazánkban a vallásosság macula. Angliában, Amerikában, Németországban, a világ legmiveltebb államaiban a vallásosság egy címmel több a közbecsülésre.

Magyarország a míveltségben sokkal magasabban áll. Itt a vallásosság vagy csak képmutatásnak, vagy az együgyűség jelének tekintetik. Itt az az uralkodó eszme: hogy korunk fölvilágosodottságával a vallásosság ellentétben áll; anachronismus; legyőzött szempont.

Talán a mi nagy közönségünkbe oly mélyen hatottak le a természettudományok, hogy egy a positiv vallásokon tulemelkedő, áteszmélt realisticus világfölfogás köztulajdonná lön?

Hiszen ha még ez volna az eset! Legalább az ismeretek terjedtsége vigasztalna a talán csak ideig-óráig tartó szellemi tévirány fölött.

De nem úgy van. Az emberek ellenkezőleg nem tanultak semmit a természet nagy könyvéből, nem tudják maguknak megmagyarázni a legmindennapibb természeti tüneteket sem. Hanem vallástalanok tudatlanságból, lélekürességből s frivolitásból. Vallástalanak, sőt gunyolódnak a vallá-

sos ember fölött, míg baj nem éri ; míg gyomruk jól működik ; míg a földi szerencse ringatja karjain.

De ha egy pár csapás éri, ha betegség leveri, akkor elgondolják, hogy hátha mégis van Isten, a ki segíthet ; és akkor mint a német mondja : »sie kriechen zum Kreuz« a kereszthez folyamodnak ; és a ki egész életén át atheista volt, ha érzeni kezdi, hogy elfogy a szusz, papot hivat, s mint inconsequens ember, de jó keresztény fejezi be földi pályáját.

Vagy ha már általán a mi szabadszellemű embereink valakinek megbocsátják a vallásosságot : ezen elnézés legfőlebb a protestansokra terjed ki. Tisza Kálmán lehet buzgó reformatus, ez népszerűségét, liberalis szagát nem alterálja. Zsedényitől sem aprehendálja senki, hogy évenként ezrekre menő adományokkal tanusítja ragaszkodását felekezetéhez. — Hanem ha katolikus ember, ki a politikai életben szerepel, vallásos érzületet árul el : annak teste, lelke gyanus ; az rögtön népszerűtlen, annak címe ultramontán, aequale : what is his name !

És tény, hogy ezen megugatás terroristicus nyomást gyakorol a mivelt osztályokhoz tartozó vagy éppen politikai téren álló katolikusok nagy részére.

Kevés ugyan e körökben a katolikus érzületű ember. De több, mint a mennyi magát annak bevallani bátor.

És e terrorizáltatás annál különösebb jelenség, minthogy a katolikusok az ország lakóinak ab-

solut többségét képezik. Miért nem érzi bátorságát egyik is edzve azon erkölcsi támasz által, melyet nyolc milliónyi lelkek közössége, föltehetőképen, nyujthat?

Nem habozunk e jelenségnek egyik okát ott keresni, mert a katolikusok egyházszerkezete csaknem semmi tért sem hágy a laicus elemnek az egyház külügyeire befolyást gyakorolni; és az ekint gyámság alá helyezettnek nem is birnak önállósággal, de nem is szokták meg saját ügyöknek tekinteni az egyház közös érdekét, hanem csak a papok ügyének.

Demásik oka merőben szellemi. A katolikusok egyházuk universalis jelleménél fogva, és hivei compact nagy számának öntudatában minden vallásfelekezetek között legtűrelmesebbek, legliberalisabbak, és — valljuk meg — legközönyesebbek.

Erős ellenséges nyomás képes csak a katolikusok vallási közérzületét öntudatra hozni, és szenvedélyig fokozni: mint ezt több tulnyomólag protestans állam régi és újabb története tanusítja.

De végre van még egy ok, mely a hazánkban uralkodó ezen tettleges terrorismust, és ennek következtében a katolikusoknak többségük dacára kedvezőtlenebb helyzetét suly és hatalom tekintetében, a socialis és nyilvános téren inferioritását megmagyarázza. És erre nézve is őszintén kimondandom észleleteimet. Csakhogy ehhez kissé hosszabb szuszt kell vennem nyájjas olvasóm!

Az állam s társadalom jóléte szerintem nem kívánja, hogy csak egyetlen vallás létezzék egy or-

szágban. Vannak egy vallásu, s igen szerencsétlen országok. Vannak hatalomra s virágzásra jutott államok számtalan felekezetekre oszló népekkel.

A mi kedves magyar hazánkat illeti, tagadhatlanul sok szerencétlenség kutforrása lőn az, hogy a reformatio vallásszakadást idézett elő a nemzetben. De ezen történeti tényezőnek a nemzet polgárosodására hathatós és jótékony befolyását eltagadni szintén bajos volna.

Kissé tulzottnak tartom ugyan azon már axioma tekintélyére vergődött hiedelmet, hogy a református vallás mentette meg a nemzetiséget, azáltal, hogy a magyar nyelvet ültette át az isteni tiszteletbe; tulzottnak már csak azért is, mert ez az által magyarnak maradottak számát körülbelül ellensúlyozza azoké kik az ágostai vallás következtében rendületlenül megmaradtak németek és tótok. Mind a mellett nem vitatom az ellenkezőt; nincs okom rá.

De bizonyára különös fátum az, hogy a magyar nemzet zöménél a protestantismusnak épen legmerevebb, felekezetileg legexclusivabb formája honosult meg: a calvinismus, melynek szellemi s erkölcsi légkörében türelmetlen mogorvaság, republikánus önfejűség, s puritani gőg, tehát a közszellem oly alkatrészei tenyésznek, mik példának okáért elvesztették a hugenottákat Franciaországban; mik *transaction*ot kizárnak, s vagy martyrokat teremtenek, vagy zsarnokokat.

Magyarországban a nyilvános élet, de kivált a politikaterén a calvinismus uralkodik, azaz zsarnokoskodik. A catholicismus védelmi állapotban van.

Lehet továbbá a tényt történetileg magyarázni s szépiteni; de azért mégis tény, hogy a calvinismus a politikai pártszellem elmérgesedésének főtényezője hazánkban. Mondtam, hogy transactiót nem ismer. Vagy megtöri az ellenállást, vagy őt törik meg, és akkor bús zsoltárokat énekel az egek urához.

Azon hajthatlanság, melynek legeldöntőbb bizonyítványa a nép azon szavajárása »vastag nyaku kálvinista« ez magyarázza meg praepotentiájukat a közéletben, és még mindig uralkodó me-
rev, megalkudni nem akaró és az 1867-ki egyezménynyel is ellenséges iránynak nagy erejét, dacára annak, hogy ezen állammentő tény létrehozásában országos nevü, s kiérdemlett tekintélyü református férfiak is kitünő részt vőnek.

De a socialis erkölcsök finomulására, a társas formák, és külső műveltség fejlődésére s mellékesen szólva a journalistika modorára sem hatott ezen felekezeti szellem valami nagyon előnyösen.

Vannak ugyan kivételesen igen udvarias, könnyed modoru, salonilag correct műveltségü, és szivélyes férfiak reformatus hazánkiai közt is. De ezen kivételek csak megerősítik a szabályt. Itt általános jellegről van szó, melyet a közép, sőt még a tanultabb osztályon is, és a szép talentumu egyeseken észlelhetni.

Bizonyos insocialis komorság, s mintegy szándékosan visszataszító gőg; s némi a gyöngédebbet sértő modortalanság az, melyről a jó kálvinistára azonnal ráismerhetni. Ha idegennel kell

beszélnie, a mit már nagyon kelletlenül tesz, s egyéb gorombaságot nem követ el rajta, legalább nem néz a szemébe, hanem a földre szegezi szemeit mialatt vele beszél.

De mindez nála nem rosszszívűség ; hanem emberkerülő ügyetlenség s szögletesség. Nem egyedül az anyai nevelés és a mivelő társaság hiánya ; hanem a felekezeti légkör, melyből a bölcsőtől kezdve szíjja be eskölcsi életét : ez magyarázata.

És ebben ismét nagy tényező azon nyomott állás, melybe az uri osztály által csak félig-medig acceptált, meg nem becsült uri, — pátronusok s paraszt választóinak kegyelem kenyerén tengődő papjai helyezvék, akikről aztán nem is csoda, hogy *exceptis excipiendis*, az utóbbi években a politikai s anti-socialis agitációnak ők a főszereplői és legkiválóbb kortesei.

Független mivelte pap : mivelte nép,

Lealázott szegény pap : neveletlen nép. Lásd a keleti vallásukat.

És e részben alig lehet párhuzamot vonni az ágostai vallásfelekezettel, mely — habár papjai állása szintén szerény, mégis jobban megbecsüli őket.

E vallásfelekezet jellemző vonásai egyébiránt megmagyarázzák azt is, miért tőn az oly csekély hódítást a mi fajunknál, — mit szemben a calvinismus eredményeivel sajnálni lehet ; s miért nyerte az meg kiválólag a németeket s tótokat.

Az ágostaiak vagy evangélikusok vallása eminenter kedvező a családi és polgári erények

fejlődésének, s a népjellem szelidítésének. A törvénytisztelet, a törvényes államhatalom irányában hódolat, a szellemi függetlenséggel karöltve; szerény polgári öntudat, munkásság, szorgalom, physikai és erkölcsi tisztaság; az álszenteskedésre való némi hajlam mellett valódi mély vallásosság is; a társas érintkezésben talán nem mindig egészen őszinte, de a durvaságnál mindig kellemesebben ható simaság, nyájasság, sillemes modor: ezek képezik a calvinismus ellentétét; s a lutheranismus jellemét; és magyarázzák meg, miért volt az a magyarnak elejétől fogva oly rokonszenves; s miért annyira ellenszenves még a mai napig is előtte a lutheranus!

Sokatlehetne még ezen agyonhallgatott témáról mondani: de már várnak a szedők a cikkekre. Tehát csak annyit: honny soít qui mal y pense!

XI.

Gróf Barkóczy János.

Gróf Barkóczy János, talán nem tartozik ezen élők galériájába, nemcsak mert meghalt (1872 márciusban), hanem mert nem volt sem Deákpárti, sem baloldali notabilitás. Hanem azok egyike, kik az ő conservativek neve alatt kísérletileg rémitették 1850-től fogva a német-osztrák, 1860 óta a magyar-osztrák soit disant liberalisokat világboldogító álmaikban.

De mortuis nil nise bene. Vagy, de mortuis nil nisi verum. Barkóczy János az igazság embere megérdemli, de el is bírja, hogy róla igazat szólnak. Kinek nem mondta ő meg életében az igazat? azt, a mit ő igaznak tartott?

Nem minden bokorban találni egy Barkóczy Jánost.

Nem kereste a népszerűséget, az igaz. Conservatív volt 1847-ig. Azok közé tartozott a hatvanas években, kik az 1847-ki alapon akarták

megkötni a jogfolytonosság megszakadt fonalát: 1867 óta sem szinlelte azt mintha az 1867-ki egyezményben, melynek alapját egyébiránt helyeselte s elfogadta, s a visszaállított 1848-ki intézményekben és azoknak irányában nagyon gyönyörködnék: mert ő szinte egyenes ember lefelé is.

Hanem az volt ám fölfelé is. Az ötvenes években nem volt bátrabb igazmondó a fölsőbb körökben nálánál. Senki se mondta meg az akkori hatalomnak hevesebb durvasággal az igazat, mint Barkóczy János.

Ő általán eredeti ember volt.

Magas testalkatu, széles vállu, nagy fejü, erélyes arcu, dörgő, morgó, ropogó hangu, mindig heves, mindig tüzes, mindig mérgesen kinéző és mégis jószívü férfi.

A beszéd csak omlott a szájából, és teste mozgékonyan, s élénk gesticulatioval követte a szóáradatot.

Neki voltak sajátságaihoz mért saját eszméi is; ha tetszik bogarai. Mindamellettt tiszta ítéletü eszes férfi volt. Ismerete tömérdek, olvasottsága nagy, emléke roppant; tudományossága pedig a közgazdászat és a financia terén alapos, és nagy terjü volt. Midőn a bécsi hitelintézet, s más társulatok elnöknek választák, nemcsak a jól gazdálkodó, nagy vagyonnal bíró gróf Barkóczy János, a magyar mágnás, hanem a financialis capacitásnak elismert férfiú volt az, kit bizalmukra méltattak. És ő viszont, ámbár korunk bálványának templo-

mában a papok és írástudók közé beillett ismere-
teivel: tiszta kezű ember maradt; tetétől talpig
gavallér ember.

Faltörő bátorságát s eredetiségét jellemző szá-
mos adoma kering.

Többi közt 1852. körül egy izben, ha nem
csalódom, a tiszai vasut ügyében két magyar mág-
nással a fölséges urhoz járultak. Ezek egyike, ki-
tűnő jellemű, magyar érzésű, de nem csak érzüle-
tében aulicus, hanem viseletében is fölfelé nagy
kegyeletet mutató idős ur volt*), kihez Barkóczy
az audientia előtt így szólt: »Kedves barátom, na-
gyon kérlek, hogy aztán ne lépj föl ismét szokásos
servilismusoddal; nekünk egyenesen kell beszél-
nünk.« Azonban belép a három mágna; az említett
öreg ur viszi a szót, csakhogy épen azon modorban,
melytől Barkóczy óvni akarta. Ez tüskén állt, egy-
szerre szavába vág, s elkezd szokása szerint pö-
rögni, s elmondja, mindinkább neki tűzesedve,
hogy különösen fölső Magyarországbán mily
roszul mennek az ügyek, tönkre megy minden;
biztosíthatom — így tör ki végre — »fölségedet,
hogy jobb volt a közigazgatás Kossuth alatt
mint most.«

Az imigy apostrophált fölséges ur rögtön
látat fordított; és a mi magyarjaink kifordultak;
és az előteremben, — mely tele volt főfőemberek-
kel — az öreg loyális ur szemére veté Barkóczy-
nak tapintatlanságát; mire ez viszont fönhangon

---

*) Gróf Andrássy György.

és mérgesen védte álláspontját, úgy, hogy ilyen lármát még nem hallottak a Burghban.

Ilyen volt Barkóczy más alkalmakkal is.

Nyilvános szerepe culminált a Verstärkter Reichsrathban, hol egyéniségének egész rohamos erejével tönkresilányította gróf Nádasdyt, és vele a magyar-ellenes uralom még főnállott romjait.

Szóval gr. Barkóczy Jánosban egy a kihalt régi jó fajtájú hű magyar tűnt el.

Legyen érdemlett áldás emlékéen.

XII.

Kautz Gyula.

Hogy tiszta lelkiismerettel, s ön-ellenmondás nélkül s tökéletes elvhűséggel lehet valaki a pesti kir. egyetemen tanár, és a budai műegyetemen is tanár, az akadémia tagja, országgyűlési képviselő, delegatio tagja, vasutaknál s bankoknál kormánybiztos vagy igazgatósági tanácsos; — és hogy e sokféle kötelesség nem ütközik egymásba, s nem képez erkölcsi lehetetlenséget: az áll.

Hanem, hogy a napnak 24 órája levén, miként nem collidál, nem ütközik egymásba e sokféle kötelesség teljesítésének ideje, órája, pillanatai, azt már nehezebb megfogni.

Kautz Gyula kitalálta a nyitját.

Az egyik ülésbe korábban jó mint kezdődik, hogy korábban elmehessen. A másikba később érkezik a kellőnél, de legalább eljött. Mieux vaut tard que jamais. Nem tudja ugyan, mit tárgyalnak később, vagy tárgyaltak előbb? de az mindegy. Ő beleegyez a többség határozatába; a jegyzőkönyvbe bele jó, hogy jelen volt; a praesenz-mark ha jár, nem vész kárba.

A tanárság természetesen legkevesebbet akadályozza, ámbár, becsületére legyen mondva, óráit nem szokta elmulasztani. Az igaz, hogy kissé ki-merülve, vagy kifujva lép a tanszékre. De akárkinél is gyorsabban elrecitálja az illető fejezetet. Kissé chablonszerű előadás ugyan, de eszmét sem gerjeszt. Jámbor közepszerűség színvonalán marad, alkalmasint fél tulemelkedni az ifjuság horizonán. Szereti közbevetni, mily élénk összeköttetésben van az európai tudósokkal. »Levelet kaptam Schaeffletől« stb. Gyakran kispékeli a sovány előadást hazafiui ömlengésekkel: »ne csüggedjen el a nemzet! jövője van!« Mit az ifjuság meg-éljenez.

Minek is ereszkednék mélyebb buvárlatba? hisz ott a könyv. Irt ő elég tankönyvet. Csak vegye meg a fiatal ember; a Franklin-társulat ugyis elég drágán vette át Heckenasttól; hadd legyen ennek is valami haszna.

E sokféle hivatalból az következik, hogy Kautz Gyula sokkal több ideig jár-kél, illetőleg lótfut kötelességei után, mint amennyi azok teljesítésére fönmarad.

Évek óta látjuk egy városrészből a másikba szaladni a nap minden órájában.

Hogy győzi e szükmellű, vékonydongájú, pipaszárlábu, keskeny képű, szőke hajú nápic emberke?

No, de ha eddig győzte, most már kibirja. Vagy két év óta már fiakeren látjuk járni. Fogadni

mernék rá, hogy ezt a luxust csak kormánybiztosi minőségben engedi meg magának.

Ennek a Kautznak egy nemzetgazdászati portentumnak kell lenni: nevét úgy kapkodták a gründerek; és akormánynak is ő exquisit szakembere, hol valami furfangos vasuti igazgatóságot kell ellenőrizni. Pedig ez az ellenőrzés tudnivalóképen elejétől fogva igen erős oldala volt a magyar kormánynak, mint azt a vasutaknál »eltévedt« többrendbeli milliók bizonyítják, miket most a nemzeti becsület nevében mi paraszt-adófizetők fogunk megtéríteni... Minden félreértés elkerülése végett jegyezzük meg azonban, hogy Kautz Gyula nem ezen vasutaknál volt kormánybiztos, vagy a kormány által kinevezett igazgató tanácsos. Különben, hogy tőle ellophatnák egész Jeruzsalemet a jebuzeusok és ő meg sem tudná, azt alább megmagyarázzuk.

Szóval. Kautz Gyula nemzetgazdászati tekintély.

És hogyne volna az?

Huszonöt év óta egyetemi tanár, írt legalább 25 vastag kötetet; minden kötet legalább 500 oldal, — politikáról, államtudományokról, nemzetgazdászatról általán és részletesen pénzügyi tudományról, jogról, statistikáról, részvénytársulatokról. Nem is illenék tőle megtagadnunk, hogy tevékeny ember, szorgalmas író, ki ugyan gyári compilátorrá fejlődött ki; de ifjabb korában solid buvárlatot is tanusított; p. a németül írott »Geschichte der National Oekonomik« című, az ötve-

nes években megjelent munkájában; mely a fiatal tanárnak némi nevet csinált; s melyben előadja még a szent atyák eszméit s véleményeit is nemzetgazdasági kérdésekben, s általán e tudomány fejlődését, irodalmát az újabb időkig.

Hogy saját ítélete, s eszméi nincsenek, hogy sem nem mély, sem nem lángelme, arról biz' Isten nem tehet.

No de 25 kötet!

És $500 + 25 = 12.500$ oldal; és egyetlen egy saját gondolata nélkül. Ő egy unicum a világ tudományos irodalmában.

Róla mondá egy hamis képviselő, ki néha verseket is ír; »Ez a Kautz amit olvas, mind leírja: amit hallott, mind elmondja.«

Ő megírta mindazt magyarul, amit valamenynyi nemzetgazdász németül, franciául, angolul, olaszul megírtak. Előadja hiven eszméik, s rendszerek történetét és vázát. De annyira, hogy magának levont volna belőlök egy tant, egy nemzetgazdasági rendszert, mely övé, — hogy magának is volnának eszméi: annyira soha se vitte.

Könyv nélkül az egész tanár impossibilis. Vedd ki emlékéből a könyvet, és ő meg van löve, mint akármelyik rigorosansa.

De mint mondám, 25 kötetre megy a mit írt. Mikor írhatta? azaz beszéljünk corecte, mikor fordíthatta? — mert hisz azt lemásolni is sok, kinek annyi teendője van?

Azt mondják ellenségei — mert ellenségei is vannak. mint mindenkinek aki boldogul, — azt

mondják, hogy munkáinak nagy részét tanítványai fordították s ő csak átjavítá s összeállítá a köteteket.

De ez rágalom. Mit azon körülményből is következtethetni, hogy munkáinak magyarsága és stylje egy és ugyanaz. És milyen magyarság! Lehetlen, hogy magyar születésű tanulók ily rosszul írjanak magyarul. — E magyarság csak Kautz uré.

És a stylje! . . No de ez már, tisztelet becsület, de igazság is, nem egyedül Kautz uré. Ez a mesterkéltén tördelt, sanyargatott, idegen formákba erőszakolt magyartalan styl — csaknem specifcus magyar egyetemi tanári stylnek mondható. A philosophiai nyelven kifejezett idegen gondolatok ezen kifecamításában tündököl ami nagy, de német Hoffmann Pálunk ép úgy, mint az ő kis, de magyar születésű Sághy Gyulája is.

Mutatványul Kautz stylje ismertetésére kapunk néhány tételt a 12.500 lapból, még pedig »Nemzetgazdaság és pénzügyi tan« című munkájából, mely 1862-ben jelent meg.

A 137-dik oldalán ez áll:

»Azon szakában a népéletnek, a midőn minden egyes család csak önszámára termel, és öntermékeit fogyasztja, csere és forgalom még nem létezik igen; de annál nagyobb terjedelmű lesz en ez akkor, midőn a munkamegosztás már nagyobb mérvben helyet foglalt;« (Platz gegriffen!)

Ezt a »lészen-«t »lesz« helyett különösen szép hangzásunak kell tartania, mert folyton-folyvást használja; hasonlókép a »van« helyett »vagyon-«t vagy plane »megvagyon.« Például ezen szép tételben:

»Valamint csakis az a jószág (tárgy?) talál könnyen vevőt, mely igen sok embernek szükséges, s melynek megszerzésére lehető sokaknak a megkívántott (erforderlich) fizetése képessége megvagyon.« a 138. lapon:

»A javaknak egyik kézből a másikkai átmenetele.« — »Productió-tényezők« (Productions-Factoren) »előhozható« jószág, azaz előállítható.

Ilyen a magyarsága. Most lássuk a stylt; például tekintsük végig e gondolat-gilisztát:

»A forgalomnak tulajdonképeni alapjai és okai: az emberi szükségletek vágyak és életcélok különféleségében, hajlamaink és tehetségeink egyenlőtlenségében, ipari s foglalkozási üzleteink változatosságában; másfelől a vidékek és államterületek különböző physikai és geographiai körülményeiben, a műveltségfokok többféleségében, városok és síkföld közötti ellentétben, meg a nemzetnek több osztályok és rendekrei szétágazásában keresendők; a minek azután természetes folyománya az is, hogy ép a forgalom által és annak alapján a nemzetek anyagi s közgazdasági tekintetben is megannyi nagy s összefüggő egészekké, az országterületek pedig mindannyi tágas és élénk-sürgelmű vásárpia-cokká változnak!«

Már most kérden, hogyan tanulja be a sza-

vak ilyen halmazát, melyben 7—8 sor és 21 fő-név esik egyetlen egy igére, a tanítvány? Vagy például mindjárt a 139. lapon:

»A forgalom, mint az eddigiekből kitetszik, értékes tárgyaknak értékes tárgyakkali szakadatlan kicszerelésében és becserelésében, jószágoknak- (értsd: javak, Güter) pénzért, pénznek jószágok érti adásvevésében áll, illetőleg e csere és adásvevési ügyletek egy nagy és összefüggő rendszerét képezi; a melyben ép az mozditja elő leginkább a közgazdaság és forgalom élénkséget, a ki szükségei legnagyobb részét a vásárpiaç által elégíti ki, s a melyben mindnyájan mint fogyasztók jelenkeznek, kik a lehető legolcsóbb módon iparkodnak szükségleteiket fődözni. magukat jószágokkal ellátni.«

Az összekötő szavak kihagyásában, a lustaságnak ezen rövidítéseiben: »targyakkali csere, — osztályok, (-ra) és rendekrei szétágazás,« béli, róli, reli, érti, ragok használatában tul nem tesz rajta egy iskolásgyermek sem. A naknek ijjudiciosus elnyelése következtében a főneveknek nominativusban összetódulása, mely a mondat értelmét elhomályosítja, sőt gyakran kivehetetlenné teszi, szóval a nye lvünket eléktelenítő eme visszaélések, melyek, sajnos, csaknem divatosaknak mondhatók, ugy egymásra halmazva, mint Kautz irányában, egyenesen galimathiást eredményeznek.

Kautz Gyula mindemellett nyelvújító is. Tölle cred a »Politika« magyar neve: »Országászat,« ad normam: halászat, kanászat, madarászat, juhá-

szat. Szerencséje nem nagy volt az új szónak, mert Kautzon kívül magyar író nem mert vele élni.

Ezen „országászat“-ban nem szándékunk nyelvtani bogarászatot üzni; s az írónak jellemzésére idézzük egyedül definitióját az államról:

»Az álladalom fogalma és lényege általában.«

»Az ember rendeltetését a földön csak úgy érheti el tökéletesen, ha társaságba lép, s erőit és törekvéseit embertársai erőivel és törekvéseivel egyesítve egy nagyobb, s bizonyos renddel és szervezettel bíró Egésznek tevékeny alkat-elemévé leszen. Ezen »egész« mint társasági állapot akkor, hogyha egy összes nép — vagy nemzet-egyénséget átkaroló, s meghatározott területe, közös főhatalom alatt álló, s időtartamhoz nem kötött független »létszert« vagyis Organismust képez, Álladalomnak neveztetik.«

Összehasonlítás végett álljon itt Pauler Tivadar államdefiniója:

»A joghatóság létesítésére, a szellemi s anyagi fejlődés előmozdítására, határozott területen, közös főhatalom alatt szervezett, időtartamhoz nem kötött társaság az állam.«

Kautz Gyula ur gondolkozása és stylje szétfutó kása; Pauleré hozzá képest öntött acél.

Ugyancsak ezen országászat 41-ik lapján olvassuk: hogy az

államszövetség, Staatenbund, hol több status (állam) egyesül egy összállammá, de ez még nem képez egységes államot; ellenben

a szövetséges-állam (Bundesstaat), hol az egyes álladalomrészek nemesak egy államhalmazt (értsd

conglomeratió!!) hanem szervezett egységes állam-egészet tesznek.

Ezután pedig azt mondja, hogy a Schweiz 1848 előtt és Németország 1815 óta — szövetséges államok voltak; az amerikai unió pedig s 1848 óta a Schweiz állam-szövetséget képeznek! Servus!

Hanem hát az a diákokgyerek nem vigyázott a fordításnál; s Kautz Gyula tanár urnak nem volt ideje elolvasni, mielőtt kinyomatta volna.

Igaz, hogy azóta se olvasta el. Így készülnek Kautz ur könyvei.

De azon mesterségben, hogy miképen lehet egy tudományos kinézésű könyvet tárgy, cél és ok nélkül összetákolni, legkitünőbb ujjmutatással szolgál, s ezennel minden könyvfércelőnek minta gyanánt ajánlandó a következő, világhirre érdemes munkája:

»A társulási intézmények a nemzetgazdaságban a magyar tudományos akadémia által! — Fáy-díjjal koszoruzott!! pályamunka.« (Pest 1871), mely könyv tulajdonkép a sensalokra és tőzsdei műkedvelőkre számított »Börse-Handbuch«-ok és egy tudományos munka közötti válfajt képez, s oly közvetítő valami, a minek senki sem veheti hasznát, mert egy oldalon köz helyi elméletet, más oldalról minden börse-galopin által jobban értett gyakorlati ismereteket tartalmaz, s melynek nagy részét mindenféle bankok s takarékpénztárak schablon-szerű alapszabályai képezik. — Theoreticus tanrészéből igen mulatságos, kivált most a Krach tapasztalatai után olvasgatni néhány kül-

földi tudós megjegyzései mellett azon fölületes és béatitudet lehellő elmélkedéseket, mikkel ő a mindennemű gründerbankok institutióját megénekli.

Ezen munkának megkoszoruzásával ugyan csak megkoszoruzta magát az egyszer megint a magyar tudományos akademia!

A theoriában ily széles, habár lapos 25 kötetes alapon álló nemzetgazdász, természetesen a gyakorlati téren is csak magához méltó nagy eredményekkel dicsekedhetik.

Az igaz, hogy még nincs két éve annak, hogy egy barátomtól azt kérdezé: hogy mi az a syndicatus? alkalmasint azért, mert miután oly gyakran történt vele, hogy ez s ama vállalatától valamely bank syndicatusi nyeresemény fejében kisebb-nagyobb pénzösszeget fizetett ki neki: utóvégre már maga is kíváncsivá lőn, hogy miért is kapta ő ezen s ezen összegeket, mikor ő a dologban egészen ártatlan, s egy kis ujját sem mozdítá meg?

A közromlottság közepette, mily tiszteletreméltó naivság! Mert hát vajjon nem tudja-e ma már minden gyufaházaló gyerek, hogy mi az a syndicatus!

No de ha a banküzlethez nem ért is, annál nagyobb az államfinanc-tudományban; a miért is egy delegatióban a pénzügyi bizottság előadójává választatott.

A jelentést megcsinálni, neki természetesen csak gyermekjáték lett volna; és csak roppant lelkiismeretessége az oka, hogy nem birt elkészülni

vele, s egész éjelen át föl-alá járt a Hotel Frankfurtban kopogó czizmában.

Egyszer csak rákiált Csengery, ki a szomszéd szobában lakott: »Ugyau mit csinálsz? nem tudok tőled aludni.«

»Kedves barátom! jelentésemmel vesződök.«

»Azaz hogy vesződöm, vesződöl; »corrigáltaki mérgesen Csengery.« Feküdj le kérlek; akkor te is alszol, én is alszom; holnap reggel majd megcsinálom a jelentést.«

Én ezen adomát a frankfurti főpincértől hallottam, s így indiscretio nélkül elmondhattam.

Nagyon természetes, hogy ilyen szakembert új részvény-vállalatok szélnek bocsátásánál nem lehetett mellőzni. A prospectuson igen solidan vette ki magát N. N. Graf Excellenz Štrohmann után »Herr Julius von Kautz, Professor der National-Oekonomie an der Universität, und Reichstags-Abgeordneter« und so weiter.

A gyakorlati politika terén diszesen meg áll a középszerű kávéházi politikus színvonalán. Conservativo-liberalis-filiszterség jellemzi világnézletét.

Mint szónok nagy művészettel egyesíti a tanári felolvasás és a toasztok egymástól elütő modorát. Minden beszédje, melyet tanszéki gyakorlatossággal folyékonyan s szárazon recitál el, egy állandó chablon mintájára készült, mely a következő:

Kiindulás: egy adott tény. A budgetvita egyik főnforgó kérdésének fölvetése.

Inductio: áttérés más általános közgazdászati

kérdésekre. — Töredékek valamely e tárgyról szóló munkából.

Érvelése támaszkodik néhány igen helyes nézetre, melyek sem nem az övéi, sem nem újak; vagy pedig a dologhoz nem tartoznak.

Statistikai combinatiók. körülbelől ilyen formák:

Londonban évenként 3 millió pár czismát készítenek. Van pedig Londonban 50 ezer kutya. Tehát egy kutyára esik 60 pár csizma.

Ezt követi a *captatio benevolentiae* majoritatis: Oldalvágások a bal és szélbal ellen. A rendeszméinek hangsúlyozása.

Befejezés: az 1867-ki kiegyezés, a Deákpárt bölcsességének apologiája... melyet lehetetlen, hogy a többség éljenekkel ne kísérjen,

»Ein schlauer Kautz!«

Ugy tesz, mint az egyszeri plébános, ki minden megyegyűlésen tartott egy rettentőn untató hosszú beszédet, melynek azonban mindig az volt a vége: Isten tartsa meg a hazát, Isten éltesse a nemzetet! mit természetesen örömteljes »éljen« követett; s ő aztán otthón eldicsekedett, hogy mennyire megéljenezték beszédét a vármegyén.

Egyébiránt megfoghatatlan, hogy a jelen kormányválságban meg nem kínálták a — pénzügyi tárcával.

XIII.

Horváth Boldizsár.

Mily fényes tavaszi napkölte volt ez! Mily borus zuzmarás őszi alkonyat!

Midőn 1867-ben a ministerium tagja lőn: minden ajk tele volt vele.

Közlékeny meleg kedély, magasröptű szellem, szívélyes jóakarat, csaknem ideális jellem — ilyennek látszék az ember.

Mint politikus: előélete abból állt, hogy 1848-ban népképviselő volt; azután becsületes és tehetséges ügyvéd hírében állt; 1861-ben a fölirati s határozati vitában, az 1865-ki országgyűlés tárgyalásaiban egy-két »igen szép« beszédet mondott. Az 1861-ki országgyűlés alatt protonotariusnak nevezték ki, mit ő el nem vállalt; s ez hazafiui hitelét emelte. Az 1865-ki országgyűlésen tanusított szabadelvű, de mérsékelt magatartása bizalmat költött fölsőbb körben; könnyű, keresetlennek látszó, kellő tüzzel s lelkesedéssel párosult szónoklata népszerűvé tette az alsóbb, de szélesebb rétegekben.

Alapos tudományu jogásznak is tartatott.

Tehát senki sem ütközött meg rajta, hogy 1867-ben igazságügyministerré lőn. Sőt ez álláson a legkitünőbb jelöltnek tartatott szak- és nem szakkörökben. Különben a Deák-párttal rég összenőtt. Deák is kedvelte. Andrássy benne hasznos talentumot remélt nyerni.

Tehát szél és nap és a talaj kedvezett neki, midőn a küzdter porondjára lépett.

Kevés miniszternek is voltak oly mézes hetei, mint neki.

Ötvös ugyan tulszárnyalta őt bölcselői sirodalmi hírnevével: mindamellet a ministerium veleje és tolla, közhiedelem szerint, Horváth Boldizsár volt. Minden fontosabb királyi leirat, trónbeszéd, kormány-enunciatio az ő tollából eredettnak mondatott. A mi szép, vagy jó hangzásu volt bennök: azt mondák: Horváth Boldizsártól eredt; ami bennök össze nem illett, vagy irányilag rögzös vagy népszerűtlen volt: bele corrigáltatott a ministertanácsban.

Szájról-szájra ment, mily genialis elme. Hogyan fogalmazza stante pede a ministertanácsban a legfontosabb okmányokat, térdén firkálva.

Amint igaz is, hogy a ministerek közül — stylje csak neki volt. Azt előbbi journalistikai gyakorlatainak köszönheté. Kissé széles, kissé virágos, de egészben véve nem hatálytalan publicistai irány. Államirataiban csak a tömörség, s bizonyos kormányzó-i szabatosság hiánya volt érezhető, mely a routine-nél jó meg.

Minél tovább lépett azonban a tettek terén,

melyek az indiscret nyilvánosság bírálatának vannak kitéve: azonképen kezdett a róla ápolt nagy vélemény csökkenni, az enthusiasmus lelohadni, a rokonszenv kihűlni.

Ezzel semmit sem mondtunk. Ebből semmi sem következik.

A hazánkban ugynevezett közvéleményben legnagyobb embereink is többnyire nem azáltal vesztettek, amit vétettek, a mi rossz volt. Ellenkezőleg — a hazafiság és bölcsesség legkitünőbb tényei voltak azok, mik korunkint egy Széchenyi, egy Deák Ferenc népszerűségét pillanatra eljátszották.

Tény az, hogy ami az ő fényes hírét legelőbb borítá be a kételyek homályával: az igazságügy-ministerium szervezése volt.

Alig fogott hozzá, már legnagyobb tisztelői közül is sokan »csóválták fejüket.«

Mindjárt eleinte szembeszökő volt, hogy kissé nagyon nagy hadsereget szervez a maga vezénylete alá. Ilyen apparatussal [a chinai birodalom] justitiáját is rendezhetni: mondák. No de sok a teendő: codificálni, bíróságokat szervezni, a dolgok alphájánál kezdeni, és pedig gyorsan alkotni, mert égető a szükség... így szóltak a méltányosak.

Hát még a kinevezések!... ezen irtóztató ezerszeres Scylla és Charybdise minden miniszternek, a hivatallesők ezen milliónyi armadiájában, melynek neve Magyarország! Hol van az a magyar miniszter, ki a kinevezésekkel ezerszeresen meg nem ásná a maga sirját!

Hanem szó, ami szó: a derűre-borura való kinevezések ilyen monstre-példányát nem láttuk sem 1848-ban, sem azóta ismételve történt organisatiók és reorganisatiók alkalmával.

A rögtön osztály- és ministeri tanácsosokká improvisált ismeretlen mennyiségek mintha az égből pottyantak volna alá. Nevöket hallva, mindenki álmélkodva kérdé: vajjon miért? Ha pedig a választott ellenkezőleg nagyon is ismeretes volt a jogász körökben, még nagyobb csodálkozással kérdék: »hogy-hogy!«

Horváth Boldizsár emberismerete kezdett úgy gyanuba jönni, mint a jogi képezettség megítélésében való képessége. A hivatalnoki képzettség apretiatíójában pedig épenséggel azon elvnek látszék hódolni, hogy a hivatal adja meg az ész. Mily képzettséggel kell egy osztrák vagy német ministeri titkárnak vagy épen tanácsosnak birnia — arról épenséggel nem látszék tudomással birni.

Különös respectussal látszék viseltetni mindenki iránt, ki a sajtó terén, a jogi szakirodalomban műkedvelősködött. Ki valaha valami commentárt compilált valamely osztrák törvénykönyvhez, Winiwarter, Stubenrauch után, vagy ki épen Unger és Glaser »nyomán« jogphilosophiai kontárkodással töltött be nehány szaklapot, vagy plane ki valaha valamely senki által, de ő Horváth Boldizsár által sem olvasott jogász, jogtudományi, törvényhozási, szóval »szaklapot« szerkesztett: ezek mind nagy emberek voltak szemében; ezeket kevesebbnek, mint minist. titkárnak kinevezni, botrány lett volna!

Ezen idő óta viragoznak hazánkban a könyvből tudós jogászok, — kik minden kérdésnél rájuk olvassák a szász, meg a bajor, meg a porosz codexek illető paragrafusait; és kik képesek és »capablek« volnának a világ akármely civilisálandó népe, a tombuktuk, és aschantiek számára is »megcsinálni« akármilyen codexet: csak azt nem voltak eddig képesek megmutatni, hogy tudják, milyen törvények, minő eljárási szabályok, milyen bírósági szervezet kellenek Magyarországnak!

Ezen kinevezéseknek azonban volt egy különös »culturtörténeti« momentumjuk is. — Az egész országot meglepte tudniillik az a fölfedezés, mit eddig senki sem sejtett: hogy mily nagy számmal vannak Vas megyében a jogtudósok, a codicatorokká, organisátorokká, és bírökká qualificált férfiak! Ugy látszik, ez a Vas megye a nagy jogászok pepineriája. Azonban más magas és szerény állásokra is, nemcsak ministeri tanácsost, titkárt s fogalmazót: hanem hivatalszolgákat s portást is Vas megyéből hozott be. Vas megyében, illetőleg főpontján, Szombathelyen népvándorlás-szerű mozgalom kezdődött Kánaán földje, Budapest felé. Számtalanok kiknek szűk volt Vas megye, s a jó Horváth »Bódit« valahonnan ismerték, sarut kötöttek lábukra, batyut vettek hátukra, s jöttek Pestre szerencsét próbálni. És nem hiába. A jószívű Horváth Bódi — juttatott mindenkinek valami koncot, vagy csontot a haza nagy falatjából. Vagy legalább ígért: ha nem teljesíthette is. — Mert Horváth Bódi jó ember. És ezért

hivják széltiben Bódinak és nem Boldizsárnak, Bódi minister: Le roi bonhomme.

A rokonok, barátok, földiek iránti előszeretet kedélyre mutató vonása államférfit jellemez-e? nem keressük; annyi áll, hogy a nepotismus ily mérvéről eddig azt hittük, csak aristokrat kormányzás alatt lehetséges. E demokrata minister azonban tultón bárminő dynastán e részben.

Hogy azonban ebben is igazságosak legyünk, a többi között egy-két jeles egyént is vont ki a homályból: mint vak tyuk is talál szemet.

Eredmény: egy tulnépesített ministerium, melyben a dologtalan lágelmék nem férvén meg egymásmellett, egymásba botlottak meg. És munka hijján elkezdtek egymás ellen agyarkodni, a befolyásért versengeni és intrigálni. A ministerium cotteriákra oszlott, mindenik más vezénylő alatt, kik ismét egy napról a másikra kerekedtek fölül, vagy zuhantak le ismét a gyenge s minde nikre hallgató, mindeniknek jót ígérő, ma ennek, holnap annak igazat adó, egyiket is meg és fölis-merni nem bíró, azonban hiu s egy kis hizelgés-sel könnyen befonható minister kegyében.

A szultáni hajlandóság ezen napi változatai szerint változtak azután a minister elhatározásai is kicsiny és nagy ügyekben. Aki kapta, az marta. Képzелhetni tehát azt a komoly hangulatot, és rendet, mely ezen ministeriumban uralkodott, és a következetességet működésében!

Ministeriumának ily gyenge vezetése nem maradhatott visszahatás nélkül ministertársaira, kik

e szép talentumnak a gyakorlati cselekvés és alkotás terén gyenge oldalait különben is mindinkább kiismerni kezdék. Tekintélye előttük nem nőtt, hanem fogyott. eszméinek practicus volta iránt hitők enyészett. és így javaslataiban, még a maga szakmájában is, sokszor ellenmondásukkal találkozott. Ebből korán némi feszültség fejlődött ki, melyet ő nem egyébnek tulajdonított, mint az ő demokratiai és Andrássy és Eötvös aristokratiai iránya közti ellentétnek. Igen zokon vette, midőn ezek egyizben valami ártatlan demokratikus ömlengésére azt mondák neki: »mi nem vagyunk demokraták!«

Még legközelebb állt hozzá Gorove Ehhez leginkább vonzódott. »Több ember, mint gondoltam« szokta mondani róla. És a rokonszenv kölcsönös volt, mert ők nem zavarták egymás circulusait, melyek négyyszögűek voltak. Gorove mint kereskedelmi s közlekedési minister nem bánta. mit csinál Horváth Boldizsár az igazságügyben. melyhez ő nem ért. Horváth viszont nem törődött azzal, mit csinál, illetőleg nem csinál Gorove a közlekedési ügyekben. mikhez az hitte, hogy ért.

És e rokonszenves egyetértés túlélte a ministeri sirt. s ma is karonfogva állanak, mint a specialis clubbok és a »petit diners«-ek szivarfüstös ministeri combinációinak »jövő emberei.« Így állnak ma is egymás mellett, marquis Pósakint: Arm in Arm mit Dir fordere ich mein Jahrhundert in die Schranken! ami magyarul annyit tesz: »lessük. mikor hívnak meg ismét ministereknek!«

Még le sem járt az 1867-ki év, s már kölesös elégedetlenség uralkodott Horváth és a ministerium között, mely a zsidók egyenjogositásáról szóló törvényjavaslattal acutabb szint öltött.

Horváth eredeti törvényjavaslata ugyanis általános vallásegyenlőség s vallásszabadság elvét célozta, mely szerint »a polgári s politikai jogok gyakorlatában a vallás nem tesz különbséget.« A javaslat a ministeri tanács által alakított át specialis zsidóemancipatio törvényévé — mint mondatott, mert az elsöre a legfölsőbb szentesítés megnyerése nem volt valószínű; de talán inkább azért, mert a ministerek többsége inkább hódolt a bon-sensnak, mint egy ocsónak látszó, de következéseiben drágán fizetendő népszerű ideának.

Horváth Boldizsár természetesen engedett, mint mindig, hanem duzzogott; uton-utfélen kínálta lemondását: csak ott nem, ahol elfogadhatók volna.

Duzzogott, s a ministerium elleni nehezteléseiről való confidentiái szájról-szájra jártak. Ő egyáltalán sohasem volt ministerileg begombolva. Közlékenysége mindig meglepő vala. Nem azon válogatós, a személyt megbecsülő és ezért megbecsülhetlen bizalom volt az, melylyel a legzárkózottabb kormányférfi is megtisztel egy-egy jellemes embert, ha csak azért is, hogy véleményét hallja: hanem asszonyos fecsegés. Sokszor, kivált ha friss föllehevülésében volt, még a provinciából jött ügyes-bajos embernek is elpanaszolta bajait, s »küzdelseit a ministeri tanácsban«, úgy, hogy an-

nak a jámbor provincialis embernek elállt a szeme szája. Hogy ilyenkor az igazságügyminister mint szabadelvűségének martyrja és demokrata tündökölt: az magától értetődik.

Azonközben mégis ő volt a kormány legtöbb javaslatainak s intézkedéseinek védelmezője s képviselője az alsóházban; akár egyeztek azok elveivel s nézetével, akár nem.

És valóban ez is volt az ő hivatása, mely tehetségeinek megfelelt volna. Tárca nélkül »speech-minister«-nek kitűnően sajátosítva volt. Ön-nézetiben ingadozó, gyenge; másokéit könnyen elfogadó; s ha elfogadta: elég szellemmel s ügyvédi routine-nal bíró, hogy azokra a legjobb érveket is megtalálja; végre oly szónoki tehetség, mely csekély meggyőződés mellett is nagy hévvel tud küzdeni: a kormánynak oly kitűnő képviselőjévé teendette a parlamentben, amily rossz szakminister: mert akarata gyenge, emberismerete semmi, nem gyakorlati ember, s végre nem munkaerő. Értem: nem a szakszerű, száraz ügyekkel való folytonos elbánás, nem a rendszeres munkásság embere.

Egy minister sem jajgatott annyit, mint ő, a sok munka miatt. A rossz világ azt mondja, hogy az esti órákban annyira kimerülten üldögélt ott-hon, hogy rendszerint egymagában »patience«-ozott, vagy egy pár csinos kis macskával játszadozott: ami ha nem is felel meg azon fogalomnak, mit az ó-római statusférfiak »nobile otiummal«

összekötötték: mindenesetre azonban igen ártatlan módja a lélek üdítésének.

A legtöbbet várta azonban tőle az ország a codificatio terén; s ebben csalódott leginkább. Codificationalis költségeket kérni el nem mulasztotta elejétől fogva; de midőn pár év elmúlt s semmitsem tudott fölmutatni: a ház előtt teljesen elveszett hitele annyira, hogy megszavazta ugyan a codificationalis költséget, de nem az igazságügy-ministernek, hanem a minisiterelnöknek.

Horváth Boldizsár ezt is lenyelte.

De bizony tett valamit: a polgári törvénykönyv kidolgozásával megbízott egy amily szellemes, oly szeleburdi tanárt, Hoffmann Pált, ki a könyvből tudós compilerok non plus ultrája, s azonkívül magyarul írni sem tudván: compingált egy országosan föltűnt javaslatot, mely azóta általános derűtség okozása után a legdühösebb reclame dacára ismét letűnt, — és amely Horváth Boldizsár practicus szerződése következtében elnyelt 7000 forintot honorarium, 5000 forintot nyomtatási költség fejében: summa 12,000 frtot.

Mint codicatorról tehát Horváth Boldizsárról hallgatni fog az 1867-ki epocha jogi anarchiájának siralmas krónikája.

De ha már négy év alatt sem polgári, sem büntető codexet nem szült tevékenysége: legalább lássuk mit akart, mit tett Horváth Boldizsár az igazságügyi reformok terén?

Ez a kérdés dönti el azt, vajjon Horváth Boldizsár qualificalva volt-e igazságügy-ministernek?

Nem reflectálunk azon tucatszámra menő törvényjavaslataira, melyek elakadtak a clubban, vagy melyeket, mint a kapkodó törvényhozó experimentatióit visszautasították az osztályok.

Kegyelmes feledés fátyolát boritjuk továbbá a »katonai biráskodásról« szóló liberalis törvényjavaslatára; mert abban kegyetlenül üldözte a sors. Miután ugyanis beleegyezett a ministertanács s maga Deák is, — azonban a közvélemény, de főleg az ellenzék annyira felzudult ellene, hogy Deák Ferenc is engedve a pressionak, nyílt ülésben megtámadta: Horváth Boldizsár szép csendesen visszavonta azt. Nem dobta oda a tárcát azok lábaihoz, akik cserben hagyták s compromittálták, hanem — ismét csak duzzogott.

Más törvényjavaslatai is csak lényeges változtatások után fogadtattak el, miután gyökereesen kiforgattattak. De akármennyire változtatták s forgatták ki: ő abban megnyugodott: legfőlebb duzzogott.

Egyik intézménye Horváth B.-nak a sennitőszék föllállítása, melylyel — mint már akkor szakértő, de gyakorlati emberek gyakorlatiatlan theoretikusok ellenében mondták és irták és mint azóta untig bebizonyult, — az igazságszolgáltatás menetébe egy hátráltató kerék illesztetett be, mely nem egyéb, mint a magyar prókatori furfang által a pörpatvarkodásra fölhasznált eszköz. Minden nem szobatudós, hanem gyakorlati jogász azt fogja mondani, hogy azon bíróság, mely a dolog érdemében ítél, bizonynyal a formaságok kérdésé-

ben is képes ítélni; entia superflua pedig non sunt multiplicanda, kivált oly országban, hol mint nálunk a magasabb képzettséggel bíró bírák ugy is ritkák, az államjövedelmek pedig precariusok.

Azonban Horváth Bódi gyermekes büszkeséggel kérkedett e nagy alkotásával.

A liberalisoknak tartott külsőleges apró újítások passiója, mely őt jellemző, s nem a reformszellem komolysága nyilatkozék továbbá abban is, hogy az ősi hagyományos »hétszemélyes tábla« neve, mely minden osztálybeli lakosoknak ajkán máig is él, a »legfőbb törvényszék« idegen név által pótoltatott, melynek már csak azért sincs értelme, minthogy mellette és a formások megítélésében fölötte áll a semmitőszék; minélfogva a subtilitásokat nem értő nép most már nem tudja: hogy melyik hát a legfőbb?

A hétszemélyes tábla nevének eltörlésével egy nem közönyös, de mindenesetre ártatlan conservativ hajlam fölött győzött a külföldi chablon majmolása. Ellenben azon sokkal lényegesebb kérdésben: vajjon a kir. ítélő tábla egyesülve maradjon-e Pesten, avagy több pontokra osztassék el az országban? ezen kérdésben engedett Horváth az ó-conservativismusnak.

Tudniillik, hogy igazságosak legyünk: ebben Horváth Boldizsár célzatai helyesek voltak. Csak-hogy mint rendesen, nem volt elég ereje célzatai mellett megmaradni.

Hanem ha a földologban engedett, egy mellékesben diadalt aratott.

Horváth Bódi azon percei egyikében, midőn fölébredtek benne a demokratikus bogarak, fejébe vette, hogy mily nagy dicsősége lesz az majdan a késő századok szemében, ha a legfelsőbb törvényszék első elnöke, kit a felelős magyar miniszterium nevezett ki, nem nemes ember. Mily rop-pant haladás a liberalismusban — a nyolcszázados multhoz mérve!

Csak hogy nehéz dolog volt ez Magyarországon, lévén az egész intelligencia, kivált a birói kar, nemes emberek.

De Bódi erélyes ember. Erélylyel pedig minden sikerül.

Az egész ministeri tanács ellene volt; de Bódi kimerithetlen volt a speechelésben. Andrassy már nagyon unta a dolgot; midőn egyszerre jelentik, hogy a török követ jött látogatására, ott kellett hagynia a ministeri tanácsot; de midőn kiment, unottan mondá:

»Csináljatok amit akartok; csak végezzetek.«

És így lőn meg, kit Horváth B. óhajtott.

Bódi hazajövet örömében az asztalra csapta kalapját: »Győztem — ugymond — a minister-tanács ellenére kivittem, hogy nem nemes lesz a legfelsőbb törvényszék elnöke!«

És hát ki volt a demokratikus candidatus?

Az egy igen tisztességes ur, aki valójában nem is volt régi nemesi családból való, hanem polgári születésű:

csak hogy véletlenül a helyett, hogy régi ma-

gyar király, hát uramfia Bach kormánya által nemesített meg »de Bártfa« praedicatummal

Ilyen demokrata Don Quixotte volt az a jó Bódi!

Legnagyobb szerű monumentuma törvényalkotói kontárkodásának azonban azon polgári pörrendtartása, melyet ő valóságos béatituddal valódi mesterműnek hirdetett: s mely alig lépett életbe, a becsületes ügyvédek, a pörlekedő felek, a bírák fölajdultak hatása alatt. Egyedül a huzavonából élő zugprókátorok Eldorádóját alapította meg vele: ezt a dicsőséget meg kell neki hagyni!

*

*

*

Széchenyi egy ízben elnevezete Kossuthot: misericordianusnak.

Reménylem, hogy Horváth Boldizsár megtisztelve érzendi magát, ha azt mondom, hogy e név kitünőleg reá illik.

Nem liberalis ő, hanem misericordianus.

Ilyen misericordianus hajlamai nyilatkoztak némely szándékolt, de soha létre nem jött, némely elvetett, és némely elfogadott törvényjavaslataiban.

Az előbbiekhöz tartozik a halálbüntetés eltörlésének jámbor óhajta; az utolsókhoz a botbüntetés eltörlése, melynek indítványát nem hogy időtlennek fölismerte volna, hanem azon fájdalommal acceptálta, hogy mért hagyta magát Irány által megelőztetni.

Ez a törvényhozók misericordianus faja, mely

a becsületes állampolgárok rovására, sőt életük s vagyonuk veszélyeztetésével elkényezteti. dédelgeti a gonosztevőket; a birtokos kárára védelme alá veszi a hűtlen eselédet és csavargót; mely soha sem talál elég garantiát a tolvajok és rablók egyéni szabadságának, a fegyencek s börtönre ítélték emberi méltóságának megőrzésére; mely a börtönöket a professionatus zsiványoknak keresett és kényelmes asylumává teszi, — mely misericordianus fajnak szíve ellágyul a gyilkos szomorú sorsa fölött, de nem bír érzékkel az áldozat szenvedései iránt, ez a misericordianus faj, mely a világért sem forradalmár, hanem csupa lágy szívűségből a gonoszok iránt — kockára teszi a polgári társadalom legszentebb érdekeit, sőt lételetét.

És az e fajta törvényhozó sohasem azt nézi, hogy mi a népnek érdeke? miként s mivel lehetne jót tenni a népnek? hanem minden gondja az, hogy mi népszerű? Ama híres pörrendtartás, melynél fogva, mint minap valaki mondá: »a szegény ember nem képes igazságot keresni« — ezt illusztrálja.

Az uszoratörvény eltörléséről szóló 1868. XXXI-dik törvénycikk ezt még inkább illusztrálja. Népszerű koreszme, fölvilágosodottság jele, a nemzetgazdászati és jogtudomány magaslatán axioma, hogy az uszoratörvények elavultak, s legyőzött szempontot képeznek. Magyarország »cultúr állam« — nem tűrheti meg az uszoratörvényt. Hogy az amerikai egyesült státusok leg-

többségében csak nemrég szüntették meg, s legtöbbségében ismét helyreállították az uzsoratorvényt, hogy azoknak fentartása mellett korunk legnagyobb nemzetgazdászai egyike, Carey Amerikában erőlyesen és sikerrel küzd: azt a misericordianus nem bánja.

Hogy specialiter hazánk nagy részében a XXXI. törvénycikk 3. §-a következtében az átlagos kamatláb mennyire emelkedett, és hogy a föld népét a zsidó uzsorások systematice kifosztják, s innen-onnan expropriálják; hogy ma-holnap az egykori nemes földesur helyett a zsidó lesz az egykori jobbágybirtok tulajdonosa, s a »szabaddá« lett paraszt — eladott földeit, mint a zsidó nap-számosa vagy bérlője fogja mivelní: azt a misericordianus nem tudja. Ha tudná, tán fájna a szíve . . . de azért még sem merne az uzsoratorvény helyreállítása mellett szólalni föl, mert e misericordianus statusférfiak főjellemvonása — a népszerűtlenség előtt remegő gyávaság.

Horváth Boldizsárt mint jogtudóst is e szempontból kell megítélni. Sokan azt tartják róla, hogy ő theoreticus.

Nem áll. Az ő theoreticus ismeretei nem elég alaposak, sem nem elég szélesek, hogysem ő az elvek rendszereit átérténé, s valamelyikét sajátjának mondhatná. Reá csak azon szempont volt hatással, hogy valami »koreszme«-e? A jury koreszme; a szóbeliség koreszme! Eh bien! be kell hozni Magyarországba, akármily komoly veszélyek, akármily bolonderia legyen követke-

zése . . . Ezer szerencse, hogy nagy reformtervei egyikével sem tudott elkészülni.

Ő nem theoreticus jogász: hanem csak in-practicus.

Jogtudományi meggyőződéseinek szilárdságát jellemzi az első bíróságok számáról és székhelyeiről szólott törvényjavaslatának története; mely egy példa a száz közül, hogy mindig csak a levegőbe épített, smilyen budgetet bir meg az ország? arra sohasem gondolt; és amely egyszersmind botlás- és zár-köve lön ministeri pályájának.

Nem mondunk titkot, mert hisz az egész ügy a nyilvánosság előtt folyt le, hogy az igazságügyér javaslata eredetileg azon elvből indult ki: nem sok járásbíróság, és azok is korlátolt illetékességgel: hanem minél több társasbíróság, törvényszék. Ha nem csalódunk vagy 180-at óhajtott. Hja még volt néhány kaputos ember »Vazs« megyében, kinek hivatal kell vala!

A 25-ös bizottság ellenkező nézetből indult ki. És az igazságügyminister — capitulált; s az ellenkező elvre állván, aszerint módosította munkáját.

Azonban a 25-ös bizottság a húsvéti ünnepek alatt meggondolván a dolgot, megváltoztatta nézetét, húsvét után visszatért az igazságügyminister eredeti elveire; csak hogy mégis reducálta a tsvszékek számát. Horváth B., kit előbb a 25-ös bizottság arra birt, hogy az ő t. i. a bizottság vezérelvét fogadja el: most nem tudni minő pressióra vissza-

fordult, s ismét helyesnek találta a bizottság új álláspontját, mely előbb az övé volt.

Minister aki tudja: mit akar és akarni tud, — pedig ezt tudnia kell — ahelyett, hogy magát mint egy nürnbergi fakatona hol jobbra, hol balra irányoztatni engedné, maga fog adni irányt.

Ha meggyőződése van, azt ki fogja fejezni, és a bizottmányt s az országgyűlést i gyekezni fog annak meghódítani. Ha erélye s ügyessége van: ezt el fogja érni. Ha nem bírja elérni: akkor lemond. De magával mint egy bábuval játszani semmi körülmények közt nem fog. Ilyen tétova, ingadozás, következetlenség, határozatlanság, minőnek ezen ügy lefolyása példáját adta, önéretes minister mellett elő sem fordulhat.

Igy nyilatkozott akkoriban a közvélemény, s én csak azt regisztráltam, midőn 1871. május 3-kán a főnebbi sorokat irtam, s a következő sorokkal zártam be annak verdictjét ministeri képesítéséről: *)

»Egész eljárásában, mióta minister, semmi tervszerűség, semmi átgondoltság, semmi tájékozottság. Minduntalan új irányokat követett, és alig indult meg egy terve, midőn ismét újabb benyomásnak engedvén, azt elejté, és semmit bejezni nem volt képes. Négy évi elvtelen kapkodás után igazságszolgáltatásunk ügyén a legparányibb módon sem tudott lendíteni. És ha a mulasztás titkos okokon mult, és nem az ő tehetségén: legalább

---

*) Lásd Kákay krónikája 1871. 18. sz.

nem tőn semmit, mi az eliteltetés elől őt, mi nevét a jövőnek megmentené.« Amivel mindig ijesztgett — lemondani nem tudott.

Senki a demokrátiát nem compromittálta Magyarországon sujtóbb módon, mint a magát par excellence demokratának nevezgető, és mint a telepítvényesekről törvényjavaslata bizonyítá némi communisticus velleitástól nem is mentt minister.

Ha a minister hibái s tehetetlensége onnan eredtek volna, mert a demokratiai elveknek talán egyoldalú kiméletlenséggel akar vala diadalt szerezni: tévedései legalább elvi alapra volnának visszavihetők, s bukása bizonyos tragikus nagysággal, az elvhűség nymbusával, nagy dolgok mérényletének dicsőségével lenne összekötve. Kárhoztatnók irányát: de tisztelnünk kellene határozottságának erélyét, meggyőződése szilárdságát.

De tettei és mulasztásai állítólagos demokrat elveinek megtagadásával járnak karöltve. Demokratánk megalkudott mindig; megadta magát mindig; meghajolt minden befolyás előtt; a pajtáskodás, a nagyuri mosoly, a politikai ellenféllel való kacérkodás, a ministertanácsban nyilatkozó kívánatok, Deák Ferenc parancsszava előtt; ő csak

Allerunterthänigster Knecht

Mir ist Alles recht !

Csak a nagy hivatásból származó büszke öntudat sugallata, az elvi következetesség parancsszava elől zárta el magát.

Horváth Boldizsár ötödfél évi ministersége alatt, alig az első hónapok kivételével, mindig

elégedetlen volt, mindig zsémbeskedett Andrássy ellen, Deák ellen, a párt ellen; — helyzetét mindig kéjelmetlennek, s már jó ideig tarthatlannak érezé; mindig is emlegette lemondási szándékát; de nem tudott a maga idején lemondani, — tudniillik mielőtt a tehetsége iránt uralkodott hitet teljesen lejártat volna. Hja! az a parlamenti ministerség is csak nagy urnak való, vagy egy Cató-nak, sőt Diogenesnek. De modern demokratának nem való.

Mert a modern demokratának uri hajlamai vannak; finom élet- és élv-érzéssel bir; a nagyuraságot is könnyen megszokja; amellet azonban családját is szereti, s óhajtáná anyagilag jó sorsba helyezni.

A parlamenti ministerség pedig precarius kenyér, ha kenyér. Ott kell hagyni többnyire, mielőtt jól lakott volna az ember.

Már tudniillik, kivévén a kivéendő kivételeket, midőn az officium non fallit, s a ministernek ugyszólván a szájába röpül bele a sült aranygalamb, úgy, hogy szinte akarata nélkül is meggazdagodik . . .

Csakhogy Horváth Boldizsár mint igazságügyminister nem pénzelt; nem is gazdagodott.

Ilyen viszonyok közt a kellő időpontban odadobni a ministeri tárcát, ahhoz jellemerő s büszkeség kell. Acél az inakban, nem pedig az a petyhüdt sentimentalismus, melylyel — példának okáért, midőn Irányi azon nevetséges váddal illette, hogy ő ölte meg Böszörményit, mire egy Palmer-

ston legfölebb egy-egy élcellel ripostirozott volna, — Horváth Bódi siránkozva panaszkodta a háznak és hazának, hogy mily nagy áldozatot hoz ő az országnak, hogy amióta minister annyi ideje sincs, hogy kedves feleségével enyelegjen, s számos gyermekeinek nevelésére felügyeljen; és hogy a házi boldogság e nagyszerű nélkülözésének egyetlen indoka a hazaszeretet, — és azon tudat, hogy ha ő leteszi a tárcát, ez az országnak kipótolhatlan kárára fog válni!

No, de végre mégis lemondott.

Lemondott, mikor már lemondása visszavételére senki se kérte; mikor leléptét senki se bánta; mikor azt a közügyre nézve senki sem tartá vesztéségnek; midőn igaz barátai csak azt sajnálták, hogy ily későn mondott le.

Midőn az égről letűnt: vele csak egy illusio veszett el, mely föltűnte óta mindig kisebbé lőn; mint a légszesszel töltött kaucsuk-gömb a vele játszadozó gyermek szomorúságára mindinkább láthatólag összezsugorodik s meglapul.

Azaz pedig nem későn, nem is korán, hanem éppen jókor mondott le. Azon pillanatban t. i. melyben a földhitel-résztársulat igazgató-tanácsa által elnöknek választatott. Olyan sinecúra, melylyel a tantiémen kívül 12,000 frt fizetés, s 2000 frt lakbér volt biztosítva, s mely a Krach előtti időkben 3—4-szer annyit hozott be, mint a minister fizetése.

A demokratának is élnie kell! Azonban kijelenté lemondásakor, hogy a val. belső titkos ta-

nácsosi címet nem fogadja el. Demokrata komédia. Privátim, s kivált a Verwaltungsrathok üléseiben — mert azóta még néhány bank és vasut elnöke vagy igazgató-tanácsosa lőn, — a keresztelt és nem keresztelt zsidó collegák által, mint általában minden körben: derüre-borura excellentiáztatja magát.

Tehát épen jókor lépett le családapai szempontjából, melynek döntő voltát egész eljárására tanusítja az is, hogy minister utódához, midőn átadá a hivatalt, csak azon kérést intézte, hogy fiacskáját, ki akkor végzé, vagy tán be sem végzé a jogi tanfolyamot — nevezze ki ministeri fogalmazónak — — ami ugyan nem nagy dolog, legfőlebb egy kis igazságtalanság azon már több-kevesebb évig szolgált hivatalnokok irányában, kik mint valódi demokraták, nem bírtak ily hatalmas protectióval.

Egyébiránt hogy ne érdekelte volna meg Horváth Bódi, hogy egyszer az ő javára is üzessék egy kis nepotismus, mikor ő annyi embert boldogított érdeme nélkül?

*

*

*

Ezentul kezdődik Horváth Boldizsár új acrája. A politikai téren elhallgatott. Tétlenül és szótlanul nézte: mi történik a parlamentben? minő kormányférfiak jönnek mennek? Sőt még annyi érdekeltsege sem volt a közügyek iránt, hogy a juridicai szaktárgyaknál fölszólalt volna a házban. A közéletnek elveszett.

Elnémult. Az idealista nemes törekvéseinek bezárt templomajtájára e rövid jelszót írta:

»Make money!«

És ezen új pályán csakugyan váratlan erélyt és gyakorlati érzéket fejtett ki. »Nem szalaszt el egy krajcárt sem« — mondá nekem egy zsidó volt collegája: »Jobban ért hozzá nálunknál.«

Semmi kifogásunk ellene. Jobb szeretnők ugyan látni, hogy productiv munka után gyűjt kincseket, de utóvégre, miután ma a gründolás szédelgő mestersége oly magas és mély körökben acceptált módja a meggazdagodásnak: épenséggel nem ítéljük el a magyar embert, ha ez uton is vagyonosodik. Itt az ideje, hogy már mi is — élelmeseink legyünk.

Hanem ami ellenszenvünket provocálja, — és ami arra indított, hogy e jellemrajzba egy pár adatot csuszttassunk be, melyet különben a gyöngédség elhallgattatott volna velünk: az a hypokrisis, mely a mi nagy embereinknél egyébiránt régi divat; az a humbug, melyben kivált »népembereink« oly nagy mesterek, hogy t. i. egészen másoknak akarnak tűnni föl a nyilvános életben, mint a milyenek privátim. Más emberek, midőn a tógában jelennek meg a forumon, mások, midőn otthon vannak a schlafrockban.

Horváth Bódi elérte célját: most gazdag ember.

Azonban tétlen unalmában föl-fölébred benne a politikai sport vágya.

Mondják, ha a krokodil jóllakott: kifekszik a partra, sütkérezni a napon. A népszerűség napsugaraiban.

Egy nem létező liberalis párt élén képzelet magát délutáni álmaiban, Gorove barátjával; s egy féltucat törpe ambitio dongja körül kettejüket, kiknek révén remélnék maguknak is egy-egy — addig bármennyire elrongyolt — ministeri tárcát.

Sőt legujabban némi tüntetéssel tevé próbára a liberalis vívmányok mellett elrekedt phrasisainak egykori varázsát.

Ne ijesztgessen Bódi ur posthumus szabadelvűségével!

Ezt a szerepet ő már lejátszotta. Ő 1867-ben remény volt. 1874-ben csalódás.

1867-ben szavait hitték, tetteit várták. 1874-ben ő már csak azok egyike, kik hatalmasan járultak költséges szervezéseikkel s impracticus alkotásaikkal azon fiasco előidézéséhez, melyből most már nem 21 ember, hanem 21 arkangyal is alig bírja kitisztázni a kormányt, a parlament, sőt nemzeti önkormányzatunk hitelét!

A politikai pályát ő megfutotta, nem ugyan diadalmasan, de véglegesen.

Maradjon új pályáján: make money!

XIV.

Kerka-poly Károly.

I.

A ki, mint e sorok írója, soha sem járt Pápán, s Pápa pápáját, Kerkapoly Károlyt ott nem látta azon tanári dicssugárral övezve, melyet Carolus tanítványa egy röpiratban megörökített — az Kerkapoly Károlyt, midőn első ízben látta mint képviselőt a körben, a »házban« s a ház corridor-jain mozogni — figyelmére alig méltatta, oly jelentéktelen volt külj-lensége.

Egyszerű, kissé megviselt öltözetében ezen erőteljes középtermetű, nagyfejű embert, a földmíveséhez hasonlóan napbarnított s egyáltalán nem finoman vonalozott arcával, hétköznapi vidéki nyárspolgárnak tartotta volna, kit mint annyi más hasonszórű s szellemi színvonalu, vagyis a színvonalon alatt álló osztályosát, a korteskedés helybeli szeszélye képviselőnek küldött be Pestre.

A szem azonban ravasz áruló; s ha a lélek-buvár Kerkapoly szemébe nézett, abban, leszámítva egy kis tétovázást és gënet, mely társas érintkezéscinek szűk körére engedett következtetni, egyuttal a gondolkodó lélek mélyen lángoló tü-

zét látta lobogni, nem az ábránd, hanem a positivitás és önbizalom erős árnyalatával.

E szem azóta sok nagy változáson ment keresztül. Voltak pillanatai, mikor a kedélyesség derengett benne; volt idő, midőn a szellemi siker és diadal nemes örömétől lángolt; eljött az idő, midőn a külsiker által elkapatott lélek durvaságával gyanusítá tulajdonosát; azután gyakran elsötétült beltépelődést, s az emberek elleni haragot sejtetőn magába merevült; míg a viszontagságos élet gyors sceneria-változásaitól mintegy kifáradva — ma nem bágyadt ugyan, de kissé fényevesztett.

Hja, azóta e jelentéktelen kinézésű ember egy pénztelen ország pénzügyministerévé lőn; s ki előbb nyakas kálvinista fiuk velején kísértgeté csak a hegeli philosophia civilisáló hatását: azóta tizenöt milliónyi nép javára vagy kárára gyakorolta erős akaratának jó és rossz, szerencsés és szerencsétlen inspiratiót.

Akarjátok tudni állását a közvélemény irányában? Ezt igen egyszerűn mondhatom el.

Néhány év előtt bármi tulesapongó dicsértekkel halmoztam volna el: nem elégelte volna a tehetsége iránt uralkodott közbámulat.

Ma nem róhatok reá elég hibát, hogy nagyon is gyöngédnek, csaknem hizelgőnek ne mondjon a tömeg.

De én nem szoktam, s most sem szeretnék a tömeg izlésének hódolni.

Hogyan és mily eszközök által emelkedett ki Kerkapoly oly gyorsan a relativ ismeretlenség homályából?

Azon kezdem, hogy hazánkban föltűnni nem nehéz. A föltűnők mindig sokkal többen vannak, mint a kitűnők.

E napokban egy kis körben az ország nyomorult pénzügyi állapotáról volt a szó. Miről is beszélne most, mióta »megnyertünk mindent«, az alkotmánya helyreállítása óta oly boldoggá lett magyar ember? Az ország nyomorult állapotáról pedig Kerkapolyra átmenni ma már magától értetődik, s így mondanom sem kell, hogy Kerkapolyról is volt a szó.

»Lehetetlen, hogy tartsa magát!« volt a többség nézete.

»Ne higyjétek« jegyzé meg egyik elmésen; — »Kerkapoly helyzete mindig gyöngébb, ha az országgyűlés nincs együtt; s mindig javul, ha az országgyűlés üléséz: — mert az első esetben eselkednie kell; a másodikban pedig beszélhet. Pedig ha ő beszélhet, nem kell őt félteni.«

Egy pápai tanár pedig saját tapasztalása után úgy nyilatkozott róla: »ha Kerkapoly halálra volna ítélve, csak azt kell megengedni neki, hogy még beszélhessen; és be fogja bizonyítani, hogy tulajdonkép a birái azok, kik halálra ítéltettek; vagy ha nem ítéltettek, hát — ítélendők.«

Ime itt a rejtély kulcsa. Győzi szóval, győzi szuszszal.

De győzi érvekkel is. Ő iskolázott fő, ki tud szabályszerűleg gondolkozni. De a ki, valamint a logikai gondolkodás szabályainak használásában, úgy elferdítésében, a sophistikában is művész: mesterfogásaival kiforgatja a legjózanabb nézet mellett fölhozott legjobb érvét is. Philosophiai tanulmányait úgy használja néha, mint a lakatos mesterségét, ki álkulescsal fölnyit egy ajtót, melynek fölnyitására senki sem kérte föl. Ő is elokoskodja néha az igazság kincsét, csak azért, hogy neki legyen igaza, ha nincs is.

A philosophiának azon gyakorlati terét is nagy szorgalommal cultiválta, melyet nemzetgazdaszatnak neveznek. Ő igen erős a theoriában, a közgazdaság metaphysikájában. Eszméi rendszerek, s mindig rendelkezésére állanak.

Ő tehát jól fölszerelve jelent meg a készületlen, tanulatlan, gondolatröst képviselők között arra, hogy közülök ki is tűnjön.

De van benne vasszorgalom is, roppant munkaerővel; az eddig előtte idegen tárgyak gyors fölfogása — a belemélyedés és alaposság látszatával. Van roppant emlékereje, mely maholnap képessé tette a budget minden számtételeit a millióktól a krajcárokig kívülről elmondani.

Mind e szép tulajdonsága bizonyosan előbb vagy utóbb érvényesül vala; de gyors emelkedését mégis csak beszélő tehetségének köszönheti. Fontosabb ez szónoki tehetségénél, mely nem tartozik a magas, a classicus nemhez.

Beszédei, keveset kivéve, nem szabályszerű-

leg alkotottak: mintegy improvisáltak. Fölszedi a vita egyes pontjait egymásután, s elmondja sokszor a conclusumot, befejezi beszédét, kimondja véggondolatát; és ismét visszamegy egy ellenérvre, hogy azt is megcáfolja, mint az a birkozó, ki az arenából kimenet még egyszer megfordul, hogy földhöz vágja még azt, kit előbb ott feledett.

Hangja kevés modulatióval bíró kongó-dongó paraszthang; oly erős, hogy saját vizshangja érthetetlenné teszi beszédét. Hanglejtése helytelen; leüt, mint a sulyok, többnyire ott, a hol nem kellene.

Szavainak árja rohamosan előre rontó, mint hegyi patak mindent maga előtt ledöntő; hallgatót confundáló, gyorsirókat kétségbeejtő. Ez a természet ős ereje, mechanikai erők korlátai közé szorítva. Modora s hatása valóságos faltörőé, vasgyuróé, ki tolongó ellenei tömegét könyökével, vállai-
val, mellkasával, homlokával tolja, löki, dönti félre, hátra és előre; és elgázolja akit lesujtott. Humora — egészséges és erős; elméssége — mert még elmés is e Leviathan — megneveltet. De nem nevet, nem tetszeleg, s legnagyobb sophismáit oly goromba egykedvűséggel mondja el, hogy el kell hinni neki; és ha végre kipörölte, kidörögte magát: mintegy sebzett vadállat heroicus szomorúsággal dől le zsöllyeszékébe.

Ő nem kellemes, nem megnyerő, nem művészi szónok. Nem is szónok, hanem hatalmas beszélő.

A szónoklat egyes diadalokat viv ki. De Ker-

kapoly mindig tud bőven, tüzzel, kifogyhatlanul, sokszor okosan, mindig ellenmondhatlanul beszélni, mindig, minden alkalommal.

Midőn ellenfelei rég kifáradtak, ő még százszor visszatér a vita magvára, s azt addig forgatja, fartatja, tördeli, s újra összeilleszti, míg az ellenmondók, ha meg nem győzettek is, de legyőzettek, mert — elhallgattak.

Ő tehát, ha nem mindig győzött is, minden társas körben, conferentiában, bizottságban, osztályülésben: de annyit mindig kivivott, hogy rendkívül eszes embernek ismerték el.

Beválasztatott a pénzügyi bizottságba, majd a delegációba, itt pedig a hadügyi al-osztály előadójának.

Ebbeli jelentése nagy benyomást tőn. Ha katonára írta volna, senki se csodálja vala. Hogy azonban egy szerény polgári állású képviselő ennyire uralkodik a hadügyi közigazgatás minden részletei fölött: az bámulatot keltett. Volt ugyan egy előzménye, t. i. Giskrának néhány évvel előbb hasonló minőségben tett, némelyek szerint sokkal behatóbb, hogy ne mondjuk, szabatosabb jelentése; — mások szerint gr. Schweinitz, az akkoriban a magyar ministeriumban alkalmazva volt kapitány nyújtotta Kerkapolynak a katonai anyagot s az adatokat; annyi mégis elvitázhatlan volt, hogy rövid idő alatt ennyire áttanulmányozni egy idegen szakot, vagy a fölületességet az alaposság ennyi látszatába öltöztetni, nem közönséges tehetséget árul el.

Jött a hadkiegészítési törvény tárgyalása, és Hollán Ernő mellett ismét Kerkapoly volt az, ki a házban legnagyobb készültséggel és sikerrel mozdítá elő annak keresztülvitelét.

Ebbeli munkálatait, bizottsági jelentéseit Kerkapoly egybegyűjté, s »Publicistai dolgozatok« címe alatt külön füzetben is kiadta 1868-ban, egyetemben néhány országgyűlési beszédével, és a »P. Napló«-ban megjelent cikkeivel, mikben mind a hadkiegészítési, mind számos financiai kérdést, sőt és dohány-egyedáruságot, egyenes adótörvényjavaslatokat tárgyalta; miknek inkább polemicus, mintsem alapos módszere nem annyira, mint inkább nehézkes modora, s csavarszerű (gewunden) érvelése volt az, mely szakavatottságának és sokoldalú készültségének hitelét emelte.

Szóval Kerkapoly roppant munkásságot fejtett ki ez időben; és annak sikere is volt, mert capacitásának híre nőttön nőtt. Gorove azt már rég fölismerte, s kísérletet tőn őt ministeriumába államtitkárnak meghódítani. Kerkapoly ambíciója azonban úgy látszik, vagy positiv kilátásai is már magasabbak voltak, semhogy kedve lett volna oly nagy férfiú adlatusa lenni, mint Gorove; vagy nyeregül szolgálni, melyet mint a közmondás tartja, mikor ütnek, a számarat vélik.

Mert hát Andrássy is, kiben különben sokkal erősebb a subjectivitás, semhogy emberismerő volna, méltányolni tanulta ezen faragatlan gyémántot. Benne megtalálni vélte azon egyént, a kire szüksége volt, hogy az eddig nominális »honvé-

delmi« ministeriumot valósítsa. És így lőn Kerkapoly államtitkár a honvédelmi ministeriumban, és e ressortnak képviselője a házban; ki míg gr. Andrassy »nagyban és egészben« tárgyalta a honvédelmi szakmát, részéről a detaillek egész tömkelege fölötti souverain uralmát documentálta.

Gróf Andrassynak különben nem szokott imponálni valamely realis és gyakorlati ismeret. Ellenkezőleg: ami előtte ismeretlen, amiben járatlan, azt megvetni, és az abban való gyakorlati jártasságot becsmérelni szokta. A detaileket unja, s a részletes referádáktól borzad.

Eleinte Kerkapoly sem volt szerencsésebb másoknál, s ugyancsak megvöröséskrétazhatta a kalendariumban azon napot, melyen oly szerencsés volt miniseréhez bejuthatni, s egy-egy sürgős ügy referádáját nyakába sózni. Azonban a honvédügy par excellence gr. Andrassy ügye volt. Ő teremttette — helyesen-e, vagy helytelenül, az mindegy; de neki kellett abból valamit alkotni. Igen erős motivumok küzdöttek itt rendes blasirtsága ellen, és így szokatlan érdeklődéssel viseltetett az ügy iránt. És mondják, hogy egy izben a frisirozásnak szánt órát is csaknem öt perccel rövidítette meg; egy reggel meg nem nézett le lovaihoz az istállóba, csakhogy Kerkapolylyal szólhasson. De már én ezt nem hiszem.

Kezdette tehát lassankint méltányolni azon tanácsosát, ki neki »nagyban és egészben« meglevő intentiói értelmében, — a részletekre nézve pedig oly kerekded, oly egyöntetű kész munkát ho-

zott, mely neki mindinkább annyira tetszett, mint ha csak — saját műve volt volna.

Más oldalról Kerkapoly is teljesen rabja lett gróf Andrássy személyisége varázsának. Ő valóban szerette »Gyulát.« Elismerte geniének. A kölcsönös elismerés ezen talaján pedig csodálatosan összesimult az önfejű, s egyszer megragadt eszméjétől eltérni nem szokott prémier, s a keményfejű, makacs kálvinista tanár.

Gyakran megtörtént a ministertanácsban, hogy gróf Andrássy valamit állított, vagy véleményezett; Kerkapoly ellenmondott, s egy pár érvet hozott föl ellene; mondják, hogy nem a leg-erősebbeket, mikre Andrássynak nem volt nehéz válaszolni. Kerkapoly megadta magát, s a minis-terelnök örült, hogy oly diadalmasan capacitálta a tudóst.

Például Kerkapoly állított valamit, amire Andrássy azt mondta, hogy — ez számárság.

Ez ugyan nem diplomaticus kitétel, hanem »wir Mädchen unter uns«, collegák és barátok közt a rövidség okáért is használtatik; mert e szó »számárság« a hosszadalmas körülírást s unalmas okoskodást fölöslegessé teszi.

Kerkapoly nevetett, vagy egy jó vastag élcel ripostirozott, mire Andrássy is nevetett, vagy nagy komolyan monda: hát hadd halljuk, miért volna ez számárság?

Ilyenkor aztán a minis-terelnök kifejtette magasabb s kivált külügyi szempontokból az ügyet; mit mondanak Párisban? mire készül Bismarck?

mig végre Kerkapoly bevallá, hogy »én az én korlátoltabb szempontomból nézem a dolgokat s nem tudhatom azt, mit te, ki magasabb látkörben mozgatsz; ha így áll a dolog, természetes« — és a többi.

Ezen önkénytelen hódolat Andrássy magasabb látköre iránt méltán hízelt volna neki, ha gr. Andrássy hű ember volna.

Mindinkább megtetszett neki azonban az igénytelen egyéniségű genie; nem győzte gyors fölfogását magasztalni, melyet az »ő eszméi« iránt tanusított. Mig viszont Kerkapoly megtanulta Andrássynak oly diplomatie adni elő gondolatait s véleményét, mintha azok tulajdonkép tőle, t. i. Andrássytól erednének; minélfogva bizonyos is volt, hogy azok el fognak fogadtatni. És így lőn lassankint, hogy Kerkapoly nem csak a honvédbakancsok és átillák ügyében, hanem a közkormányzat minden ágában Andrássy grófnak csaknem egyetlen tanácsosa lőn, kitől Andrássy minden mások fölött szívesen fogadott az emlitem hízeltgő módon nyújtott oktatást azon közigazgatási s kormányzati ügyekben, mikre Andrássy magas szempontjából megvetőleg szokta mondani: »Végezzétek el, a hogy akarjátok, én ehhez nem értek.«

A két férfiú közti viszony ilyen stadiumában történt, hogy Lónyay itt hagyta a kissé már megcsappant pénzügyministeri tárcát, s Bécsben ütötte föl sátorát Eugen herceg hajdani pompás palotájában.

Kit terjeszthetett volna föl Andrássy ő fölségének mást, mint Kerkapolyt?

No, de Kerkapolyi nem ért a financiához!

Majd megtanulja. Kerkapoly nem talentum, Kerkapoly portentum. Ő soha se volt katona, nem is foglalkozott hadügygyel, vagy katonai adminisztrációval. Mégis ő szervezte a honvédelmi minisiteriumot. Midőn John altábornagy s közös hadügyminister vele értekezett e dolgokról, meg volt lepetve e »civilista« katonai ismeretei által. »Mióta foglalkozik ön katonai ügyekkel?« »Tizennégynap óta,« volt a válasz.

Hja, a minek Kerkapoly nekifeküdt, azt meg is tanulta. Tizennégynap alatt kívülről tudta, hány öl posztó kell egy ezred fölruházására? hány fényes gomb? hány rőf zsinór? hány mázsa talpbőr? mi ennek az ára? meddig tart egy pár bakancs? hány komisz kenyér esik hetenkint egy compániára? mibe kerül egy font lőpor? hány töltés kél el egy óra alatt, ha hat zászlóalj folyton tüzel, s 13 lövést csinál minden legény egy másodpercben? leszámítva azoknak százalékát, kik átlag hasfájást kapnak s félreállnak? milyen százalék-arányban döglenek el a katonalovak? végre, hány millióba fog kerülni, ha százezer főre menend a honvédsereg? És az egész számtömkeleget úgy tudta odavágni a hallgatóság fejéhez, hogy csakugy zúgott bele.

Nem ért a financiához? — Csak ért úgy, mint Kautz Gyula. — Csak úgy tudja ő is definiálni, hogy mi az érték? — mi a pénz? Van fo-

galma a »rente« elméletéről; különösen tanulmányozta az adó kérdését; ez pedig a fő. A pénztárkezelés sem boszorkányság, csak pénz legyen benne. A pénzügyi adminisztrációhoz pedig nem kell értenie; ott vannak beamterei.

Az államjószágot kezelni? Ahhoz vannak gazdasági ismeretei, neki is volt Pápán ötven hold földje.

Hát az erdészet, meg a bányászat? a konyha-só, a marha-só, meg a keserű só, és a dohány-monopolium? és az áldott bélyegadó!

Hiszen ha portentum is, nem káptalan a feje, hogy mindent tudjon!

Majd beletanul. Neki mint miniszternek csak vezetni kell, »nagyban és egészben« intézni; a detail-t elvégzik csekélyebb emberek.

Szóval, gróf Andrássy meg volt győződve, hogy kitűnő választást tőn, s hogy Kerkapolyban olyan pénzügyminiszterrel boldogította a hazát, ki Lónyay emlékét teljesen elhomályosítandja.

Minden kitűnő tulajdonságai fölött ugyanis, miket gr. Andrássy annyira méltányolt, volt Kerkapoly személyiségének még egy oldala, mely Andrássynál talán tudtán kívül némi súlylyal esett a latba.

A miniszterelnöksége alatt már tett tapasztalatok után ugyanis, mindamellett, hogy ő, mint a »gondviselés« declarált embere, magasan állt a dicsőség polcán minden versengés fölött, mégis észélyesnek látta, ha csak a kormány kellő egysége végett is, s minden kicsinyes személyindok nélkül

— olyan ministereket neveztetni ki maga mellé, kik vagy ő általa teremtetek a semmiből, és maradtak azután is semmik; vagy ha már tehetségök által kiválóbb egyének voltak is, minő p. o. Kerkapoly, legalább socialis állásuknál fogva nem nagy esélylyel birjanak önállósági velleitásaikból netalán a versengés vakmerő gondolataira is vete-medni. E részben pedig nem volt mit aggódnia, bármi nagy volt is, vagy lehetett Kerkapoly befolyása s tekintélye a parlamentben.

Lássuk már most Kerkapolyt mint pénzügy-ministert.

II.

Most már te szellemeskedő, humorizáló tár-cairó, tedd le tolladat. Ezután már csak budgetről, zárszámadásról, deficitről, lebegő adósságról, lombard-, report- s escompte-üzletről, törlesztésről, rente-ről lesz a szó . . és — üres állampénz-tárról.

Száraz dolgok, a nagy-cothurnusos vezér-cikkbe valók. Én tehát, mint az efféle photograph, inkább csak a személyi momentumokat hagyom előtérbe lépni, s ítéleteket regisztrálok, miket jól-roszul ismert tényekből vont le a világ.

Jöhet Kerkapoly, vagy előállhat »Carolus«, ki hihetőleg új röpiratban fogja hegeli tanárának pénzügyminiszteri emlékét halhatatlanítani, és adatokkal és érvekkel fogja bebizonyíthatni, hogy ezen

ítélet alaptalan: én nem adok rá semmit. Nem avatkozom a történelem tisztébe. Én nem bizonyítok semmit. Ne is higgyen nekem az olvasó semmit.

Tehát Kerkapoly Károly pénzügyminiszter!

Midőn Lónyay elment, bucsubeszédében előre jelezte, hogy az aranjúezi szép napoknak vége; a nagy kölcsön elfogyott, de a közterhek emelkedtek, s még nagyobb emelkedések bizonyos volt. A sok családi és politikai vasut már megvolt, s következett a fekete leves. A drága cadeaux-k, a párthúség jutalmi ki voltak osztva, hanem még nem voltak kifizetve. Jó erről megmegemlékezni ma: mert ha ehhez hozzáteszszük, hogy azóta rosznál roszabb gazdaszáti évek követték egymást, míg a csapások 1873-ban tömeggé gyűltek: akkor meglehet, hogy még mindig fölakasztjuk Kerkapolyt, persze csakis in effigie; hanem legalább elmondhatjuk, hogy voltak már, kik nálánál inkább megérdemelték e fölmagasztaltatást, s ő rajta legfőlebb az teljesedett: mitgefangen mitgehangen!

Más szóval: hogy bizony Kerkapolynak is megvoltak gyengeségei, vérmérsékletéből eredő hibái; — de mindenért, a mi ma fáj az országban, s hogy közhelyet használjak: még a rozsdáért és egerekért is nem lehet őt felelősségre vonni.

Pénzügyministeri beköszöntő beszéde után, mely oly megfontolást árult el, mely oly komolyan utalt a már árnyaikat előre vető nehézségekre, s a mely bár gyengéden, de mégis érthetően megfontoltabb eljárást helyezett kilátásba a Lónyay ál-

tal követettnél: ki hitte volna, hogy ez a komoly ember a legvérmesebb, legreménydúsabb, legkönnyelműbb pénzügyminister hírére fog vergődni?

De ne előzzük meg az eseményeket, hanem tekintsük Kerkapolyt mint administratort, mint reformert, mint financiért.

Mi azt már megszoktuk Magyarországbán, hogy ministereink legelőbb is szakmájuk tanulmányozásával foglalkoznak; mert mindnyájan táblabírói mindenttudók vagyunk, kik, mikor rákerülne a sor — semmit sem tudunk.

Eleinte Kerkapoly is jó tanulónak látszék. Nagy figyelemmel mélyedett bele a folyó ügyekbe s ministeri referenseit behatólag examinálgatta, nem titkolván, hogy tanulni akar. Nemsokára azonban elég erősnek hitte magát a pénzügyi közigazgatás egyik-másik szakában, hogy a maga nézetét rádiktálja referenseire; néha talán helyes érzülettel, de sokkal gyakrabban bakokat lött, miket utólag — s ez becsületére válik — maga is bakoknak ismert el. Az ilyen financministeri bakok pedig az ország népének drága pecsenye!

Neki indult egyben-másban reformeszmék kísérletének is, melyek azonban vagy elegendő avatottság hiánya miatt gyakorlatiatlanoknak bizonyultak, — s több-kevesebb kár tétele után elajtottak; vagy — a beamteri erős phalanx vis inertiae-jén át nem hatolhatván, halva születtek. Hivatalnokai különben is mindinkább respectabilis távolban törekedtek maradni tőle; megszűntek

őszinték lenni irányában, mert — magyarán szólva — féltek gorombaságától, és így néhány meddő reform-kísérletei után, észrevétlenül behálózta a beamteri hagyomány, a slendrian, úgy, hogy ma az összes pénzügyi administratio a központban nem egyéb, mint a degenerált és zavarba jött osztrák rendszer; a vidéken pedig a confusio, önkény és zsarolás chaoticus vegyülete, mely kapcsolatban a megyei közigazgatási viszonyokkal, bőven megmagyarázza az óriási adórestantiát, és azt, hogy míg a szegény paraszt marháját is exequálják, vagy a chaoticus bélyegtörvény ellen öntudatlanul is vétket elkövetőre kiszabott büntetésből tíz krajcárt sem engedett el: addig a megyei uraságok, a vagyonosabb birtokosok közül akárhányan megtalálják a nyitját, hogyan kell 5—6 évig kibujni az adófizetés alól.

Ez már magában megfejtí, miért hogy e nagy elme az organisatio s a törvényhozási reform terén oly meddő maradt, hogy az adóreformra szorító viszonyok nem tudtak egyebet kisajtolni belőle azon négy adófölemelésnél, melyek, kivált az oly közel markolható házadó fölemelése, eléggé jellemzik financialis eszmeszegénységét és egyuttal erőszakosságát.

Semmi kétség, hogy tusakodtak benne magasabb intentiók. Ő föltette magában, hogy ezen szájhazafi, de fizetni vonakodó nemzet állami érdekeinek szigorú őre lesz. És lett belőle kisszerű krajzler, ki lelkiismeretesen krajcárkodik, de elszalasztja a százezreket. Amolyan fukar-pazar, ki

a gyufákkal takarékoskodik, de egyforintos szivarral s pezsgővel él. Magyar ur, a ki észre nem veszi, hogy cselédei lopják, és házi zsidaja uzsorakamatot vesz rajta.

És hogy egyes panaszosok, vagy bérlők, vagy »befundirozott« szegény ördögök irányában szigorú, hajthatatlan volt, legyen bár az többnyire a maga helyén, hogy el nem engedett senkinek tíz krajcárt sem: az csak azért mondható kicsinyességnek, mert nagyban nem tőn semmit, mi pénzügyeinken nagyban lendithetett volna.

A mi azonban e szigort, az egyesekkel való érintkezéseiben bántóbbá, s az egész kormányrendszert sokak előtt gyűlöletesbé tette, az modora, illetőleg modortalansága volt.

Ha az a vidéki táblabíró-fajta ember, ügyvéd, birtokos vagy bérlő, kit odahaza nagyságnak, célját nem érte a pénzügyministernél, azt még eltűrte, hanem hogy ez per »maga« traktálta őt, ez több volt mint a mit elnyelni birt. »Hát tudja maga!« — — »ha magának van igaza, hát pürröljön;« mondá, s hátat fordított.

A ki Kerkapolyt ismeri, bizony semmibe se veszi egy durván kiejtett szavát; vagy ha ez nem is fogadja, avagy csak fejének félig oldaltból intásával fogadja legudvariasabb köszöntését, ezt nem aprehendálja, a ki tudja, hogy abban sem ellenszenv, sem bántó szándék nem keresendő; csak szórakozottság, benső elmerültség, legfőlebb kissé kálvinista tempó. Ő kedélyes, jóakaró, benső

ember, kinek kérge keményebb a benne rejlő magnál.

De — nem találta bele magát szerepébe.

Azonközben ő volt — mint többnyire a pénzügyérek — a legbefolyásosabb minister. A ministeri tanácsban, gr. Andrássy alatt is, ő vitte a nagy szót mindenben. A kormányzat minden ágaiba vágó minden kérdés vitatásánál övé volt az orosz-lánrész. Ő agyonargumentált minden ministert. És szívesen vállalkozott mások teendőire is. »Ti nagy urak vagytok,« szerette mondani gr. Andrássynak s Tisza Lajosnak, — »menjetek mulatni; ezt a dolgot majd elvégzem én.«

Hiszen nem is lett volna rossz ezen urak helyett egyetmást elintézni; csak aztán igazán értett volna mindenhez; csak tett volna elegendő tapasztalatokat a kormányzás terén. Azonban gyakorlati hajlamai létére talentuma mégis csak elnéveltileg művelt; logikai elmeereje és gyakorlati cselekvő tehetsége közt kitöltetlen ürré tátong. A nehéz kérdéseket a cabinetben is csak azzal dönté el, hogy — elvekre reducálta. Például: »A katonaelszállásolás községi ügy!« — Tessék! most már meg van oldva!

Ezentheoreticus észjárásmegvesztegető ugyan, és sok esetben oly meglepő, mint Columbus tojása, de ha aztán a kivitelre kerül, az ezerféle apró viszonyok közé illesztésre: akkor kiszül, hogy e bölcsesség inpracticus.

Mindezeknek dacára, vagyis mindezeknél fogva, Kerkapoly tekintélye roppant volt jóideig;

és hosszabb ideig is eltartott volna, ha pénz-, illetőleg hitel-műveletei közbe nem jönnek, melyek a nagy publicum előtt is kitárták a coulissák titkait.

Egy gróf K. Györgynek vagy Istvánnak, gróf Cs.-nak vagy más földesurnak, ki rangirozva levén, rendszerint el sem költheti jövedelmét, nincs szüksége a financ-művészetre.

Ellenben ismerünk akárhány olyan problematicus nagyuri existenciát, kiről tudjuk, hogy birtoka tulterhelve adósságokkal, jövedelme előre lefoglalva, számos családja, nagy háztartása, semmi keresménye, — és nagy lábon él mégis évek óta! Már az ilyen urnak financialis geniének kell lenni! Hogyan manoeuvriroz sok váltóival, hogy forgatja, prolongálja, hogy üti el a végrehajtást, hol kap mégis pénzt egy napról a másokra! Ezeket csodáljuk, ezek a született pénzügyministerek.

Ilyen problematicus nagyuri lételt visz a háztartását nagy lábra állított, köztudomás szerint pénztelen Magyarország.

A magyar pénzügyministernek tehát hasonlóképp financialis genie-nek kell lennie; valóságos ezmesternek.

Azonban Kerkapoly a financier, ismét nem lehet más, mint Kerkapoly az administrator és minister.

Ha vasutak, üzletek, kölcsönök, építési vállalatok iránt államszerződések kötéséről volt szó: tudta ő, hogy a pénzemberek — pénzemberek. Első gondja volt, hogy meg ne csalják. Ez igen helyes.

Hanem második gondja volt, hogy ő szedje reá őket; a theoreticus ember a régi practikusokat, — műkedvelő a mestereket. Gyanakodó volt ő: de nem óvatos. Ravasz akart lenni, s lőn »overfine.« Píffígségein rajta kapták, s neki vége lőn.

Ha egy consortiummal valami fölött alkudozott, bármennyire előhaladtak is az alkudozások, előzetes pontok megállapittattak, biztosíték kéretett vagy adatott is: ő még más, sőt több üzérrel is alkudozott »titokban.« Egymásra licitálta őket; egyiket a másik kedvező ajánlataival ijesztgette. Mint ő hitte, titokban.

Ő bona fide, az állampénztár érdekében lehetőleg »nyomni« igyekezett a vállalkozókat. Ha valaha csak egy évig is valamely nagy banknál szolgált, s gyakorlati üzletről ismereteket szerzett volna, tudhatta volna, hogy ezen egész ravaszságnak csak két eredménye lehet, de egyik sem az, melyet ő attól várt.

A »titokban« egymás ellen licitáló vállalkozók ugyanis végtére eszükre térnek, s miután ugyanis mindennap együtt esteliznek az Európában vagy Grand Hôtel-ben, s mindenik elmondja a többinek, hogy ő már mennyire ment a pénzügyministerrel, mindenik azt hiszi, hogy ő kapja meg az üzletet, de egy sem bizik benne: szintén »titokban« megegyeznek egymásközt, s a helyett: hogy egymást megrontanak, osztoznak a geschäftben, kiki egy bizonyos százalékgig. És eszerint a píffígg pénzügyminister akármelyikkel köti meg a szerződést: az mindig ugyanaz, és ő le van főzve.

Vagy pedig oly exorbitans föltételeket követel a pénzügyminister, hogy becsületes üzletemberek már azok mellett nem vállalkozhatnak, s inkább visszavonulnak: egyik schwindler azonban elfogadja a lehetetlen föltételeket is, cautiót is ad természetesen; mert ő tudja, mit akar; s az ő gondja lesz aztán kijátszani a szerződést, és a pfiffig pénzügyminister ismét le van főzve.

Azután az is megtörtént, hogy hosszú alkudozások után végre éjjeli tizenkét vagy egy órakor aláírják az illetők a szerződést; azonban Kerkapoly nem alszik egész éjjel, és reggelre csakugyan kigondol megint valami pfiffig föltételt, egy-egy új alineát: reggel jönnek a bankárok, hogy majd átveszik a pénzügyminister által is hivatalos formákkal aláírt okmányt, s bámulva hallják az új föltételt, mely az egész szerződést lényegesen alterálja.

Jurátus korunkban az igaz mi még másképp is megtréfáltuk a rendesen compareáló házalózsídót. Paprikát hintettünk kabátja zsebébe, hol a zsebkendője volt; vizet öntöttünk a kalapjába. Az öreg Mandelbogen nagyon haragudott; de máskor is eljött, s olesón vette meg ócska nadragunkat.

Hanem a nagy tőkepénzesek, a solidabb-nemű vállalkozók, európai nevű bankárok nem kénytelenek eltérni az efféle juratusi stickliket, ők a szegények megélhetnek nélkülünk is; a világ nagy és a kinek pénze van — gyümölcsözőn elhelyezheti azt akárhol. Ők szívesen nyernek

Magyarországon: de nem szorultak Magyarországra.

És így a solidabb házak lassankint visszavonultak minden magyar államüzlettől; némelyikök uton-utfélen kinyilatkoztatta, hogy »ezen emberrel« — t. i. Kerkapolylyal szóba sem állok. *Le vide se, faisait autour de lui.* És a mint halljuk, a legújabb kölcsön kötésekor nem is értekeztek Kerkapolylyal hacsak a minisiterelnök Szlávý nem volt jelen.

Egyébiránt e miatt Kerkapolynak jó ideig nem is fájt a feje. Bármily antagonisticus lőn iránya és állása Lónyayval: ennek hibáiból mégis a legnagyobbat örökölte. Nem okulva Lónyay első kölcsönének fiascóján — ő is szeretett apró emberekhez fordulni. Neki is volt házi zsidaja s factotuma, mint minden bukó-félben levő magyar vagy lengyel urnak. Ő inkább azzal érintkezett, mint valamely nagyobb házzal. Vannak családi titkok, miket röstell egy derangirozott ur mással pertractálni, mint apró házi zsidájával.

Egyszer csak azt látta a világ, hogy a magyar pénzügyminister váltóival, vagy elzálogítandó értékpapirjaival házalni jár egy európai piacról a másakra egy pesti bankigazgató, kitől leleményesség, sőt genialitás sem tagadható el, de a ki mindenesetre sokkal kisebb ember, sem-hogy a pénzvilág aristokratiájában acceptálva volna.

Azt is már régebben, még 1872. nyarán rebesgették, hogy megtörtént, hogy az állampénz-

tárnak egy nap esedékes 800,000 frtot kellett volna kifizetnie, s nem volt miből. Egy szép nap a lánchid-szelvényeket kelle beváltani, s nem volt miből »Hadd várjanak,« mondá Kerkapoly, »azok ugyanis gazdag emberek, »várhatnak.« És ez a készületlenség apróbb összegekre is kiterjedt s gyakrabban előfordult; ezt már a verebek is csiripeltek. Avatottabbak szerint még jobb idejében is megtörtént már, hogy Kerkapoly elutazóban lévén, illető tanácsosa figyelmeztette, hogy pár nap múlva ennyi s ennyi százezer frt fizetendő. »Majd gondoskodom róla«, mondá nyersen; elutazott, nem gondoskodott, még azt sem mondta meg, hová lehet utána táviratozni. Ministertanácsosai aztán szaladgáltak ész nélkül, míg magukon valahogy segítettek. Megtörtént, hogy a kir. zálogház pénzt kért, de az állampénztár »um und auf«-ja 300,000 frt volt rézkrajcárokban. Társzekerekre lett volna szükség a rézkrajcárok átszállítására.

Hát még mikor a rossz idő beállt, s a mulékony baj chronicussá vált?! Mikor megszűntek a bevételek és már elzálogosítva voltak az ingó államértékek; és a folyó kiadások fedezésére ma 2, holnap 3, holnapután öt milliót — maga sem tudta csak nyolc napra is előre, hogy mennyi lesz — kellett itt is, ott is összekunyorálni? Ekkor tünt ki gondatlanságának egész borzadályossága.

De az önhitegetés, a reménykedés, a theoriákra alapított bevételi calculusok nem hagyták el akkor sem a mi vérmes pénzügyministerünket, nem hagyták el máig, és csak hagyjátok szóhoz jutni: ugy elő-

demonstrálja, hogy 1875-ben nem lesz már deficit, hogy a földadó-szabályozás maga tizenhat millióval fogja emelni a bevételeket, hogy ilyen-olyan hó-kuszpókusz által akár száz milliót lehet még kisajtolni ezen országból, melyben nem találni embert, kinek megtakarított tőkészkéje vagy fölöslege volna!

Egyébiránt kárhoztatni lehet a cynismusig menő adófölemelési jámbor óhajításait: de ne irigyeljétek tőle vérmes optimismusát, öncsaló ferde számvetését! Neki már ez egyetlen kincse — mert ő csakugyan mint financier azon stádiumba jutott, mint az a dilettans kártyás, ki leül a »spie-lerekkel,« azt hívén, hogy ő tud játszani, és veszít — mert nem ért hozzá; — azután meg mire el-tanult volna már egy pár fogást, akkor már foly-tonos »pechje« van; s elveszti azt is, miye előbb még megmaradt.

Ilyen pechje van már Kerkapolynak azóta, mióta talán óvatosabb, és kissé ügyesebb lenni megtanult volna. A mihez nyul — arany helyett vízzé válik.

Eljött a bécsi krach, mely megrendítette Magyarországot is, és a bukás szélére hozta azon pesti pénzüzeteket is, mikkel eddig praeferenter dolgozott; melyek az utolsó államkölcönt még nem helyezték el; melyekkel megkötötte a végvi-déki faüzletet; melyek megalkották volna a papi-ron levő escompte-bankot.

Ez javította volna a nemzeti bank irányábani helyzetét. A krach következtében pedig jobban rászorult a nemzeti bankra, mint valaha! Most

szemére veti egy volt, de hasraesett minister, hogy miért nem oldotta meg a bankkérdést két rossz év alatt, melyet a kiegyezés idejében megoldani elefedett, 1867-től 1871-ig, pedig jobb évek folyama alatt, elmulasztott ugyanazon ministerium, melynek szerencsétlenségére egyik »sulyos« tagja volt az akkori kereskedelmi minister, Gorove ur, ma ministerelnöki candidatus a — holdban.

Most már csak üssük a kaputost! Üssük Kerkapolyt. Példának okáért, miért is kötötte meg a faüzletet czekekkel a kis schwindlerekkel? Hiszen köztudomásu, hogy voltak ajánlatai több triesti háztól is, melyek megbízhatóbbak voltak.

De hiszen csak kísérlette volna meg ezekkel szerződni, hogy rároffent volna az összes journalistika, és hogy érték volna egymást az interpellatiók a házban, hogy »mikor három hazai bank kész volt elvállalni, és nemzeti szellemben, magyar nyelven vezetni ezen üzletet: akkor a pénzügyminister idegeneknek játszakezére »a nemzeti« vállalatot . . .« mert hát a consortium mögött állt ám azon 40–50 emberből álló erős párt az alsóházban, az egyetlen erős párt, melyben soha sincs programválság, soha sincs szakadás . . . az üzerek pártja.

Ezer szerencse, hogy a pénzügyi bizottság meghiusította a zsilvölgyi kőszén- és vasbányaüzletet; most egy botránnyal több terhelné az ország reputációját, és egy malomkövel több a pénzügyministert, amiben ártatlan!

A bécsi krachot befejezte a hazai krach, a roszt termés; állambevételek helyett jöttek az egerék, kolera, általános lamento. Azon momentumok egyike állt be, midőn a pénzügyministerek mintegy arra látszanak teremtvé lenni, hogy a közindignatio villámhárítójául szolgáljanak.

Ime, ez a fatum, melynek csapásai alatt most titáni erőfeszítéssel és a kétségbeesés humorával vergődik a tragödia hőse. Elérte őt a kérlelhetetlen Nemesis, a miért gr. Andrássy Gyula őt pénzügyi talentumnak tartotta, és ő hiúságában ezt elhitte. A csalódások tragikomödiájához pedig a drága bemeneti jegyet fizeti az ország, az oh-nép!

*

*

*

És mégis kár ezért a Kerkapolyért! Fényes elme, sok tanulmány, roppant munkaerő, becsületes célzat, tiszta jellem; sok szép emberi tulajdon — — pár év alatt lejárva!

Igen, igen! Kerkapoly az egyetlen kitűnő ember, kit az 1867-ki korszak szült. Nem volt elég erős, hogy különb legyen koránál; hisz különben nem is emelte volna föl az őt anynyira. Mert a kor a szédelgők és szédelgés kora. Pedig szédelegni csak arra nézve előnyös, kinek nincs veszteni valója. Kinek van mije — az érje be vele: ne szédelegjen, mert elvesztheti a mije van.

Ez illik az üzérekre, illik az államférfiakra.

XV.

Gróf Lónyay Menyhért

ministerelnökségének története.

I.

Már évek előtt, mikor Lónyay még remény volt, úgy nyilatkoztam róla, mint a ki az ő gyakorlati tulajdonaihoz a közvélemény kötötte várakozásokat osztja.

Mikor még ellenzék volt, mondtam róla, hogy azon kevés ellenzékiek egyike, kiknek kormányzati ösztöne van.

Az 1867-ki fordulat magasra emelte őt. A 67-ki kiegyezés létrehozásában s végrehajtásában közreműködők közt ott áll Deák Ferencz, Andrássy, Csengery és Eötvös mellett; a gyakorlati kormányzat szervezésében tevékenysége mindazokét fölülmulta.

A kiegyezés művében nagy érdemei mellett — követett ő el nagy hibákat is. Sokat keresztül vitt az ország érdekében, csinján és ravaszul. Sokat eltévesztett, mert könnyen vette; sok kérdést megoldatlanul hagyott, p. o. a nemzeti bank ügyét, mert Andrássyval együtt sietett eredményt fölmu-

tatni, sietett a kiegyezést létrehozni, sietett a kormányra jutni: gondolván, hogy a megoldatlan kérdéseket majd megoldják ők később, s talán még könnyebben. Ezt gondolták a maguk idején Majláth-Sennyeyék is. Csalódtak ezek is, azok is.

Mint pénzügyminister fő érdeme: a pénzügyi igazgatás rendezése alólról fölfelé; nem mintha új alapra fektetett jobb rendszert állított volna föl az osztrák rendszer helyébe: hanem nagy érdemnek kell elismerni már azt is, hogy a közigazgatás fonálát megszakadni nem engedte, s nagy gyorsasággal szervezte meg a magyar ministeriumot, s olvasztá egy organismussá össze az eddig Bécsből dirigált pénzügyi közigazgatás számtalan közegeinek hálózatát.

Ő egy magában erre nem lett volna képes; de tudta kiszemelni a jeles tehetségeket; a korán elhunyt Grenzensteint; maga mellett tartá a később államtitkár-helyettesé emelkedett derék Madarassyt; megtartá a kissé copfos, de szakmáját, a dolány-egyedáru kezelését ex asse értő, s a fanatismusig becsületes Fluckot; mint új embert megnyerte Weningert, kinek nagy képességei időve mind fényesebben érvényesültek.

Lónyay nem szolgált soha, s a szövevényes pénzügyi administratiót csak fölületesen ismerte: de azon érdeme megvolt, mely egy minister lényeges megkivántatóságaihoz tartozik, hogy hasonló szakférfiakat fölismerni tudott, tanácsaikat követte; és végre könnyen tanulván s gyakorlati

ember levén, maga is rövid idő alatt kellő tekintéllyel s nyomatékkal kormányozta ressortját.

Mint financier birt ő régtől fogva legnagyobb reputációval; és épen mint ilyen rosszul indult meg pályáján.

Ravasz gondolat volt tőle a magyar kormány-
nak mindjárt első évében egy nagyobb kölcsönt
kötni; akár volt szándéka őszinte, mely annak cé-
güül szolgált: t. i az országos vasutrendszer kiépi-
tése, akár csak az volt légyen utó-gondolata, hogy
a rögtön úgy is be nem ruházható kölcsön-összeg
az állampénztárban oly tartalékot képezzen, mely-
hez nem várt, de nem lehetetlen szükség esetén
nyulni lehessen.

De a kölcsönműtét keresztülvitelében ügyet-
len, vagy hogy gyengédebben szóljunk, szeren-
csétlen volt. Egyéni hajlamainak, melyek a poli-
tikai téren is nagyban félrevezették, megfelelőleg
a helyett, hogy még szüz magyar államhitellel a
külföld első házaihoz fordult volna, harmadrendű,
sőt egyenesen szédelőgők hírében álló egyénnel
kezdte meg működését.

Főügynöke volt Kiss Miklós, egy 48 előtti
gavallér, ki az emigráció idejében Párisban nagy
financier családba házasodott bele, s változó sze-
renesével üzte a tőzsde-sportot, — mig csakugyan
beletört a bieskája nyelestől, — és a ki épen ez
időben csak negatív milliókkal dicsekedhetett: ez
volt a magyar kormány fő ügynöke. Ez pedig a
kölcsön műtétet inscenisorozó, és az első magyar
állampapírt a világpiacra hozó bankárul kisse-

melte Haber Móric, egy párbajairól s bolond sticklieiről híres, de finansziális szempontból kétséges hitelű embert. Harmadik a szövetségben egy alsó rendű bécsi zsidó journalista volt.

A kölcsönműtét eredménye az volt, hogy Habernak fizettünk provisiót? Kiss Miklós negativ milliói positiv százezrekké alakultak át s a szegény zsidó journalistából pedig, kinek különben is érdemtelen működését a tőzsdén Lónyay szolgálatában tagadni nem akarjuk: lett gazdag ember, és Ritter von Schlesinger.

Hanem a kölcsön megbukott. A magyar állam-hitel az első pofont kapta. És végre is a hazaszer-te sokat szidott bécsi bankárok, Rothschild, Wodianer és Sináék állították helyre a kudarcot, s biztosíták az első magyar állampapírok elhelyezését.

Azonban e csorbát Lónyay nem sokára kiköszörülte. Tetteje s ügyessége helyreállította hitelét kifelé; és bizonyos idő múlva a mérvadó bécsi bankárok, kik eleinte csak megvetőleg szóltak róla, leleményes, ravasz és avatott financiernek ismerték el.

Az a szerencséje is volt, hogy jó termő évek alatt kezdődött pénzügyministersége. Már 1867-ben tetemesen túlhaladta az államjövedelem az előirányzatot; 1868-ban a közvetett s közvetlen adók, dohány, a díjak és jövedelmek bevételei még inkább emelkedtek. Az export nagy volt. A bejött pénzfülösleg és emelkedő hitel lendületet adott a vállalkozási szellemnek. Bankok és gyárak s egyéb vállalatok keletkeztek részvénytársulatok alapján.

Vasuti tervek gomba módra termettek; minden műszaki előmunkálat és átnézhetés nélkül megszá-
vaztattak; száz meg száz milliókra állami kamat-
biztosítás adatott. Volt munka, volt vállalkozási,
közvetítési, tőzsdei nyereség. Az ország in dulci
jubilo uszott. Mindez a helyreállított alkotmány
diadalaként ünnepeltetett. Az Andrássy-kormány
kéjelgett a nagyszerű siker mámorában. Főváros
szépítése, boulevardok, operaházak, paloták és
szobrok tervezettek, vagy meg is rendeltettek; —
semmi se látszott oly merész vagy költséges vál-
lalatnak, mely a nagy, szabad és gazdag Magyar-
ország erejét túlhaladná.

A kártyavár már alig egy év múlva reá meg-
rendült. Pesten kitört a pénzválság. A bőséget
szükség, a hitelt bizalmatlanság váltá föl. Az új
vállalatok többnyire nem elég tőkével keletkeztek,
vagy mindjárt eleinte úgy kirabolták a gründerek,
hogy még gyári épületeiket sem bírták kiépíteni,
vagy ha azok fölépültek: nem maradt üzleti tőke.

Az így eleve drága kölcsönpénzzel dolgozó
vállalatok nagy hamar megakadtak; meg is buk-
tak: a többiek hitele is csökkent; a Bécsben nem
jegyzett magyar értékpapírok árfolyama épensé-
gel illusoriussá vált.

Ez volt a sors részéről az első intelem; —
a melyet 1873-ban követett csak az igazi fekete
leves.

Hanem már ezen első szédelgési epocha is ki-
mondhatlan, és pedig a politikai téren is nagy
horderejű erkölcsi befolyást gyakorolt közviszo-

nyaink továbbfejlődésére. A szemtelen pénzhajlászat, a megvesztegetés, már 1868-ban vette kezdetét; mely később ragály gyanánt dult a képviselő házban is. Ekkor kezdődött a szédelgő gründerek hajtóvadászata többé-kevésbé kiválóbb vagy jó nevű politikai egyéniségekre és mágánásokra. — kiket érdektársakká avattak, hogy tisztesebb neveik pajzsa alatt annál biztosabban üzhessék rablásaikat a jó nevek által elcsábított birkaközönségén.

Innen keltezendő a később a pártokat is felémésztő s feloszlató érdekpolitika uralomra jutása, melyben a képviselők nagy részének állása, szavazata attól lőn függővé, mely consortiumhoz tartozik? hol van mit nyerni?

Lónyay már az 1870-ki budget készítésénél látta be, hogy a chronicus deficit beáll; és igyekezett collegáinak költségvetéseit reducálni. Hogy ez, ha sikerült volna is neki, nem adott volna megfelelő eredményt, — azt fölösleges mutogatni. De elég volt arra, hogy collegái irányában úgy is hideg viszonyát még inkább kihűtse. Szabadulni iparkodott, és miután élete ezen korszakában még lépten-nyomon kísérte a szerencse — épen jókor hívott föl Bécsbe közös pénzügyministernek.

1870. május 16-kán a házban tartott bucsu-beszédében kiérezteté, hogy már az előző években sem álltak oly fényesen a financiák, mint az ő ügyes budgetei után következtetni lehetett volna; de épen leplezetlenül kitárta, hogy ha a kormány

és ház más utra nem tér — »nem kedvező jövőnek megyünk eléje.«

Nem kimélte Lónyay e beszédében a szemrehányást is.

»Mi a helyett, hogy a jövedelmek folytonos emelkedésével felérő összegnek legalább felét a legsúlyosabb adótételek mérséklésére fordítottuk volna: kivált az utolsó időben, nagyobb mérvben, mint a jövedelmek emelkedtek, növeltük kiadásainkat;« úgy mond; de elfeledé, hogy ő is tevékenyen járult vasutvállalatok kamatbiztosításaival sat. e tulkiadások emeléséhez; — és végre, akkor adta a jó tanácsot mikor elment, tudván, mily nehéz azt követni.

Mint mondtam, épen jókor hivatott Bécsbe.

Mi előzte meg e meghívást.

Legelsőbben Becke halála után azon tekintet, hogy a közösiügyi ministerek legalább egyike magyar legyen.

Lónyay sikerei itthon és a fölséges ház magán ügyeiben, a toscanai s modenai hercegeknek az olasz királyi udvarral való vagyoni kérdéseik elintézésében ügyes eljárása, tekintélye, mint szakférfiu, jelölték ki őt ezen állomásra.

De más részt nem csak annak tudata, hogy a magyar állampénzügy Aranjuezi szép napjai lejártak, más indokok is kívántossá tették előtte távozását. Különösen az ő és gr. Andrássy között lappangott antagonizmus.

E két főtagja a cabinetnek nagy személyes ellentétet képeztek.

Andrássy szellemes, de nem gyakorlati, köz igazgatás körében járatlan, részletekkel ismeretlen, ez ellenben practicus, szakismeretekkel bíró, a kis- csiségek fontosságát is méltányló.

Andrássy contemplativ, cunctáló és szenvedőleges; Lónyay munkás, cselekvő, a meggondolatlanságig gyors elhatározású.

Andrássy ideges, de nyugalját megtartó, idejére várni tudó; Lónyay szenvedélyes, elhamarkodó.

Mindkettő önfejű, sőt makacs.

És így az egyéniségekben megvoltak már az összeütközések magvai, miket erjedésben tartott női versengés és ellenszenv.

Megannyi ok, a miért Lónyay szívesen távozott; Andrássy meg nem bánta, hogy tőle szabadul; ámbár nem szerette, hogy Lónyay fölfelé, t. i. Bécsbe bukik.

Még Lónyay jóformán el sem ment: már akkor rebesgették, hogy mint miniszterelnök fog visszajönni. Maga nem nyilatkozott, de nem esoda, ha tán így gondolkozott, és ha e célra irányzá lelki szemeit. Sokan biztak tehetségében; személyes barátai is voltak; a belügyek lassu fejlődése is csökkenté a hitet a többi miniszterbe, fokozta a Lónyayba vetett reményeket. És végre a körülmények áramlata is kedvezett neki.

Beust csillaga kezdett halványulni.

Andrássy nagy előszeretettel gyakorolta a külügyi politikában azon befolyást, mely a dualisticus államrendszerben a magyar miniszterelnö-

köt megilleti; s most épenséggel elutasíthatlan volt, midőn Magyarország a monarchia európai föllépésében nyomatékokat gyakorolt, mert Magyarország pacificatiójából merité a birodalom új erejét, hitelét.

Beust minden oldalra a kialakulás embere, — a tárcza megtartása árán sokra kész, Andrássy irányában ébredező féltékenységét jó ideig oly ügyességgel takarta el, hogy világos antagonismussá nem lőn versengésük.

Andrássy viszont oly gyöngéd tapintattal érezteté a maga súlyát, mellőzhetlenségét, hogy a surlódás észrevehető alig volt. Andrássy nem intrigált, de a helyzet a versengés jellemével birt, s az mintegy a levegőben volt.

Azonban Beust alól észrevehetőleg kisiklott a talaj.

Az ő minden ellentétet kiegyeztetni törekvő politikája, s mindenbe avatkozó nyugtalan mozgalmassága a centralistikus alkotmányhű párt és a cseh u. n. foederalistikus ellenzék között oly kétértelmű posztióba hozta, hogy míg emezt — mely benne gyűlölte az idegent, a jöttmentet, a protestantst, a mint nevezni szereték e körök, a szédelgőt, kinek pénzügyleteiről sok szégyenletes adomát tudnak beszélni, — le nem fegyverzé, addig elveszíté ama pártnak, s a reichsrath és sajtó vezetőinek bizalmát; pedig kivált a sajtót ügyesebben fölhasználni egy minister sem értette úgy mint ő.

És így lassankint a német centralistikus körök és lapok is foglalkoztak azon eszmével, hogy

a már tarthatlan Beust helyébe legjobb volnagr. Andrassy, ki az osztrák-alkotmányt legujabban Hohenwarthtól megmentette! »Er ist zwar ein Ungar; aber ein Liberaler;« holott e körökben eddig crimen lesae majestatis Austriae volt még a gondolat is, hogy magyar ember közösügyi — hát még külügyminister legyen!

Hasonlókép az udvari körökben is kezdett meghonosulni Andrassy külügyministerségének eszméje.

Ha ugyanis az udvar fél az orosz-szláv politikától, mely a foederalistáké: méltan tartott a már nagyon elhatalmasodó nagy-német propagandától is; hisz a németliberalis közlönyök, mihelyt nem tetszett nekik valamely belpolitikai mozzanat, azonnal többé-kevésbé nyíltan utaltak oda, hogy az osztrák-németek esetleg tudni fogják, hova tartóznak.

Döntő helyen nem akartak szakítani a gasteini politikával; jó viszonyt akartak a német császársággal: de nem biztak az osztrák-németek vezéreiben, célzataikban. Ezért volt Andrassy a helyzet jelöltje, kinek politikája szintén a porosz-szal való barátságos viszonyra irányul ugyan: de a ki „magyar« s bizonynyal nem óhajtja az osztrák-magyar birodalmat a német birodalomba telerelni; ép oly kevésbé, mint azt szláv birodalommá alakítani át.

Emelé Andrassy abbeli esélyeit ama »prestige«, hogy míg Austriában oly nagy a zavar: Magyarországon »minden jól megy«; és ez az ő ér-

deme. De egyuttal ez hátráltatta kineveztetését, mert általános hiedelem volt, hogy Andrássy elementével össze fognak zavarodni az ügyek Magyarorszáiban is.

Ide haza azonban a dolgok mélyébe látók erről máskép gondolkoztak.

Gr. Andrássy nem volt vezér. Passivitásával, és a fölmerült nehézségek ellenében »majd lejárja magát« politikájával — inkább a vezetettnek szerepére jutott. Vitte a hazafiui áradat, vitte a liberális áradat. Előörse és utörője volt az ellenzéknek a honvédkérdésben. A telepítvényesi törvényjavaslatban gondtalanul ragadtatta magát Horváth B. proletári politikája által. Erősen küzdött a baloldallal: de ez őt folyvást toltá előre pályáján; megfordulni nem birt; még fönmaradt népszerűségi csekély tartaléktőkáját veszélyeztetni nem akarta.

A belügyek rendezése sehogy sem tudott megindulni. A ministerium — pedig azt Andrássy teljes önkénye szerint állitá össze — minden impulsus nélkül tengődött. A ministerek mindenike maga számára dolgozott vagy nem dolgozott. Organisatorius törvények nem birnak elkészülni: mert a divergentiák a ministeriumban kiegyenlíthetlenek. Andrássy már unta az egész dolgot. A kik a beállott stagnatióval Andrássyt vádolták, azok ellenében azzal mentegették őt a mamelukok, hogy a külügyek túlságosan veszik igénybe.

Általán azon különös ellentét emelendő ki, hogy ámbár ő maga a közigazgatási s törvényho-

zási részleteket unalmasaknak találta, a bürokratiai mellőzhetlen rendességtől s formaságoktól undorodott; a közszolgálatban gyakorlattal, más részt azonban a tárgyak fontosságának mérvét adó elméleti tanulmányokkal sem bírt, és ezer alkalommal blasírt fönséggel mondá: »Ehhez nem értek:« még is azon volt, hogy a kormányzat minél több s fontosabb ágaiban az elintéztést legálább közvetve magának tartsa fönn.

Oly ministeriumot igyekezett kicsinyenkint összealkotni, melynek egyes tagjai lehető kevés önállósággal bírnának, mely neki engedelmes legyen, mely nélküle ne, csak általa létezhessek. Lónyay után Kerkapolyt hívta be, ki igaz, hogy imponált neki dialektikája által és ügyesen »az ujjja köré kerítette«, mint mondani szokás; Tóth Vilmost parlamenti harcképessége miatt, Paulert mint jogtanárt becsülte: de főszempontja minde-nik megválasztásánál az volt, hogy társadalmi s politikai állásra nézve jelentéktelenebbek, sem-hogy vele csak távolról is mérkőzhetnének.

Kezében volt a miniszerelnökséggel a sajtó, az országgyűlés vezetése, a honvédelem, Budapest szépitése, vagyis a közmunkatanács. Ez utóbbi különös szenvedélyét képezé.

A miniszerelnökségben hiában antichambri-roztak az emberek; a minden nemzetiségbeli sajtó sok pénzt nyelt el, és rakoncátlanságaival fejére nőtt a kormánynak, az országgyűlés kapkodva működött; hol 2—3 nap alatt keresztül hajtották rajta a száz millió frtnyi kötelezettségekkel

járó terheket, hol hetekig dologtalanul hagyták heverni; a Deákpárt zugolódott, hogy vele nem is törődik a kormány; a mint csakugyan egyedül olyankor lovagolt közéje Andrássy, hogy összetartsa, mikor a defectió és leszavaztatás veszélye imminens volt. Budapest szépitési tervei, a középületek, p. o. a vámház levitele az alsó Dunára és egyebek, — aristokratiai műkedvelőség bélyegével birván, kétségbeejték a kereskedelmi köröket, s gunyra provocáltak minden gyakorlati embert.

Valójában Andrássy is disgustálva volt; érzé, hogy a belpolitikai helyzet nyakára nő, s elhanyagoltsága és közönye a belügyek irányában azon arányban nőtt, a melyben a külpolitika vonzereje kezdett rajta elhatalmasodni.

Ambitiójának szárnyait azonban csak annak tudata nehezíté meg, hogy az ő ereje, tekintélye s hatalma Bécsben ezideig abban rejlik, mert Magyarország relative népszerű miniszerelnöke, kinek háta mögött nagy majoritás áll a parlamentben és az országban. Ez azon talaj, melyen mint Antaeus áll. Ezt pedig elveszti lábai alól, ha Bécsbe megy. Ott ő nem lesz többé gróf Andrássy Gyula: hanem olyan külügyminister, mint más, kinek megállhatását föltételezheti politikájának sikere is, a fejedelem bizalma is, az udvari eselszövények szeszélyei is.

És ilyen gondolatok közt Andrássy akart is nem is; nem kereste, de nem kerülte a közeledő kitüntetést; de mikor órája ütött, azon önbizalom-

mal foglalta azt el, mely eddig az ő talizmánját képezé; melynek mint talizmánnak varázsereje addig tart, míg a siker; és így, ha nem esalódom, egy idő óta kissé gyengült.

II.

Gróf Andrassy Gyula külügyministerré nevezetvén ki, báró Wenckheim Béla, Kerkápoly Károly, sőt Gorove István is emlegettettek, mint az ő, t. i. Andrassy által kijelölt minisiterelnökök; mert általán az volt a hiedelem, hogy ő azt nem óhajtja, a ki az egyetlen komoly jelölt volt, t. i. gr. Lónyay Menyhértet.

Mindazonáltal Lónyay lett.

Itt meg kell kissé állapotnunk; s az eseményeket megelőzőleg egy kritikai tekintetet vetnünk azon viszonyokra s föltételekre, melyek közt Lónyay a kormányelnökséget elfogadá; mert már e kiindulási pontjában rejlenek kora bukásának okai.

A tragödia hőseinek fátuma hibáikban rejlik. Lónyay legnagyobb hibái, melyekről nem tehet: nyugtalan ambitiója, türelmetlen vérmérséklete, szenvedélyessége.

Midőn Andrassy elmentével üres lőn a minisiterelnöki karszék, Lónyaynak — oly közel ambitiója végecljához — nem volt elég lelki nyugalma átnézni a situatiót.

Nem volt az egész országban komoly versenytársa. Ő volt a helyzet ura.

Az ellenzék gyűlölte, az igaz. De ez csak jogcimeit szaporította a kormányelnökségre. A Deákpárt zöme hideg volt egyénisége irányában, az igaz; de voltak számos barátai is; — és a Deákpártnak iránta nem rokonszenves tagjai is sokat tettek föl róla, és a zilált belügyek rendbehozatalára képesnek tartották. Lónyay a pártnak — Andrássy elmente, Eötvös halála után — legkiválóbb *activ* egyénisége, kinek eszéről és erélyéről a közvélemény nagy volt.

Deák Ferenc nem kedvezőn ítélte őt meg.

Midőn egy izben, pár hónappal ezelőtt, látogatáson lévén nála e sorok írója, beszélgetésünk Andrássy Bécsbe hivatásának, és Lónyay miniszerelnökségének lehetőségére fordult, az öreg ur komolyan mondá: »szerencsétlenségnek tartanám az országra nézve, ha ez történnék:« mire én ellenvetni bátorkodtam, hogy Lónyaynak talán sikerülne rendet hozni bñ az administratióba, melyhez ért, mert erélyes és munkás ember. — Ismeretes volt, hogy Deák csak mintegy kényszerűségből s mintegy az utolsó órában békült ki Lónyay kineveztetésével. És épen e tény is mellettünk szól.

Lónyay volt a helyzet ura: de ő azt hitte, kapnia kell a hatalom külsősége után. Ő dicshatalmat volt: azonban ő fogadott el föltételeket.

Kormányelnökké neveztetett ki, de a kormány alakítása nem bízott rá. Át kellett vennie *intacte* az Andrássy ministeriumot.

Mondják, hogy Andrassy döntő helyen azon érvvel vitta ki volt ministereinek maradását, hogy azon nagy dolgokat, miket az ő vezérlete alatt megkezdték, befejezhessék. Mik voltak azok? nehéz volna megmondani. Tán a főváros rendezése?

Ha ekkor Lónyay szépen megköszöni a l. f. bizalmat, és — Meranba megy, fél vagy egy év múlva diadalszekeren hozatta volna őt vissza az ország!

Lónyay elfogadta a ministereket, s megkö-
tözött kézzel lábbal érkezett meg minis-
terelnöknek. Elfogadta a ministereket, a mi hiba volt, de
kelletlenül, és alig érkezett le közējök, ezt el is
árulta: a mi még nagyobb hiba volt.

Nem kérjük, Lónyay lett volna-e az az em-
ber, a ki egy tekintélyes tetterős kabinetet tudott
volna összeállítani, — nem jelentéktelen szemé-
lyes hivekből, hanem arra való férfiakból? nem
kérjük egyelőre, volt-e, lett volna-e ekkor kor-
mány-programmja, átható organisatorius tervei?

Hanem az bizonyos, hogy ministertársai nem
tőle függvén: ő függött tőlök; és saját program-
járól többé szó sem lehetett.

Érezte ő ezt; és mint temperamentumánál
fogva várható volt, éreztette is ministertársaival,
hogy szabadulni szeretne tőlök; de ezek jól tud-
ták, hogy erre nincs elég hatalma. Az egységes
kabinet két hadi táborra oszlott: az egyiket az
elnök képezte, a másikat az egymással solidaritást
kötött ministerek, kiknek egyike Andrassyra, má-
sika Deákra támaszkodhatott.

Hinc clades derivata.

Az így előkészített situatióba Lónyaynak lehetetlen lett volna bele nem buknia, még akkor is, ha maga nem követett volna el kis és nagy hibákat.

Azonban mindjárt eleinte kis hibákon kezdte. Föllépett Andrássy után S.-A.-Ujhelyen követjelöltnek, s megbukott. Nagy hévvel karolta föl a Nákóház megvétele országháznak; mely terv általános visszatetszéssel, az ellenzék részéről azonnal nemtelen gyanúsításokkal fogadtatott. Ellenezte az ugynevezett »nagy vasuti tervet,« mely iránt előleges szerződést Kerkapoly, Szilávy, Tisza már aláírtak. Jól tette-e ezt? és miért tette? azt vitatni nagyon messze vezetne. De ez is növelé közte és társai közt a dissonantiát.

No de térjünk a történet sorrendjére.

1871. november 16-án mutatá be magát a háznak, egy saját célzatait illetőleg általánosan tartott, az 1867-kiműt és alkotóit dicsőítő, — ennélfogva jelentéktelen beszéddel.

Csak a közelgő választásra való célzása szurt ki a beszédből, és szúrt az ellenzék szemébe, míg az Andrássy alatt mindent-elsimításhoz szokott gyenge idegzetű Deákpártiak azt kissé erősnek s kihívónak találták.

Ministerelnöksége elején a történt kormányváltozás alig nyilatkozott a folyó, s többnyire másodrendű országgyűlési tárgyalásokban. Az eltévesztett telepítési törvényjavaslat fölött folyt tovább a viat.

A bírák kinevezése egy felől, más felől az új törvényhatósági törvény alapján történő megyei restauratiók körül folyt a >kenyérmezei viadal<; legtöbb megyében a Deákpárt jött többségbe; az ellenzéki megyék és hírlapok e fölötti boszankodása tölté be a léget. A baloldali megyék cifra föliratokat küldenek az országgyűléséhez a főispánok candidationalis joga és a virilisták intézménye ellen; a megye-nemesi demagogia feje Mocsáry az Ellenőrben mutogatja, hogy ezek a szabadsággal ellenkeznek. Tisza K. indítványára Bihar hasonértelmű körlevelet ír a megyékhez.

Jobboldali lapokban az öt évi országgyűlés eszméje pengettetik; az erre célzó törvényjavaslat már ő fölsége elé terjesztetett. Ellene és mellette foly a szöhare a lapokban.

Ezen izgalmakba vegyül a horvát kérdés. Horvátországban fölülkerekedik a nemzeti ellenzék; mint hallik Lónyay alkudozásokba bocsátkozott vele.

Valamint e bonyodalmakat, úgy örökölte Lónyay az 1500 bíró, és 7000 ember kinevezését az ügyészi, jegyzői, telekkönyvi állomásokra; úgy vette át készen az 1872-ki államköltségvetést is: melyen tehát semminemű reformjavaslattal nem igazolhatta takarékosági politikáját, vagy egyéb reform törekvéseit, miket tőle vártak; s melyet 1871. december 1-én kezdé tárgyalni és a karácsonyi szünnapokig nem tudott befejezni a ház.

A honvédelmi ministerium tárgyalása, mely újév utánra maradt, alkalmat adott Tiszának a kö-

zós hadsereg ceterum censeojának minden évben visszatérő változatára, mely az eddigieknél szelidebb modoru volt. Lónyay válaszában sulypontja abban feküdt, hogy kideríté, miszerint a kormányban történt változás a közös ügyek terén eddig követett irányán legkevesebbet sem változtatott.

A Deákpárt viselete is a budgetvitában correct és egységes volt. Ámbár a pártméhében némi forrongás volt észrevehető. Divatba kezdett jönni a »független« Deákpárti elnevezés; mely jelezte azokat, kik Lónyay személye iránt közönyösek, s inkább idealis Deákistáknak akartak látszani; mely nevet azonban különösen negélyezték azok, kik a történt kinevezések által érdekeikben megsértettek, vagy bármi más »realis« panaszt rejtegettek szivökben a kormány ellen.

A deákpárt bomladozásának ezen jeleivel párhuzamban nyilatkoznak a baloldálnak is vajudásai. Egy független középpárt alakulása régen emlegettetett. Gróf Károlyi Ede és Keglevich Béla, b. Podmaniczky Frigyes és Prónay József, s mások kilépnek a baloldali körből, — a nélkül, hogy a Deákpárthoz csatlakoznának. Rebesgetik, hogy maga Ghyczy elégületlen pártja viseletével, és saját pártállásával. A jövő események vetik előre árnyaikat.

A horvát kérdés törésre látszik kerülni: mert jan. 19-én a horvát országgyűlés feloszlattatott. Általán az erély politikája váratott Lónyaytól: ez azonban mindenki nagy meglepetésére ismét fölvette a nemzeti párttal az alkudozások fonalát:

melyet több ízben ismét elejtett, ésismét fölvelt: de ministersége végéig a kérdést megoldania nem sikerült.

A kormány elleni agitációnak egyik erős emeltyűje volt 1867-től fogva a megoldatlan maradt bankkérdés. Ez azon tűzhányó hegy, mely el-elcsendesül, és ismét dühös eruptióval tanúsítja mérgét. E nemzeti bank igazgatóságának jelentése a közgyűléshez megjelen; s ez a t. k. arra emlékeztet, hogy a magyar kormány már 1870. júl. 18-ki jegyzékében ígérte meg a bankügynek a legközelebbi ülésben a ház elé hozatalát; és ez máig sem történt meg; ezzel indokolja az igazgatóság abbeli jogát, miszerint a magyarországi fiókok datióját leszállithatja.

E fölött roppant vak lárma, mely visszahat az országgyűlési tárgyalásokra is, és szaporítja az interpellációkat, melyeknek ugysis nagy részök van azon szép eredményben, hogy a budgettvörvény csak február elején jó létre; említésre méltó azonban a hosszadalmas bankügyi vita eredménye, mely Trefort ismeretes indítványának elfogadásából áll.

Ezen föltületes vázlatból is láthatja olvasónk, hogy Lónyay három havi elnöksége alatt semmi nyoma sem nyilatkozik még önálló tevékenységének, egy új kormányzati aerának; valamint az országgyűlési tárgyalások is ugyanazon modorban folynak le, mint az eddigiek.

Ennek magyarázatát is jeleztük már. — A fordulat február 22-kén áll be, midőn t. i. az alsóház a választási törvényjavaslatot veszi tárgyalás alá.

III.

Külföldi, ki nem ismeri Magyarország történetét, melynek folyamában akárhányszor jön elő, hogy a törvényhozás egy reformot ígér, — sőt bizottságot is választ, sőt a bizottság ki is dolgoz valami törvényjavaslatot: és egyszer csak közbe jó valami kis háboru, s az egész reform elalszik; és ötven év múlva a törvényhozás megint ott kezdi a leckét a hol ötven év előtt elhagyta.

Külföldi ember tehát csodálkozva hallaná, hogy hazánkban még mindig olyan választási törvény van érvényben, mely 1848-ban a forradalmi napokban rögtönöztetett, s melyben ki van mondva, hogy az csak egy esetre szól: a legközelebbi képviselőház választására.

Már ebből következtetné a külföldi, hogy e törvény okvetlenül hiányos lehet! Hátha, még ismerné az azóta történt socialis átalakulást, és a törvény végrehajtásában fölmerülő visszaélések legióit!

Uj választási törvényjavaslat beterjesztését tehát igazoltnak fog tartani mindenki a priori, a nélkül, hogy részletekbe bocsátkoznánk.

Hanem az már más kérdés: helyes volt-e azt az országgyűlési időszak végén, a harmadik év lejártának közeledtével terjeszteni be?

Az, hogy az Andrássy-kormány »laissez aller«, és »majd lejárja magát« politikájától megboesáthatlan mulasztás volt azt előbb nem vinni keresztül: kétségtelen.

Hanem ha már elmulasztatott, szükséges volt-e kapuzártakor még tárgyalás alá vétetni? Hiszen tudva volt, hogy a célba vett reformok, a törvényjavaslatnak a visszaélések korlátozására számitott intézkedései nem csak a szélsőbalra fognak lalálós csapást mérni, hanem a középbalnak kilátásait sem fogják előmozdítani. Előre látható volt tehát az ellenzék kétségbeesett ellenállása.

A Deákpart bizott rendithetlen majoritásában, de elfeledte a házszabályok hiányosságát, mely lehetővé teszi aránylag csekély számú ellenzéknek is, végtelenre nyújtani ki a vitát.

A saison pedig végére járt.

Február 21-én kezdetett meg a törvényjavaslat tárgyalása. A belügyminister Tóth Vilmos, kinek oroszlánrésze volt a törvény szerkesztésében, vezette be a vitát, talpraesett szakszerű beszéddel.

Az általános tárgyalás március 2-án befejezhető volt. Minden oldalról elmondattott minden pro et contra; zárbeszédet tartattak a ministerek és az indítványtevők részéről. De ekkor indult csak meg az eddig parlamentben még nem látott, nem hallott vita. Megtörtént az angol parlamentben is, hogy egyesek által manoeuvreből órákra nyuló beszédet tartattak. De itt egész serege indult meg a szólóknak; s három napig féktelen nyerseségekben vetélkedtek a bal és kivált szélbal,

szónokai; és azután még tíz napig huzták ki a vitát s végre is lehetlenné tették a háznak határozat hozatalát.

Az ülések tartama 2 óra helyett 3 óráig hosszabbítottatott meg, hogy az ügy mielőbb letárgyaltassék. Marcius 5-kén az ülés végén Madarász József azon kijelentett szándékkal kezdi meg beszédét, hogy a 3 óráig hátralevő időt kitöltse, hogy az nap szavazásra ne kerüljön a dolog.

Ugyan az nap a Deák-club azon indítványt fogadja el, hogy a ház 3 órán túl is terjesztheti ki üléseit.

A marcius 6-ki ülésben egy szélbali indítványt tesz, hogy másnap egy képviselő — (a szélbali Gonda László) temetése miatt az ülés 1 órakor zárassék be.

Gr. Lónyay a mellett szól, hogy a temetés miatt két órakor zárassék be az ülés, de 5 órakor ismét vétessék föl. Azután az egyik ülésről másira átmenő beszédek meggátlására indítványozza, hogy az ülés ne 3 órakor zárassék be, hanem a házszabályok értelmében hatalmaztassék föl az elnök, hogy a ház kívánata szerinti bármely időben zárhassa azt be.

E fölött hosszú vita keletkezik; végre a ház a szélsőbal ellenzése dacára elfogadja Lónyay indítványa első részét, mely szerint másnap öt órakor folytatassék az ülés. De a fölött, vajjon indítványa második része is elfogadtatott-e? új hosszú vita keletkezik, végre az elnök fölteszi még egyszer a kérdést: vajjon a ház Lónyay javaslatának

második részét is elfogadja-e? A ház többsége föláll mellette. Az elnök a szélsőbal roppant lármája között kimondja a végzést.

Erre Madarász József névszerinti szavazást kér. Jobboldalról kiáltják: hogy a határozat ki van mondva. Szélsőbalról: hogy nem hallották.

Az elnök általános orditozás között 5 percre fölfüggeszti az ülést. A szünet alatt egyes csoportokban zajosan tanácskoznak. Az ülés újra fölvétetvén — a fölött foly a vita: vajjon névszerinti szavazással döntsék-e el az, hogy névszerinti szavazás legyen?

Végre nagy zaj után visszaveszik indítványukat a szélbaliak, és csak arról történt névszerinti szavazás: vajjon Lónyay indítványa elfogadtasék-e? Ez aztán 175 szóval 102 ellen elfogadtatott.

Ezután a ministerek benyujtanak oly törvényjavaslatokat, miknek tárgyalását még ez ülészen vélik befejezendőnek; de a mit már senki sem tart valószínűnek. Ezek közül kiemeljük az országgyűlési időszaknak három évről öt évre kiterjesztéséről, és az incompatibilitásról szóló törvényjavaslatokat.

Ezen intermezzo után Madarász hosszan folytatja tegnapi hosszú beszédét. A szavazás ismét holnapra halasztatott.

Marcius 7-én már a kétségbeesés fegyvereivel folyt a küzdelem a házban. A jobboldal resignatívally hallgatott; várta a szavazhatás pillanatát, mert ekkor diadala biztos volt.

A szélső ellenzék minden tagja declarálta és fogadatba is vette abbeli elhatározását, miszerint kérvények előadásával, interpellatiókkal, mindenről és még valamiről tartandó beszédekkel, minden tárgy eldöntésénél névszerinti szavazás követelésével addig huzza ki az időt, hogy a kormány egy előterjesztése se válhassék törvénynyé.

A középbal kifejezte nyíltan, tudta, hogy ezen eljárás nem szép ugyan: hanem mégis örül azon, hogy helyette a szélsőbal kaparja ki a gesztenyét.

A szélbal érezte, hogy a választási és az ötévi ülésszakról szóló törvények nyakát szegik. Azonban a középbal is érezte, hogy élénken ajánlata a választási reform; az ülésszaknak öt évre kiterjesztése pedig legalább is lassu halál volna reá nézve is. És így természetes volt, hogy »moralis« támogatásában részesíté a szélbalt.

A délelőtti ülés csakugyan civakodásokkal, kérvényekkel, interpellatiókkal huzatott ki. Délután 5-kor ismét összeült a ház — általánosan izgatott hangulatban.

A szélső balról indítvány tétetett, hogy határozza meg a ház, meddig tart az esti ülés.

A jobboldalról Zsedényi hangsúlyozza, hogy az ülés bezárása elnöki jog. Hosszas és elkeseredett vita kezdetett meg e kérdés fölött. Tisza Kálmán officiense szárnyai alá vette a szélbaliakat, s kijelenté, hogy, ha az ülés zárideje határozatilag ki nem mondatik: naponkint tizszer fogja indítványozni az ülés bezárását? Kerkapoly pénzügyminister méltósággal kijelenté, hogy az ellenzékre

lárul az ország és világ előtt a felelősség a mulasztásokért. Lónyay miniszerelnök pedig azt mondá, hogy egyedül az ellenzéktől függ az ülés bezárása, ha t. i. szónokai abbahagyják a vitát.

Hosszu vita után az ellenzék névszerinti szavazást sürget e kérdés fölött.

A többség folytatni kívánta a tanácskozást 9 után is. Ekkor meg Mátyus ur (baloldali) azt a kérdést veté föl, hát mikor legyen az ülés vége? A szélsőbal rögtön egy határozati javaslatot ad be, hogy az ülés 10-ig tartson. E fölött aztán vitatkoztak, azaz, hogy monologizáltak a bal s szélső bal tagjai fölváltva majdnem éjfélig, s mikor a névszerinti szavazás épen éjfélkor elveté a javaslatot, az akkor még cátoilag szereplő Győrffy Gyula azt veté föl, hogy új nap kezdődött, erre pedig ülés nem hirdettetvén, a ház oszoljék szét. Ez új kőnc volt a szélső balnak, és megindultak új szeméttől áradozó beszédei.

Beszéltek bolondabbnál bolondabbat, agyafurt ostobaságokat; a mi kitelik miveletlen, tudatlan embertől, ha részeg fővel beszél. Némi észszerűséggel egyedül Vidlieskay ur őrzöngött; két óráig értekezett az absolutismus, liberalismus, bölcsészet elméleteiről, a görög költészetről, az egy legénynyel dolgozó iparos családéletének kellemetességeiről. érdekesen ecsetelvén saját biográfiájának előadható részeit is. A jobboldal hallgatott következetesen és számos tagja álmodozva gyönyörködék az ékes szavakban, padra hajtva fejét.

Madarász interpellálta őket: szándékoznak-e

felelni, miért alusznak? Az elnök ekkor föltette a kérdést, hogy akarja-e a ház a »tanácskozást« folytatni? Egyhangu felelet: »nem!« — Így lett vége éjfél után 1¹/₂ órakor a bohóc-jelenetnek, melyen a szereplők nem viseltek ugyan ezerszinű harlequin-öltönyt, de úgy viselte magát mindenik, mintha padimentumot verő csörgősipka lett volna fején. A karzatok telve voltak folyton, hisz kitünő »hetz« volt ez! Jó, hogy a gáz oly sárga fénybe vonta a házat: legalább nem látszott a pirulás az arcokon a parlament méltóságának e cynicus lealacsonyítása fölött.

Nem kevésbé érdekes látmányt nyújtottak a ház folyosói; mert a hosszú baloldali fecsegéseket s ordításokat unott képviselők nagyobb része a corridorokba menekült. Ott álltak s ültek kisebb-nagyobb tömbökben, nagy izgalomban, tanakodva, recriminálva; hol erélyt, hol — s minél inkább haladt elő az éj — engedést tanácsolva a nyugtalanul ki-be járó s köztük meg-megforduló minisztereknek. Némelyek elfutnak vacsorálni, de följegyeztetik hova mennek, hogy netáni szavazás esetére behivathassanak; s ismét visszajönnek. A ki szerét teheti, elnyújtózik egy lócán vagy divánon és alszik.

Lónyay gróf pedig mindinkább elvesztve önuralmát, halvány arccal, idegesen jár ide-oda, sóhajtoz és kezeit tördeli. Ő engedni szeretne, de a belügyminister nem enged; s nehéz volna a zavarban eltalálni, hogy az engedésnek vagy kitarásnak van-e többsége a Deákpártban?

Mindenki örül, midőn végre haza mehet ágyába.

Marcius 8-án s 9-én ministeri és pártértekezletek, fegyverszüneti s békéltető tanácskozmányok folynak, melyek eredményre nem vezettek. Az alatt pedig tovább folytatja, csakhogyszelidebb alakban, a baloldal agyonbeszélési mesterségét; az ellenzék kérvények, interpellatiók, határozati javaslatok előterjesztésével huzza ki az üléseket; a kormány új törvényjavaslatokat terjeszt elő, többi közt a főváros rendezését. Marcius 19-kén a baloldallal indítványára a deákpárti értekezlet beleegyezeget egy közös bizottság kiküldésébe. A bizottság több napialkudozásából kitűnt, hogy a baloldal nem is annyira a választási, de még inkább az ötévi mandatumra célzó törvényjavaslat keresztülvitelét akarja megakadályozni. Az alkudozások célra nem vezettek; de a választási törvényt sem lehetett egy lépéssel is odább vinni; mert beálltak a husvétiszünnapok.

April elején ismét egybegyűlt az országgyűlés. Az alsóház folytatja a félbehagyott munkátlanságot. A képviselők gyakorolják a semmittevést.

Ott kezdték, a hol végezték. Névszerinti szavazásokon s üres beszédeken. Természetesen csak a baloldaliakat értjük. Mert a többség nem existál. Elnyelte a kisebbség.

Az országgyűlésnek még határideje, t. i. apr. 24. előtt való feloszlását emlegetik a baloldalon; remélve, hogy így egy csapásra megszabadulnak

minden kellemetlen törvényjavaslattól. A jobboldalon emlegetik unalomból, undorból.

De a kormány, igen helyesen, nem akarta saját elhatározására hárittatni azon felelősséget, mely az egyesült bal és szélbal oldalra sulyosodik.

Az országgyűlés a törvényes időben záratott be. Azon törvényjavaslatoknak száma, a melyek az ülősszak befejezésével elintézetlenül maradtak, az elnöki jelentés szerint nem kevesebb, mint — hetvenhat. Ezek közt több vasuti törvény volt. de kamatbiztosítás kérelme nélkül; azonkívül két eminenter sürgősnek tartott tárgy: a Ludovica akadémia és a kolozsvári egyetem föllállítása. Mind-ezen törvényjavaslatok a jövő országgyűlésre maradtak fenn, — azaz akkorra. ha a házszabályok értelmében ott újra előterjesztetnek: mi több törvényjavaslatra nézve szerencsésen elmaradt. A Ludovica akadémia és a kolozsvári egyetem föllállítására szükséges előintézkedéseket azonban a kormány administratív uton tette meg.

Az országgyűlést bezáró királyi trónbeszéd nyomasztó hangulatban találta a kormányt. a házat és az országot. A kormány a trónbeszédbe azon passust tétette be, hogy „a törvényhozásnak gondoskodni kell oly intézkedésekről, a melyek az alkotmányos tárgyalások sikerét biztosítják.»

Megelégedéssel fogadtuk e fölhívást, várva, hogy a kormánynak legelső s komoly törekvése lesz az új országgyűlésen a házszabály-revisió, — de csakhamar kitént, hogy ezen óhaj is csak üres szóbeszéd volt.

A baloldali tivornya tehát a földologra nézve teljesen célt ért. Fölfedezte ezen a parlamentarismussával kérkedő ellenzék Columbus-tojását a parlamenti törvényhozás megsemmisítésének.

Mindenkorra kérdésessé lőn a magyar parlamentben, ha ugyan e névre még méltó — hogy törvényes jogait élvezni s önalkotta korlátai között üdvösen működni képes leend-e?

A parlamenti törvényhozás kérdésessé tétele egyszer, s kérdéses marad továbbra is. Államcsíny által megakasztatott egyszer, s megakaszthatatik mindenkor.

Nines biztosság. Azon prestige, azon varázs, mely Magyarország hirnevét öt év óta környezé. azon hit, hogy ezen országban a mérsékelt elemek elég erősek alkotmányos kormányt alapítani meg. — a mely hitre támaszkodik az osztrák-magyar monarchiának jövőjében vagy legalább az 1867-ki alapon álló államrendszer állandóságában való bizalom . . e varázs, e hit és bizalom ekkor rendült meg legelőször.

Azóta e részben is nagyot haladtunk . . lefelé.

Hányszor vádoltattunk tulzással, midőn azt állítók, hogy nemzetünk ma sem érkezett meg azon magaslaton, hova a kort és nemzeti érettséget s műveltséget megelőzőtt 1848-ki törvényhozás helyezkedett.

Szomorú elégtétellel utalunk ma azon sorokra, melyekkel 1872-ki áprilban az e gyalázatokon átmént országgyűlés bezárását kísértük :

»Nem parlament való embereink nagy részének, hanem csak vármegye. Nem állami politika, hanem csak megyei juxok.«

»Nem európai látpont, hanem a megyeház ablaka az, a honnan ők gyenge szemekkel néznek. Távcsőt pedig nem ismernek.«

»Nem demokratia — t. i. nem a világszerű amerikai, belga, német, angol, francia, — nem ezen mivelt, gazdag, polgárias, munkás demokratia ez a mienk: hanem csak lármás rüpökség, nemesi betyárság, junkerség; összekötve kenyéririgy demagogiával, s néhány hiú és hülye gazdag urnak népszerűségvadászatával, — ki maga fölött nem akar urat, nem akar kormányt ismerni, legalább — magyart nem...hanem az idegen hatalom előtt gyáván meghunyászkodott.«

»Ez a mi jelen ivadékunk. Ez az ország morális képe. És ennek megfelelő a helyzet.«

»Az eszmék confusiója. A szenvedélyek tébolydai színjátéka. A közügyek stagnatiója. A nemzet anyagi s politikai fejlődésének megakasztása. A nép filléreinek lelkiismeretlen pazarlása. A nép érdekeinek, a nép jogainak szép szavakkal való sardonikus kigunyolása és frivol kijátszása.«

»Ez a mi alkotmányos életünk 1867 óta.«

»És mégis vannak, kik a mostani állapotot csak muló bajnak tartják, melyből ki lehet gyógyulni, melyet ki lehet heverni.«*)

---

*) Lásd a »Magyar Politika« 1872-ki áprilisi számait.

IV.

Következett a választási hadjárat.

A ministerium nagy erélyt fejtett ki. Sikerült a Deákpártot, az ország vagyonos főköreit, a mágásokat, főpapokat, gazdag tőzséreket, pénzintézeteket tetemes pénzáldozatokra birni. A Deákpártnak egységes organisatio adatott, a választásnak egységes terv szerint vezetése végett vidéki bizottságok állittattak; míg Budapesten egy központi bizottságnál futottak össze az agitatio szálai; erélyes vezetés evidentiában tartá a választási mozgalom egyetemét, a jelöltek névsorát s esélyeit; az egyes választó kerületek — több-kevesebb pénzsegélylyel — kedvezőre változtatható viszonyait.

A választási mozgalom hazánkban rendszerint a fölhevülés és szenvedélyek oly fokozatával járnak, mely egy gyáriparos országban elég volna arra, hogy millió lóerejű gőzgépeket hozzon mozgásba. De oly szenvedélyes, dühös harcát a pártoknak, mint 1872-ben, alig látott az ország sem 1848 előtt, sem azóta. Actió reactiót szül. A Deákpárt erőteljes föllépése s eszközeinek szembetünő sikere a kétségbeesés elszántságát költé föl az ellenzékben.

Az eredmény a Deákpárt javára ütött ki. Majoritása a mult országgyűlésével hasonlítva még nőtt.

1872-ki sept. 4-kén nyittatott meg az országgyűlés.

A trónbeszéd hosszú volt, sok föladat fölkarolását helyezte kilátásba: házzsabályokat, földsöház rendezését, választási törvényt, államrendörseget, földváros rendezését, föld még sajtótörvényt is ígért. A bankkérdést szerényen a »rendes pénzés értékforgalom« szavai földé rejté. A földanciális állapot gyanus földtát sejteté azon homályos passus, miszerint »a földhitelt földeddig csupán beruházási célokra kellett igénybe venni;« a földvöre nézve földig annyit föld, hogy »ó földsege az országgyűlés földseségétöld várja azon intézkedéseket, melyek az államháztartásban az egyensúly földtartását földgórú takarékoság földt földvöre is földsositják.«

Egészben a trónbeszéd hangulata földeg, földelei földntelenek földtak, úgy, hogy azokból a földmány földitikai földányárd földföldebb annyit földtett kivenni: hogy a földnyomokat elhagyni, s a földyes reformok földvnyére földni — sem kedve, sem földksegérzete, sem ereje földcs.

Nehány nap földva Kerkapoly földzügyminister beadja az 1873-kí államköltségvetést, melynek földzsás földnezetét földlemzé abbéli várakozása, hogy az 1873-kí földes földvételek csaknem 14 földlióval teendenek földtbbet az 1872-kiekndél ... földott márd akkor a földárosok és nagy földzségek földolcz—tíz földlió adóhátralekban földtak, — a földgarországi Kanaánböld, Bács, Temes, Arad, Torontálböld nem csak földg adó nem földyt be, hanem földgelykíáltás földzhangzott a földvárosba! — s földségtelen földlek földtatták, hogy az 1867-ben

lendületet vett prosperitás megakadt, sőt lefelé indult.

A magyar országgyűlések lefolyása mindig ugyanaz.

Őszkor megnyittatik.

Sokat ígérő trónbeszéd.

Bő kormány-programmok a Deákkörben.

Azután jó az adresse-vita, és ezután a budgetvita, közben karácsonyi ünnepek, és indemnity. Mire e két universalis szószátyárságra fölhasznált vita befejeztetett: addig itt a tavasz. Delegatió-választás.

Közbeesnek a húsvéti ünnepek.

Azután delegatiók.

A ház osztályai s bizottságai tanácskoznak ezeregy törvényjavaslat fölött, mik soha napi rendre nem kerülnek; — mert kérvények, interpellatiók, házszabályok fölötti civakodások, egy-egy apró incidens, vagy valami — sok képviselőt érdeklő üzlet, vagyis diplomatikus szólam szelint: valamely »közhasznú beruházás;« »nemzetgazdászati intézmény« ... tökéletesen kitöltik az ülés időnyét.

A nyár beáll. A gabna érik, az aratás küszöbön, vagy inség állt be, s nincs aratás; vagy kiüt a cholera.

A ház szétmegy.

Az elmaradt teendők reményteli kebellet a legközelebbi ülősszakra utaltatnak; mely ugyan így foly le.

Térjünk át a történetekre.

A fölrati vitaközben ismét hinárba vitte Lónyay minisiterelnököt kapkodó nyugtalansága.

Fölszólalására a pillanat nem volt szerencsésen választva.

Ugyanaz nap a parlamentben egy kivételesen érdekes férfit, báró Sennyey Pál első fölszólalása váratott. A ház tagjai és a hallgatóság b. Sennyey beszédére volt kíváncsi. Váratlanul, mintegy rögtöni elhatározással Lónyay szólalt föl előtte.

Lélektanilag véve tehát a közhangulatot, mindenki csak lehető rövidnek kívánta azon »entre-actet«, mely várakozása teljesítésétől elválasztja.

Hogy ezen intermezzo véletlenül a minisiterelnök beszéde, mely már ennélfogva is súlylyal és érdekekkel bir: csaknem feledve lön.

De beszéde tartalmát illetőleg sem volt szerencsés. Nem emelte az a vitát magasb színvonalra, honnan az ország még megoldatlan nagy kérdéseinek összege tisztábban belátható lett volna.

Csak egy mozzanat emelkedett ki aránytalan dimenziókban nyilatkozataiból: és ez a pártok kiegyenlítésének eszméje, a coalitio, vagyis inkább fusio, melyet ministertársai háta mögött, és a Deákpart hangulatának számbavétele nélkül, mint egy kedvenc fantomot hónapok óta üzött; melyet azonban az életképesség színével nem birt fölruházni. Még meg is melegedett, a mennyire Lónyay melegedni képes, e themánál; »egykor egy párt voltunk. u. m.; örülni fogok, ha ismét együtt lehetünk;« és talán megemlékezvén ebbeli ajánlatai-

nak eddigi méltatlan visszautasításáról a baloldal részéről, kijelenti, a mire semmi szükség nincs, hogy t. i. »ha ő volna az egyesülés akadály, ő kész visszalépni.«

Azt hitte volna az ember, hogy a situatio köz- és súlypontja, és követelménye az: hogy a pártok egyesüljenek. Pedig néhány tétellel előbb hangsúlyozta a minister, hogy a nemzet már másodszor adta helyeslését votumával a többség politikájához.

Hát csak azért vívtuk ki a diadalt, kérdék a jobboldaliak, és azért hoztunk annyi áldozatot a baloldal legyőzésére, hogy most, midőn legyőztük, velük kiegyezzünk, megalkudjunk? Hiszen az alku mindkét részről engedést jelent. Ilyen nagy majoritás mellett szükség-e, hogy mi engedjünk?

Igen kéjelmetlen érzést tőn végre Lónyay beszédének azon passusa, melyben személyes viszonyait különféle pénzintézetek irányában tisztázta; mely a mellett, hogy nem volt eléggé hatályos, fölesleges is volt, miután Kerkapoly már megfelelt a P. Napló és Reform, tehát két Deákpárti lap által szélnek eresztett, és éppen azért roppant zajt okozott, és az ellenzéki lapok által diadallármával terjesztett Lévyay, Lónyay, Turn-Taxis s eféle pletykákra, miket nem bizonyít senki, hajlandó elhinni mindenki.

A fölirati vita szenvedélyes volt, de az előbbiektől lényegesen nem különbözött. Csak egy rútfonal rítt ki belőle. A bal és szélbal hatását folyvást a miniszerelnök jellemének gyanusításában kereste. Simonyi Ernő a lánchid-részvényeken te-

hetett nyerevényeért fartatta Lónyayt; Lónyay kielégítőleg megfelel: de hiába: új vagy régi s főlmelegített pletykák, pikáns utcai s kávéházi hazudozások s mendemondák röppentyűi szelik át a politikai vitatkozást. — még akkor is, midőn a kormánypárti fölrati javaslat 84 szótöbbséggel elfogadtatott.

A politikai viszály mindinkább Lónyay személye ellen irányult mozgalom képét ölti magára.

Természetes, hogy kormánya tagjaival feszült állapotban, — a Deákpárt nagy része által személyisége iránt nem titkolt hidegség tudatában, az üldött vadkint zaklatott ministereknekől azt követelni, hogy kormányzata erős legyen, erősebb mint Andrásseyé volt, igazságtalanság volna. A ministerek egyenetlenségéről, s ministerválságról való hírek állandók voltak; és azokat november közepén a ministeriumhoz legközelebb álló P. N. is félhivatalosan constatólta.

Nem csoda tehát, hogy a főváros szervezése iránti törvényjavaslat a tanácskozások nálunk létező számos retortáin keresztülmenve, százfélekép módosult s különösen a főpolgármester ki nevezésének elve elejtetett, — illetőleg ismét azon »ha akarom vemhes, ha akarom nem vemhes« modorban oldatott meg, mint Andrássey alatt is minden vitásabb elvi kérdés, -- hogy a jobboldal is félig meg legyen elégedve, a baloldal se nagyon morogjon.

A delegatiók ülésézése alatt az osztályok, mint rendesen, úgy most is dolgoztak sokat —

pour le roi de Prusse; de ezekből a fővárosi törvény legalább törvényynyé vált. A pénzügyi bizottság pedig elkészült a budget-jelentéssel.

Mielőtt azonban Lónyay minisiterelnök első budgetje tárgyalás alá került volna, kitört azon válság, mely váratlan gyorsasággal, néhány nap alatt vetett végett kormányzásának.

A nov. 18-ki ülésben egy teljesen közönyös harmadrendű ügyben — a magyarul nem tudó Batagliarini urnak kir. táblai ülnökké kinevezetése miatt interpelláltatott a minisiter; s Csernátony fontos kérdést csinálva belőle hosszadalmasan szólt; s bevégezve e tárgy fölötti végtelen mondani valóit, jelenté, hogy ő még valamiről kíván szólni.

Az elnöklő Percel Béla rosztat nem sejtve, a házszabályoktól elnéz; a házban néhány »halljuk!« — ha nem csalódom a jobboldalról is — és Csernátony minden apropos nélkül elkezd beszélni de rebus omnibus et quibusdam aliis; a kormány nemzetietlen politikájáról, a deficitről, rossz financiákról — oly vontatott modorban, mely az agyonbeszélési »strickére« emlékeztetett; — a ház zajongott; a bal tetszést nyilvánít; a jobb morog; az elnök nem vonja el a szót a napirendtől ezer mértföldre divergáló szónoktól; még az mind nagyobb dühbe beszél bele magát s azt mondja: »a kormánynak nincs látjoga; az ország nem elégszik meg azzal, hogy a minisiterek házakat építsenek és uradalmakat vásároljanak.«

Erre borzasztó zaj; a két párt ellenkező szenvedélyeinek lázas kitörése. beszélni akaró, de leordított képviselők; a fejét vesztett, nem hallgatott elnök végre fölhívja Csernátonyt, hogy »magyarázza meg a kormány ellen imént használt szavait.« E fölhívásra Csernátony következő érdekes magyarázattal szolgált:

»Én kérdem gróf Lónyay Menyhért kormányelnök urat: »nem épített-e házat, nem vett-e uradalmakat akkor, mikor az ország deficitben van? (Hosszas zaj. Jobbfelől: Rendre!) Hogyha én ezen házak és uradalmak szerzési módjára nézve gyanusítani akarnám tovább, mint tudomásom van, a miniszerelnök urat vagy bárki mást, meg lehet győződve, hogy megmondanám itt, ha documentumaim volnának. (Zaj. Fölkiáltások jobbfelől: Tegye hát! Miért gyanusít, ha nincs documentuma.?) Én egyszerűen azt tartom, hogy ezen országban mindenkinek van joga gyarapodni, vagyonosodni, gazdagodni, de a ministereknek nincs ehhez joguk. (Zajos ellenmondás jobbfelől.) Nincs ehhez joguk még a legbecsületesebb módon is akkor, midőn az ország deficitben van. (Fölkiáltások jobbfelől: Ohó!) Gr. Lónyay Menyhért, hogyha nem kormányelnök, milliókat milliókra halmozhat. (Zaj. Fölkiáltások jobbfelől: Rendre! rendre!) Én föl voltam szólítva arra, hogy magyarázzam meg, a mit mondtam, én többet nem engedek kimagyaráztatni szavaimból, mint a menyinyit mondtam, és amit mondani akarok, azt meg is mondom.«

Gr. Lónyay ezen vádakra, mikre a szóló maga

is bevallá, hogy adatai nincsenek, hivatkozva harmine évi multjára, elég hatályosan felelt a »rágalom iskolája megalapítójának«, mint mondá; és kijelenté, hogy ezek és a vádló irányában egyetlen méltó felelete a megvetés. Azonban ellentétben e megvetéssel, hevedése által elragadtatva, mégis Csernátorny személye ellen fordult, multjának néhány homályos és szintén rég elragalmazott pontjait emlegetve föl, jellemét megbélyegezni igyekezett. Ebben sem méltóságérzet, sem helyes számítás nem volt, mert az előbb Csernátorny ellen fordult indignatio a megtorlás méltatlansága által némileg enyhült.

Az előadott botrány néhány napig kizárólag foglalta el a kedélyeket, s szakadatlan tanácskozások tárgyát képezé nem csak a Deákpárt és kormány közt, hanem a középbal körében is, mely érzé, hogy — habár a támadás eredménye kedvező leend is — a formában nagy illetlenség követtetett el egy tagja által.

A Deákpárt körében a — már akkor ugynevezett — Lónyaysták eclatans elégtételt sürgettek, olyformát, minót a ház Horváth Boldizsárnak adott Irányi esetlen vádja ellen. A többség azonban nem elég élénken osztá a kormányelnökön elkövetett méltatlanság érzetét. A Deákclubban azon indítvány fogadtatott el, hogy a multkorighoz hasonló botrányok megakadályozása végett utasittassék a ministerium oly törvényjavaslat előterjesztésére, mely által a házszabályok

módosíttassanak. A minisiterelnök kijelenté, hogy kielégítőnek tartja ezen határozati javaslatot.

Ezzel azt hinné a függönyök mögé nem látó ember, hogy az egész ügy el van intézve; s ezen esemény csak mint muló szellő lengett el a rendületlen Lónyay-kormány feje fölött.

Nem változtatott e fölfogáson a baloldali kör abbeli enunciatiója, miszerint »Csernátöny Lajost, mint eddig, úgy ezentul is a párt tiszteletreméltó hasznos tagjának tekinti.«

Nem még az sem, midőn Csernátöny — a nov. 26-ki ülésben teljes satisfactiót adott a háznak megsértett tekintélyeért; — mi által a formaszerű megrovás szüksége elesett; de nem adott satisfactiót Lónyaynak, egy szót sem vonván vissza a személyét sértő insinuatiókból.

A ház egyebet követelni nem volt jogosítva. A Deákpárt, Tisza Kálmán tapintatteljes nyilatkozattal hozzájárulván Korizmics indítványához, hogy bizottság küldessék ki a házszabályok revíziójára — nem követelvén többet: Lónyay helyesen cselekedett, midőn ebbe föntartás nélkül belenyugvását kijelenté, s egyebet nem erőszakolt.

De a tör, melyet keblébe döftek, benn maradt. A becsületén ejtett folt sehogy sem volt elmosható. És ő a rajta ejtett sérelemmel magára hagyatott.

Ha ez elég nem volt volna állását tarthatlaná tenni, — legalább lefelé: közbejött egy másik — a nyilvánosság előtt földerítésre még most nem alkalmas összeütközés a honvédparancsnoksággal,

melyben követett eljárása tarthatlanná tevé állását fölfelé.

Másodnapra — nov. 28-án ő fölsége Pestre érkezett. A nov. 29-ki ministertanácsban a cabinet összes tagjai kijelentették, hogy ragaszkodnak a már pár nap előtt kimondott lemondási szándékukhoz, kérvén a miniszerelnököt, hogy szándékukat ő fölsége tudomására juttassa. Lónyay hozzájárulván e lemondáshoz, a lemondási kérelmet maga fogalmazá, mely másnap a ministertanácsban tárgyalatott; miután azonban azt tartalmazá, hogy a »ministerium tagjai a ház bizalmatlanságát tapasztalták«, általuk el nem fogadtatott, s az elnök fölkéretett annak módosítására. Miután Lónyay a szerkezetet oda módosítá, hogy a kormány egészben nem számithat a többség támogatására: azt mindnyáján aláírták, s gr. Lónyay a lemondást benyújtá ő fölségének.

Huszonnégy óráig azon combinatio képezé a vita tárgyát, mely szerint ő fölsége elfogadván a kabinet lemondását, ismét Lónyay fog megbízatni új kormány alakításával.

E combinatiót némi élesebb látás mellett életképtelennek kellett tartani.

Mielőtt gr. Lónyay előadhatná, hogy kiket óhajt a ministeriumba bevehetni: meg kell vala győződnie és győzni a fölséget, hogy a többség bizalmát bírja.

Elfogulatlanul ítélők ezt lehetlennek tartották, valamint azt is, hogy tekintélyöknél és tehetségöknél fogva számításba vehető férfiak ké-

szek lettek volna Lónyay alatt az új ministeriumba lépni, — méltán kétségbe vonták.

A kabinetkérdés így állítva nagy zavarba ejtette volna a Deákpártot is: mert a Lónyaynak imiggy megszavazandott bizalom magába foglalna egy határozott utólagos bizalmatlansági vagy kárhoztató votumot többi volt ministertársai ellen.

De ez nem csak gyöngédtelen, hanem igazságtalan votum is leendett; mert a helyzet sulya nem egyes ressort-ministerek iránti bizalmatlanságon, vagy elégtelenségen feküdt, hanem — a cabinetnek Lónyayval élén tarthatlanságán.

Még Kerkapoly iránt sem, kinek pedig hitelműtéteiben való eljárása és bank-politikátlansága miatt nagyon leszállt tekintélye, még sem lett volna hajlandó bizalmatlanságot szavazni a párt.

Vasárnap dec. 1-jén ő fölsége magához hivatta Deákot, kivel csaknem egy óráig értekezett. Közvetlenül ezután Szlávny ur rendeltetett ő föghez. Azalatt a ministerek együtt ültek Lónyay termeiben, várva a l. f. elhatározást; mely két órákor jutott kezükhöz, melyben értesittetnek, hogy a fölség lemondásukat elfogadja; Szlávny József kereskedelmi minister bizatott meg a ministerium alakításával.

Ezzel Lónyay gróf miniszerelnökségének száraz történeti vázlata végét érne tulajdonképen; és a mi következik, csak utójáték, .. és előjel arra

nézve, mit várhat még e férfiú a közpályán, s mit várhat tőle a haza.

Mielőtt tehát az eseményekből levonnók a következtetéseket, ki kell azokat egészenünk annak futólagos ecsetelése által: hogy miként viselte magát a ministeriumból kilépte után gr. Lónyay mint képviselő, mint a Deákpárt tagja, mint államférfi.

Meggyőződésünk szerint ez jövőjére vonatkozólag még fontosabb tényező hivatalos múltjánál is.

A már ez időben hatályosságát élénken éreztető Lónyay-párt annyira fölbőszült volt az események hirtelen és ilyen fordulata miatt, — és a képviselő körökben és némely lapban oly zajt tudtak ütni hivei az állítólagos »intrigával«, melynek Lónyay áldozata lön; — a »ministeri stricke« azóta is fönmaradt névvel oly hatást tudtak gyakorolni a naiv deákpárti képviselőkre is, — végre a bukott iránt természet szerint annyi könyörület ébredt még a közönyösek, sőt volt ellenségei között is: hogy a párt vezérei ellen nem állhatva a sokoldalú pressiónak, és a pártot felbomlástól féltve, elhatározták gr. Lónyay Menyhértnek oly erkölcsi elégtételt adni, mely őt s hiveit némileg kiengesztelje, s a megmásíthatatlanban megnyugvásra bírja.

December 5-kén tehát, — mely nap a Szlavv-ministerium magát a házban bemutatta — a Deák-

kör helyiségeiben ünnepélyes bucsuestély rendeztetett, melyben a párt nevében előbb az elnök üdvözlé Lónyayt, kiemelve a közélet minden terén szerzett érdemeit, s biztosítva őt a pártnak iránta hivatalból távozta után is érzett változatlan tiszteletét; — mely kijelentések tetszéssel viszhangoztattak a gyülekezet tagjai által.

Utánna Deák Ferenc szólott, hasonértelemben, kiemelve Lónyay érdemeit az 1867-ki egyezmény, különösen a pénzügyek rendezése körül, s mellékesen megemlékezve a személye ellen intézett gyanusításokról, melyekben ő — Deák Ferenc — nem hisz; (általános helyeslés) s melyeket mint aljasokat megbélyegez.

Végül még Szláv, az új miniszterelnök fejezé ki ugyanezen érzelmeket, *pathetice* hozzátéve, hogy »e nap gróf Lónyay napja.«

Ezen egész jelenet a gyávaság és hypokrisis színművét képezé, melytől mindenki elpirult, ki keblébe nézett. Hatása csakis lejátszásának pillanataig tartott, s azonnal ellenkezőjévé csapott át.

A Lónyaysták azt mondák: »mit ér mindez? ha olyan tisztelettel s bizalommal viseltettek Lónyay iránt, ha érdemei oly nagyok: miért hagyátok megbukni?« És ebben némileg igazuk volt.

Mig Lónyay ellenségei azt mondák: »Ez az ovatio nagy baklövés volt. A mint én ismerem Lónyayt, ez nem fogja kiengesztelni; hanem csak eszköz leendő boszuja kitöltésére. Hiba volt, hogy midőn tönkre tehattuk volna, ismét nagy ember csináltunk belőle.«

Valójában még azon órában megkezdődött a Lónyay-pártnak azon vakandokszerű működése, mely hirtelen aláásta a Deákpárt alapját.

A Lónyay-párt hevesebb tagjai azzal fenyegetőztek, hogy kilépnek a Deákpártból.

De hova mellettek volna?

A baloldalhoz — mint Coriolán a Volseusokhoz? És mint legyőzött ellenség — lefegyverezve ennek gyűlöletét — szövetkezett volna velök? Coriolán féktelen heves indulatu hős volt, ki szenvedélyében hordta fátumát. Nagy tragödiei alak. De épen ellenkezője a valódi államférfinak.

De a baloldal a Lónyaystákat be sem fogadta volna.

Ha hivei a pártból kilépnek, képeznek egy külön pártot, mely sem a baloldallal, sem a jobboldallal nem áll együttességben; elve s multja szerint ettől el nem térhet; amahhoz nem tartozhatik; tehát csak Lónyay-pártot, vagyis személypártot képezhetne; mely számra csekély, kapacitásokra s országos tekintélyekre még csekélyebb fogna lenni; melyet alakított a megbántottság érzete, melynek célja a boszú.

Nem hihető, hogy komoly emberek ily párt-hoz tereltetnék magukat, vagy az első fölhevülés megszűnte után ott maradjanak; — a nem-komoly emberek pedig, kik sajnos, a párt legzajosabbjai — nem képezhetnek oly komoly pártot, hogy az jövőbeli hatalom piedestáljául haszonvehető legyen.

Megmaradtak tehát a Deákpártban, mint az organismust földuló corrosiv a testben.

Valóban nagy kérdés nyert volna-e még a már lejtőre jutott Deákpárt missiójának megfelelő tetterőben, ha a Lónyaysták kilépnek közülök? Hanem az tény, hogy benmaradásuk a dissolutiót hatalmasan mozdította elő.

Már azon tény, hogy a Deákpárt keblében van egy külön párt, melynek vezére nem Deák, hanem Lónyay, melynek céljai a zömétől különváltak: a párt tagjai közt egymás iránti gyanakodást, bizalmatlan hangulatot költött. Ezóta egyik sem tudta, hányadán van a másikkal; a notorius Lónyaystákon kívül egyik a másikat kémlelte, mielőtt vele sincerisált, vajjon nem titkos Lónyaysta-e?

Ez meggyöngíté a kormánynak a pártban lenni kellő, — és a pártnak előbb önmagába helyezett bizalmát.

A Lónyaysták a legtüntetőbb módon vallák magukat hí deákpártiaknak — szóval és írásban, sőt az egyedül igazi Deákpártjellegét arrogálták; de a ház vitáiban és szavazásaiban hol ellenkező szavazatukkal, hol a szavazástól tartózkodásukkal, — néha egymásnak ellenkező szavazatokkal paralyzálása által mutatták, mennyire számíthat rájuk a Deákpárt.

Lónyay maga — a vereség fölötti boszuságának első idejében nem birt elég diplomatiával vagy tapintattal, azon negativ szemlélő állásba vonulni

vissza, mely egy volt kormányelnökhöz egyedül méltó, s reá nézve a leghasznosabb leendett.

Mindenütt ott volt: a házban, a clubban, pártértekezleteken. Mindenbe beleszólt. A kormány előterjesztéseit bírálta, budgetét erősen megtámadta; — mintha tökéletesen homo novus volt volna, ki most jött be mint ujdonan választott képviselő, nem pedig ministerelnök, ki még tegnap a kormány élén állt, és a budget megállapításához hozzájárult.

Szaférfiu tekintélyét latba vetendő, az államháztartásban reformjavaslatokkal lépett elő, miket mint ministerelnök kell vala keresztülvinnie, ha jók voltak. De az még nagyobb baj volt, hogy e reformjavaslatok fölületesek voltak, színleges javításokat képeztek volna; számtani játékokra lyukadtak ki, mely a mellőzhetlen tételeket áttette a rendesből a rendkívülibe, vagy megfordítva, miket ha a papirról az életbe áttesznek vala, oda mentek ki, hogy a mit előbb az adófizető jobb zsebéből fizetett, azt most a bal zsebéből fizette volna; reformok, mik senkin sem könnyitettek volna.

A Deákkörben ezen sok kritika és reformjavaslat előbb csak rossz vért szült, és azt eredményezte, hogy igen sokan szánták és bánták a Lónyay-estélyt. Sokan csak Kerkapoly elleni bosszúra magyarázták, s izgágát kerestek benne az új ministerium ellen. Azután Kerkapoly és báró Sennyey kiméletlenül reducálták reformjavaslatait valódi értékükre: úgy hogy Lónyay végre lemondott azoknak a házban leendő előadásáról.

Még ezután sem látta be, hogy ezen eljárás teljesen aláássa tekintélyét lefelé, és — lehetetlenné teendi fölfelé.

Végre visszavonult Meranba, mit régen kell vala tennie.

Az országgyűlés őszi ülése küszöbén nobile otiumának érdekes gyümölcse gyanánt egy röpirattal köszöntött be: »Közügyeinkről. Nézetek Magyarország pénzügyi állapotáról« — melynek egyrésze ugyan az ő ministeri tevékenységének igazolására levén szentelve, sok szép eszmét, tervet s törekvést ad elő, mik 1867 óta magas állásban foglalkodtaták, de a miket sajnos, nem vitt keresztül. Más része tartalmaz sok reformjavaslatot, melyek — a mennyiben a politikai közigazgatásra vonatkoznak, nem eléggé szabatosak, sem nem eredetiek; — a mennyiben pénzügyekre vonatkoznak, sok fölületes mellett sok oly javaslatot képeznek, mik több figyelmet igényelnek, mintsem a mire — még a 21-es és 9-es bizottságban is, melynek ismét tulbeszédes tagja volt, méltattattak.

V.

Befejezés.

Vonjuk le már most a talán szárazan előadott történet resultatumait.

Ha a történet nem nagy politikai actionak, hanem apró küzdelmek, személyi harcok, civódások és botrányok ecseteléséből állt: nem tehetünk

róla, hogy ez magában is ne jellemezze gr. Lónyay Menyhért minisiterelnökségét.

Lónyaynak volt elég magas piedestálja, mielőtt minisiterelnökké lőn.

Nem volt népszerűsége; sok volt az ellensége; aligha volt önzetlen barátja. Szenvtelen, hideg, keresett, egyenetlen, hol sima, hol dölyfös, tartózkodó, kétértelmű viselete; megbízhatatlannak tartott szava, anyagi egoismusa: mind olyan tulajdonság, mely nem hódít önzetlen barátokat.

De volt tekintélye, szakértelmének általános hitele, fáradhatlan munkásságának hire. Ez utóbbi nem volt alaptalan, mert tömérdek minisiteri teendői között is mindenre volt ideje, úgy, hogy apró ügyekben is sajátkezűleg irt leveleket, miket titkárára bízhatott volna.

Nagy közgazgatási talentumnak tartatott. Erélyét magasztalták; és így, midőn Andrassy kormányzatának utolsó idejében általános lankadás és esüggetegség állt be: mind azok, kik Lónyaynak nem voltak személyes ellenségei, vagy — most már hozzátehetjük — kik őt jobban nem ismerték, Lónyaytól várták az erős kormány létrehozatalát, az ország rendezését.

E sorok írója is ez utóbbiakhoz tartozott, és az időben teljes bizalommal kötötte volna csekély naszádját ezen erősnek tartott gályához.

Nevezetesebb változást emberben alig is lehetett észlelni, mint a minő Lónyayn, mihelyt minisiterelnökké lőn, szembetűnővé lőn.

Vagyis.. mint most már szintén hozzáte-

hetjük. . nem ő, nem a valódi Lónyay változott, hanem a róla alkotott képzet változott, midőn azon a magaslaton állt, hol tettekkel kelle tanusítani áranyos hivatását.

Mintha csak minden jeles tulajdonai, mikkel előbb birt, s miket mint pénzügyminister némileg tanusított is, fogyni kezdtek, és az ember gyöngülni kezdett volna.

Mivel sem jelzé, hogy az átvett situation ki-magasló kormányterve, hogy célja van, hogy akar valamit. Valamit a mi igazolja, hogy a Deákpárt nagy részének óhajta ellenére minisiterelnök-ké lőn.

Pedig helyzete olyan volt, hogy csak valamely nagy sikerrel, vagy legalább nagy törekvéssel, valamely tiszteletet parancsoló politikával tarthatá fön magát; ép ugy mint III. Napoleon.

Valójában nem csak nem volt saját programja, összefüggő combinatiója: de magasabb áttekintést, vagy a részletekben biztosságot sem tudott mutatni. Pedig ezen tüntetett »biztosság« ezelőtt nála szokásos volt, s nem csekély mérvben emelte szakférfini hitelét. E »biztosság« -érzettel imponált ő sokszor a laicusnak, és hallgattatott el ministeriumában nálánál avatottabb embereket is, — hogy bakokat lőjjön.

Ámbár ministertársaival fegyveres békében, illetőleg apró harcban élt: mégis Kerkapoly ragadta magához a ministertanácsban a döntő sulyt; és rendes jelenség volt, hogy Lónyay valamely ügyben rendszerint hirtelenül kimondá vélemény-

nyét; s mikor más más véleményt mondott, annak is igazatt adott; s végre mikor Kerkapoly ismét mást mondott, — ismét ennek nézetét acceptálta. »Igaz-igaz« állandó refrainje volt.

Értelmiségével, szellemével, akaraterejével nem uralkodott a többi minster fölött. Gyöngének érzé magát, s gyöngének mutatkozott.

Az ecseteltem parlamenti botrány lefolyása alatt oly egyéni ingadozást, tétovát s ijedelmet árult el, oly tanácstalanul kapkodott minden tanács után, oly elképedten járt ki-be, ide-oda: hogy az ügyessége s bátorságába helyezett legcsekélyebb bizalom is eltűnt.

A képviselők példázgattak, hogy mit tett volna Andrassy azon helyzetben?

Szerintem nem lehet e párhuzamról szó sem. Mert Andrassy nem jött volna soha azon helyzetbe. Ő jó előre látta, és kikerülte volna a veszélyt. A választási törvényt ő sem vitte volna keresztül. Hihetőleg maga idején megalkudott volna Tiszáékkal, s valami szintelen compromissum jellegű választási törvényt hozandott létre. De nem promittálta volna magát.

Azon memorabilis éjjel gr. Andrassy sem tudta volna kiegyenliteni a dolgot, de nem engedte volna odáig jutni.

Ez a különbség!

Ezen éj óta Lónyay már csak de facto minsterelnök. A közvéleményben megszűnt az lenni. Lónyay még nem bukott meg, de lesüppedt.

Pedig mégis Andrassy mulasztásaiért bün-

hódott Lónyay. Mert gr. Andrássy fatalistétlensége volt az oka, hogy az utolsó ülésszak végére maradt a választási törvény revisiója.

A választási hadjáratnál gr. Lónyay kissé összeszedte magát, s fölfrissíté erélyének hírét. Az ő és a belügyminister érdeme azon organisált országos kortesség, mely a Deákpártot többségre juttatá.

Csakhogy mind a hadviselet eszközeihez, mind eredményéhez sok szó fér.

Roppant anyagi áldozatokba került. És csak számszerű, de nem szellemi és értelmi erősödést hozott a pártnak.

A pártfelek, nagybirtokosok, bankok, mágánások, főpapok áldozatkészsége annyira erőszakoltatott, hogy e pyrrhusi győzelem után alig lenne képes többé a Deákpárt újabb választásoknál aránylagos eszközökkel sikra szállni; míg az elért eredmény mineműsége lehangolta a hazafiui áldozatkészséget.

A kormányjelöltek nagy része ugyanis, — Lónyay jelöltei voltak. Összes családi rokonain kívül — csupa creaturái, vagy szegény ifju urak s mágnáskák, vagy kétes jellemű üzérek s politikai nullítások, kik a Deákpártnak sem erkölcsi tekintélyét nem emelték, sem a kormánynak, vagy in specie Lónyaynak a parlamentben értelmes támaszul szolgálni, — képességgel, ékesszólással hasznára válni nem voltak képesek.

Sokan közülök, kiknek lett volna miből, auf Regiments-Unkosten választatták meg magukat;

mások meg költekeztek, mert költségeik visszatérítéséről biztosítottak; azonban midőn bevégeztettek a választások, elfogyott a pénz, s nem volt honnan. Mellékesen szólva, ezek némelyike legállhatatosb hive maradt Lónyaynak, újbóli ministerségétől remélve kárpótoltatását.

Azonközben a miniszerelnök »nagy politikája« a szerb egyházi kérdés és horvátországi ügyek körül látszék összpontosulni.

A szerb egyházpolitikai kérdést gyökeresen elrontva találta. Az Eötvös autonómiai elméletei alapján létrejött 1868. IX. törvény következtében a nemzeti agitatio gyupontjává lőn az egyházi önkormányzat tere; és ugy bekuszálódott az egyházi szervezet kérdése az államellenes politikai célszatok üzelmével, hogy egymástól többé el sem választhatók. Lónyay dicséretes erélylyel látszott a megoldáshoz fogni; királyi biztost küldött. kiben erély és tehetség lett volna arra, hogy az ügyet helyes kerékvágásba hozza. De a baj a legalitás tiszteletreméltó scrupulusaiban volt, mik a kormány és Deákpárt némely tagjainál tulságosan érvényesültek. Az 1868-ki törvény keretén belől pedig a kérdést sem megoldani, sem ketté vágni nem lehet. E törvényt revideálni kell; előbb az ügyet Lónyay meg nem oldhatá.

A horvát ügyet végtelenül bebonyolitotta.

Ő általan kitünőn ért ahhoz, egyeseket, pártokat, viszonyokat ugy összezavarni és kavarni, hogy senki se tudja, hányadán van. De hasznot huzni ebből, eredményeket érni el vajmi ritkán tud.

Az unionisták minden hibáik s helyi nehézségek dacára, még úgy a hogy megálltak a nationalistákkal való küzdelemben. De az igaz, hogy csak a központból erős támogatással, s nem igen válogatott eszközökkel volt állásuk föntartható. Lónyay a nemzetiekkel való alkudozás által, még volt csekély erejüket is paralysálta, míg végre teljesen kihuzta alólok a gyékényt.

De a nationalistákkal még sem sikerült elfogadtatnia az 1868-ki egyezményt; ezek ennek revisióját sürgették. A végtelen értekezleteknek csak egy látható eredménye volt: hogy Horvátországban megszűnt minden kormányzat, s senki se tudta, hányadán van? A megoldás Szlávyra maradt: az 1868. egyezmény alapjainak föladása árán.

Alig nyílt meg az országgyűlés: kisült, hogy a deákpárti többség gr. Lónyay fejére nőtt. Külsőleg oly nagy, bensőleg, t. i. érzületére nézve, oly sokféle hajlamu s különböző színezetű, és sok egészen új képviselőkéből állt, hogy azt egységesen vezetni Lónyay, — azaz, hogy legyünk igazságosak — — maga Deák Ferenc is hanyatló erejével már nem volt képes.

A többségben eloszlott, de bizonyos vonzerő által összetartott Lónyaypárt számra elégtelen, és szellemi tehetségre nézve éppen jelentéktelen levén — nem szolgálhatott kellő támaszszal.

Ministertársai között isoláltan állt. Andrássyban nem bizott. Természetes tehát, hogy valahol valaminemű támaszt keresett.

Ezen tarthatlan helyzet magyarázza meg

egyedül a pártok egyesítésére irányzott, különben érthetetlen törekvéseit, melyekre fölrati beszédében oly nagy súlyt helyezett; — jellemével semmikép sem egyező sentimentalismussal utalva arra hogy »egykor egy párt voltunk«; s hogy mi jó volna, ha ez ismét ugy volna; és hogy — »ha ő képezné az akadályt, ő kész visszalépni.« A mely Curtiusi kijelentést nem vőn komolyan senki.

De tulajdonkép az egész egyezkedési jámbor ohajtás — viszonzatlan plátói szerelemnek látszék; melyet Tiszához adressálni sem lehetett, de még Ghyczy is visszautasított — volt-e saját elméjében komolyan körülvonalmazva? volt-e basisa? programja? Tulment-e buzgó, de ily szerephez jelentéktelen, s később megtagadott agensek fölületes ajánlattételén?

Nem.

Az egész: üres töltéssel való puffogatás volt. Nagy fontoskodás apró eszközökkel. Kapkodás hol Semnyey, hol Ghyczy felé. De sem komoly elszántsággal, sem őszinteséggel. És ha őszinte lett volna is: nem bizott benne senki. Szóval, helyzetét teljesen félreismeré.

De ezen egyezkedési velleitásoknak mégis azon rosz következménye volt, hogy ministertársait még gyanakodóbbakká tették. A Deákpártnak pedig iránta való bizalmát nem kevésbé, mint az önerejében való bizalmát ingatták meg.

És ezen hangulatot igen jól fölhasználta a baloldal. Ügyes föllépésével sikerül közelednie a Deákpárt habozó elemeihez, elválasztani egy ré-

szét a Lónyay-kormánytól, és érlelni a válságot, — mely bizonyos volt, csak hirtelenebbül tört ki, mint remélték, a kik óhajták!

E válságot előadtuk. Lónyayt magát az meglepte, készületlenül találta. Gyöngé ember módjára szemeit behunyta, hogy helyzetét ne láthassa. Nem is látta be, hogy lelépni kénytelen, míg méltósággal léphetett volna le.

És nem nagy eszmékért, nem nagy elvekért való küzdelemben, hanem botrányon bukott meg. Kegyetlenebb sors nem érhet államférfit.

Mi igaz Lónyayról? Ki ő? és mit ér?

Derék, hasznos szakminister volna — egy nálánál különbnek elismert ministerelnök vezetése alatt, de föltéve, hogy hűsége iránt bizalmat kelthetne, s hogy képes volna valóban híj lenni.

De vezérszerepre sem elég értelmi s szellemi magaslaton nem áll, sem a kellő jellem-tulajdonokkal nem bír.

Sok tekintetben jeles pénzügyminister, de végtelenül gyöngé ministerelnök volt. C'etait plus fort que lui.

Gyakorlati alkatu s irányu férfi, sokoldalu, de nem rendszeres ismeretekkel. Még a közgazdászati terén is, melyen leghonosabb, sem bír elég elméleti s tudományos alappal. Ő sok nemzetgazdászati tárgyakról irt ugyan, de még azért korántsem nemzetgazdászati író. Merész és szerencsés empyricus.

Sok esze van, de nem nagy esze. Könnyű fölfogásu, de csak a fölületen marad. Bemélyedésre nem képes.

Tud sokat: de mint mondtam, nincs tudományos alapja. Az irodalom s művészet iránt is, ha anyagi gondjaitól szabadul, van érzéke: de nem bir finomabb szellemi, sem irodalmi műveltséggel. Száraz realista, ki költői lendületet, a lélek nemes mámorát soha sem ismerte.

Az akadémia elnökévé választatott, nem írói, vagy tudományos jelentősége miatt, mint Eötvös vagy Dessewffy: hanem azon számítással, hogy annak zilált pénzügyi viszonyait rendezendi.

Ezen állására, ámbár nem hoz be semmit, nagy súlyt fektet, valamint a földhitel-intézet elnökségére is: mert ez socialis befolyását növeli; sok embert többé-kevésbé függésbe hoz tőle, alkalmat nyujt sokakat leköteleni.

Mint mondtam: nem oly komoly és nagy elme, minő például Sennyey; — nem oly genialis elme, minő Andrassy; — nem az az átható erős elme, mint Deák Ferenc; — szóval nem vezér-elme, hanem vezetés alatt, ha olyat elfogad, kitünőn hasznosítható tehetség.

De jelleme s vérmérséklete sem az, mely vezér-szerepre képesit. Személyisége józan és jelentéktelen. Nem bir sem a szeretetreméltóság, sem a szellemi fölsőbbtség azon varázsával, melynek az emberek, ugyszólván raisonnement nélkül szívesen meghódnak, s mely az emberek vezetésére képesit.

Ámbár szenvtelen és hideg, mégis szenvedélyes, s haragja föllobbanásában magán uralkodni nem tudó szeszélyes; nem egyenlő, ideges, nem nyugodt kedélyű.

Vérmes, meggondolatlan, hirtelen határozó. Mégis makacs. És még sem kitartó. Elejti holnap, mit ma fölkapott.

Emberismerete gyöngé, és mert nem tudja, kiben bizhatik: ravasz. Ravasz, de nem eszélyes.

Savoir faire, számítani tudás, kis eszközökkel elbánásban ügyesség, nagyban tapintatlanság, közvetlenül találkoznak egyéniségében.

Munkássága általánosan elismert tulajdona. De ott áll mindjárt mögötte — a nyugtalan tevékenység, mely cselekszik, mert várni, nyugodni nem képes; mely tesz, hogy valamit tegyen. Ott áll a türelmetlenség, mely elnapolni nem tud, és a jó számítás sikerét elsietésével compromittálja.

Épen nem érzelmes szívű, de nem is rossz kedélyű. Rokonai iránti érdekeltsége, családi érényei becstülendők. Mások iránt szíve mélyében fukar és önző. Jót tesz azzal, ki neki használhat. A tett szolgálatot vagy azonnal jutalmazza, vagy soha, mert hálátlanul elfeledi.

A mily kis szabásu ember, oly kis szabásu politikus. Csak a legközelebbi célokat látja. Csak apró eszközökkel tud élni. Csak apró, másodrendű emberekkel szereti környezni magát. Önálló jellemektől idegenkedik. Alázatos hiveket kegyel.

Mit tesz ez a szó »jellem?« azt nem ismeri.

Ő nem válogatós.

Hogy a vezér-szerep fölülmulta erejét, látszik onnan is, mert mióta miniszerelnök lett: idegessége láthatólag fokozódott. Ki előbb mindenre ráért: most nem ért rá semmire. Mindenkiel csak szórakozottan beszélt. Mindenkiere csak félfülle hallgatott. Bármiről szólt vele az ember: az esze egyuttal másutt járt.

Utóbb már nála is csak ugy, mint egykor Andrássynál. órákig antichambriroztak főispánok, politikai egyéniségek, mig (de ez már nem történt Andrássynál) a mellékajtón bejelentés nélkül jártak ki-be a pénzhatalmak, zsidó és keresztény senzálok, s e fajta emberek.

Azt mondák: Lónyaynak nagy vagyona; annak kezelése, szaporítása, a tömérdék mellék üzlet elvonják gondjait a kormányzati ügyektől, szórakoztatják elméjét, nem engednek neki időt gondolkozni.

Hiszen jól teszi. Szerezzen, speculáljon, szaporítsa vagyonát. Van joga, ért is hozzá.

De akkor tegyen le államférfiui becsvágyáról.

E kettő össze nem egyeztethető.

És mert össze akarta egyeztetni: tömérdék gyanúsításnak tette ki magát; miknek jogosultságát ép oly kevésbé merném egyes esetekre nézve tagadni, mint kedvem ninesen pasquillet írni.

És mert összeegyeztethetni vélte — megbukott.

Egyszerűn szólva, absurd s hihetőleg csak a harchevében elhamarkodott állítás volt Csernátó-

nytól, hogy »a miniszternek nem szabad gazdagodni, mikor az államnak deficitje van.« Mert p. o. ha a véletlen, ha kedvező tőzsdei árfolyam megengedi nyereménynyel túladni a netán birtokában levő értékpapirokon -- azokat époly joga van eladni, mint repcáját, ha jó áron kél. És ha mit nyert rajta, csak nem kívánhatni, hogy az államnak ajándékozza — a deficit fődözésére.

Nem itt rejlik a bökkenő: hanem ott, hogy a kormány élén álló urak, ha üzérkednek, oly kedvező helyzetben vannak, hogy vagy az államnak, vagy legalább a velök versenyzőknek rovására és kárára magukhoz ragadhatnak ügyleteket, vagy status-titkok birtokát hasznosíthatják nyereséyes üzletek tételére.

Már pedig ilyen pénzhajhász nemzedék, mint a mai, és oly irigy nép, mint a miénk, e részben igen érzékeny; és »az uradalmakat vásárló« vagy csak »házakat építő« ministerekről is a legegyszerűbb igazságot sem átalja föltételezni.

Ez az, a mit Lónyaynak nem volt szabad ignorálni. Lónyaynak, a kormányférfinak, el kellett volna feledni Lónyayt az acquisitort, Lónyayt az üzért. Vagy — vagy. És ez az, mivel hogy az üzletről nem tudott lemondani, nem pedig politikai téren elkövetett, nagyoknak nem is mondható botlásai; ez az, mi mint államférfit tönkretette.

Jellemének ezen örökös szüntelen gyanusítására okot vagy ürügyet szolgáltatottak üzéri hajlamai, — ezek adták meg a Lónyay elleni küzdelem alaphangját, és ocsmányították el a fölirati

vitát; ezen üzéri hire az, a mi állását tarthatatlanná tette, s jövőjét kérdésessé teszi. Okkal vagy ok nélkül? az eredményre nézve mindegy.

Ő nem volt elég nagy minisiterelnöknek. Igaz. De ismételjük, hogy nem mint politikus járta le magát. Egy nappal bukása előtt nem lehetett politikai okot mondani, melyért Lónyay nem képes 2 hétig, vagy még hat hónapig tartani magát? — A közérzület mégis az volt: hogy neki vége van.

Gr. Lónyay Menyhért befejezte-e államférfiui pályáját? Lesz-e még valaha kormány-elnök, vagy egyszerű minisiter?

Erre felelni nem érzek hivatást magamban. Jós nem vagyok.

Azt már tapasztaltuk 1848 óta, hogy Magyarországon nem lesz senki soha impossibilissé. Mert mozgékony és ingatag a közhangulat s hiányzik a komoly közszellem.

Hanem ha valami lehetlenné tenné föl és lefelé: az a kormányról lelépte óta követett viselete és a nevében s érdekében üzött pártoskodás.

A Deákpárt előbb-utóbb bekövetkezendett bomlását ő érlelte meg idő előtt, ő siettetette.

A párt bomlása nem leléptével, hanem mint láttuk, már a kormányra léptével kezdődött. Midőn minisiterelnökké lőn — már volt személyes pártja. És ennek létezése volt az oka, hogy a De-

ákpárt nagyobb része eo ipso nem volt Lónyay-párti.

Andrássy-párt soha sem létezett. Andrássy némely dolgokban nem értett egyet Deákkal. De a Deákpárttal mindig egy volt. Minden Deákpárti Andrássynak is hive volt, Andrássyt a maga emberének tekintette.

Lónyaynak, mikor lejött, külön személyes pártja volt; melyet a választások által sikerült szaporítania, mely láthatólag nem vált el a Deákpárttól; de mindig agitált, korteskedett, igyekezett új hiveket hódítani, melynek saját minster-jelöltjei voltak.

És e párt — egy-két egyénileg tiszteletre méltó, bár politikailag jelentéktelen embert kivéve, többnyire nem igen nagy tiszteletre méltatott, s politikailag számításba sem igen vehető egyénekből állt, köztük sok apró üzér, vagy pártoskodó szellemű, catilinarius jelenség.

És e párt jellege: alakoskodás, őszintetlenség. Tagadta mindig, hogy Lónyay-párt. És viszont Lónyay megtagadta őt; s tagadta, hogy vezetésére befoly. Volt is oka reá: mert e párt csak ártott neki, csak compromittálta.

Hanem ha az egész világ mégis azt hitte, hogy ez a Lónyay-párt, és hogy azt Lónyay igazgatja: azt csak Lónyaynak azon viselete magyarázhatja meg, melyet közvetlenül lelépte után — a Szlávy-kormány és a Deákpárt ellenében követte, s a melyet tapintatlanság és gyöngeség jellemez.

Tapintatlanság, mert elárulta boszuérzelmeit s növelte ellenségei gyűlöletét, míg eljátszotta az elfogulatlanok becsülését is; gyöngeség: mert nem mert határozott hadat üzeni azon kormánynak, mely ellen gyűlöletét kitüntette, hanem egy a clubban megkísérlett támadás után ismét hátravonult; nem tette le kezéből a fegyvert, — de ölésre sem merte használni.

Uly moralis helyzetében állt be a Szláv-kormány válsága.

Mig Lónyay a sajtó terén nagy tevékenységet fejtett ki, és a 21-es, majd 9-es bizottságban tul mohón élt az alkalommal ismét fölszinre vergődni, — és merész — de sajnos, kivihetőknek be nem bizonyított törlésekkel s finanszrendszabályokkal törekedett magát mint a situatio emberét érvényesíteni. — Mi, elfogulatlanul szólva, nem sikerült neki; — addig a Lónyaypártiak erős sürgést mozgást fejtenek ki a magasabb korteskedés terén, és az ellenségei által adott „vacsorapárt” nevet ostentative elfogadják; a mi hogy jó fogás volt-e, vagy jellemző cynismus, nem akarom eldönteni.

Nem lehet tagadni, hogy a párt-manoeuvreben sok ügyesség volt. A kormány válságzavara közt meg kellett mutatni a világnak: hogy Lónyaynak nagy pártja van! . . . De tagadhatlan, hogy e pártmozgalomnak más eredménye nem volt, mint az: hogy a Lónyay ellen a Deákpártban létezett ellenszenvet, mely talán elaludt volna, fris-

seségében föntartotta; de egy becsületreméltó barátot sem hódított meg neki.

És ha ez lefelé nem tevé meg a kívánt hatást:

A párt adeptusai halkan és fontos arccal, de mindenütt, a hol meghallgatták, terjesztették, hogy Lónyay ő fölségének jelöltje.

E fölött vitatkozni nem lehet, nem illik.

Hanem a pártnak nagy volta tulajdonkép csak káprázat és szemfényvesztés; mert a Horváth-Gorove árnyalatból és indifferensekből, sőt a széljobbról összetoborzott mindenféle tetszelgő vacsorapárt csak egy ad hoc tábort képezett; és a hiedelem, melyre támaszkodott, délibábot, mely, midőn Lónyay a volt elnökminister még csak meg sem hivatott a fölséghez a kormányválság iránt tanácskozásra, — sőt még udvari ebédre sem: e délibáb is elfoszlott.

Életben marad-e még a Lónyay-párt? És minek? azt még nem tudni. Ugy látszik, kedve van hozzá.

De jó lesz neki meggondolnia, mit Thiers mondott a francia forradalom történetében, midőn a már megbukott jacubinusok összeesküvése végleg leveretett:

„Chaque mouvement d'un parti, qui n'est pas assez fort pour vaincre, ne fait que hater sa perte.“

Lónyayra nézve okvetlenül jobb lett volna, ha soha se lett volna — ez a pártja.

Ha van jövője: erre nézve is sokkal jobb lesz, ha mindent elkövet, hogy pártját feloszlassa.

Keresse jövőjét önmagában, és erőszakolással ne tegye lehetlenné — mit csak az idő hozhat meg.

TARTALOM.

	Lap
Előszó	1
I. A svihák	4
II. Pulszky Ágoston	13
III. B. Kemény Gábor	24
IV. Széll Kálmán	33
V. Bujanovits Sándor	41
VI. Gorove István'	44
VII. Szilágyi Dezső	58
VIII. Hoffmann Pál	66
IX. Paczolay János	77
X. Mórítz Pál	95
XI. Gr. Barkóczy János	106
XII. Kautz Gyula	110
XIII. Horváth Boldizsár	122
XIV. Kerkapoly Károly	146
XV. Lónyay Menyhért minisiterelnökségének története .	172

12
11/12
K 01

3.
—

20171

DB
940
K36

Kecskeméthy, Aurél
Nagy férfiaink

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

UTL AT DOWNSVIEW

D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 09 21 03 10 010 5